

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਸਾਵਣ/ਭਾਦੋਂ, ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੩੯

ਅਗਸਤ 2007

ਜਿਲਦ ੫੧

ਅੰਕ ੫

ਸੰਪਾਦਕ
ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ., ਐਮ.ਐਮ.ਸੀ.

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ
ਐਮ.ਏ., ਬੀ.ਐੱਫ.

ਚੰਦਾ

ਸਾਲਾਨਾ (ਦੇਸ਼)	੨੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ (ਦੇਸ਼)	੨੦੦ ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦੦ ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ	੨ ਰੁਪਏ

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ

Secretary

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ

Dharam Parchar Committee

(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)

(S.G.P.C.)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Amritsar-143006

Pon : 0183-2553956-59 AYks 304 PYks : 0183-2553919

website : www.sgpc.net

e-mail : info@sgpc.net

ਫ਼ਕ ਰਵਿਨ 'gurmikiPraks' nwpu` jx lwwy auprokq Pon nMar imlw ky skUlySh

bRwc nwl AYks: 303 'qy jWmo: 98148-98001 'qy sMprk kro jI[

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ		੩
ਸੰਪਾਦਕੀ		੪
ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ	-ਸ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	੭
ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ	-ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ	੧੧
...ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ	-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੂੰਗਰ	੧੪
ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਕੀ ਹੈ?	-ਪ੍ਰਿੰ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ	੩੦
ਸਿੱਖ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਕਰਮ-ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ	-ਭਾਈ ਰੇਸ਼ਮ ਸਿੰਘ	੩੮
ਗੁਰਬਾਣੀ: ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸ੍ਰੋਤ	-ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ	੪੧
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨੌਂ ਧੁਨੀਆਂ	-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੪੬
ਬਨਸਪਤੀ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸ੍ਰੋਤ...	-ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ	੫੪
ਮੋਰਚਾ ਗੰਗਸਰ ਜੈਤੋ	-ਮਾਸਟਰ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ 'ਜਾਚਕ'	੬੩
ਸਰਦਾਰ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ	-ਸ਼੍ਰੀ ਦਲਜੀਤ ਰਾਏ ਕਾਲੀਆ	੬੭
ਬੇਨਤੀ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	੭੦
ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ	੭੧
ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	੭੨
ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ (ਕਵਿਤਾ)	-ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ	੭੩
ਅਖੌਤੀ ਸਾਧ (ਕਵਿਤਾ)	-ਇੰਜੀ. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਨੂਰ'	੭੪
ਮਨ ਦਾ ਬੋਝ	-ਸ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ	੭੬
ਬਾਬਾਣੀਆ ਕਹਾਣੀਆ ਪੁਤ ਸਪੁਤ ਕਰੇਨਿ-੨੧	-ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੌੜਾਸਿੰਘਾ	੭੮
ਤਪਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਥ (ਇਕਾਂਗੀ)	-ਸ: ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	੮੦
ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ		੮੬
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ		੮੮
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ		੯੧

ਭਾਦੋਂ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਿਹਾੜੇ

* ਸ਼ਹੀਦੀ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੌਂਗੋਵਾਲ	੫ ਭਾਦੋਂ	੨੦ ਅਗਸਤ
* ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ	੧੩ ਭਾਦੋਂ	੨੮ ਅਗਸਤ
* ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦਿਵਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੧੫ ਭਾਦੋਂ	੩੦ ਅਗਸਤ
* ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੧੭ ਭਾਦੋਂ	੧ ਸਤੰਬਰ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ ਸਾਂਈ ਮੁਝੈ ਨ ਦੇਹਿ॥

ਜੇ ਤੂ ਏਵੈ ਰਖਸੀ ਜੀਉ ਸਰੀਰਹੁ ਲੇਹਿ॥੪੨॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੮੦)

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਜੀਵਨ-ਫਲਸਫਾ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ-ਰਾਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਉਸ ਮਾਲਕ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਨਿਮਰਤਾ-ਸਹਿਤ ਜੋਦੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਾਲਕ ਜੀਓ! ਮੈਨੂੰ ਬਿਗਾਨੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਨਾ ਬੈਠਣ ਦੇਣਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਇਹ ਅਗੰਮੀ ਬੋਲ ਹਨ, ਇਹ ਅੰਤਮ ਰੂਪ 'ਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਨਤੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਮੰਜ਼ਲਾਂ, ਮਨੋਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਨਸਕ/ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਏ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸਦਿਆਂ ਇਕ ਸੱਚੇ ਸਾਧਕ, ਰੂਹਾਨੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ 'ਚੋਂ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਅ ਕੁਦਰਤੀ ਪਹਾੜੀ ਚਸ਼ਮੇ ਦੇ ਨੀਰ ਵਾਂਗ ਫੁੱਟ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਨਿਰਮਲ ਬਚਨ ਹਨ ਜੋ ਸਾਧਕਾਂ-ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਮਾਰਗ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਰਮਜ਼ਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਅਗਲੀ ਪੰਕਤੀ 'ਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਾਲਕ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਵੇਂ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤੂਆਂ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਉਤਾਂਹ ਨਹੀਂ ਉੱਠਣ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਇਸ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਜੋ ਇਹ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਉ, ਭਾਵ ਆਤਮਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਲੈਣਾ। ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ-ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਕੇ ਜੀਣ ਨਾਲੋਂ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹਜ਼ਾਰ ਦਰਜੇ ਚੰਗੇਰਾ ਹੈ। ਚੀਜ਼ਾਂ-ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ 'ਚ ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਜੀਣਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ 'ਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੂਪ 'ਚ ਜੀਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਰੂਹਾਨੀ ਮੌਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰੂਹਾਨੀ ਪਾਂਧੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮੰਜ਼ਲਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਲੋੜਾਂ-ਥੋੜਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਮੁੱਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਸਾਰਕ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਵਸਤਾਂ, ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਿਕਾਰਨਯੋਗ ਹਨ ਬਲਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗ ਮਾਤਰਾ 'ਚ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ 'ਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ-ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਇੱਛਾ ਤੇ ਖਾਹਿਸ਼, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਲਾਲਚ ਛੱਡਣਯੋਗ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਝੁਕਾਅ ਜਾਂ ਉਲਾਰ ਨਿਕਾਰਨਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਅਗੰਮੀ ਬਾਣੀ 'ਚ ਸਾਡੀ ਆਦਰਸ਼ ਅਗਵਾਈ ਹਿਤ ਨਿਰਮਲ ਸੋਧ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ-ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਲਗਾਵ ਤੇ ਉਲਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ, ਸੁਤੰਤਰ, ਸਵੈ-ਗੌਰਵ ਤੇ ਅਣਖ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਜੀਵਨ-ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਖਾਵੀਂ ਤੇ ਰਸੀਲੀ ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਗੁਲਾਮੀ ਤੇ ਮੁਥਾਜੀ ਤੋਂ ਫੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਨਾ ਭੁਲਾਈਏ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸਮੁੱਚੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਤਸੱਵਰ

੧੫ ਅਗਸਤ, ੧੯੪੭ ਦਾ ਦਿਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ ਹੈ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ 'ਚ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਖਤ ਤੋਂ ਸਖਤ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਣ, ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤਕ ਵਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਗੌਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਯੋਗ ਇਤਿਹਾਸ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਘਾਲਣਾ, ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ੧੫ ਅਗਸਤ, ੧੯੪੭ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਮਿਲੀ, ਇਹ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਉਸ ਤੋਂ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ/ਜਾਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਹ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਾਵਰਾਂ/ਜਾਬਰਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਲੋਕਾਈ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖੋਹੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਨੈਤਿਕ/ਸਦਾਚਾਰਕ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਖੋਹ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼, ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਜੰਮੇ ਜਾਏ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਤੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀਆਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ 'ਚ ਵੰਡ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਲੋਕਾਈ ਜਾਂ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾਜ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਖੇਡਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਰਨ-ਵੰਡ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ 'ਕੰਮ-ਕਿੱਤਾ ਵੰਡ' ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋਤ੍ਯੁਤਾ ਕਰਦੇ ਸੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਅਧੀਨ ਚੌਥੇ ਵਰਗ ਸ਼ੂਦਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਬੁਰੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਕੀਕੀ ਰੂਪ 'ਚ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨਾਂ ਵਰਗਾਂ— ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ ਅਤੇ ਵੈਸ਼ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਅਣਚਾਹੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਮੱਧ ਯੁੱਗ 'ਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਭਗਤ

ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਜਿਹੇ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਦਰਅਸਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮੂਹ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਭਰੇ ਕਦਮ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਸਤੇ ਵਕਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ/ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਦਮਨ-ਚੱਕਰ, ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਜਬਰ ਨੂੰ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਲੜਾਈ 'ਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉੱਘੜਵੇਂ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਇਸੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜ਼ਾਦੀ-ਘੁਲਾਟੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਮੂਲ ਆਧਾਰਭੂਤ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਵਿਸਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ ਵਾਸਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਹ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਛੂਤ-ਛਾਤ, ਵਖਰੇਵੇਂ-ਵਿਤਕਰੇ ਰਹਿਤ ਅਧਿਆਤਮਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵਾਲਾ ਇਕ ਐਸਾ ਇਨਸਾਨੀ ਸਮਾਜ ਉਸਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ 'ਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨਾ ਭੋਗਣੀ ਪਵੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਾ ਸਹਿਣੀ ਪਵੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਕ/ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਲੋਕਾਈ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸੁਖਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧ ਹੋਵੇ, ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ ਤੇ ਭੌਤਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ-ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਪੂਰਤੀ ਹੋਵੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਮਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ, ਮਿਲਵਰਤਨ ਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਸਪਰ ਟਕਰਾਉ, ਤਨਾਉ ਅਤੇ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਤੇ ਵੈਰ-ਭਾਵ, ਈਰਖਾ ਤੇ ਨਫਰਤ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਸੱਵਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲਤਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਘਾਲਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮੂਲ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੁਖਾਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਲੋਕਾਈ ਧਾਰਮਿਕ, ਅਧਿਆਤਮਕ,

ਨੈਤਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਆਰਥਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ 'ਚ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਮੁੱਚੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਮਸਤਕ ਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸ ਗਈ।

ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਅਜ਼ਾਦੀ, ਖੁਲ੍ਹ-ਭੁਲ੍ਹ, ਮਾਨਵ ਦੀ ਜੋ ਤੜਪ, ਜੋ ਤਾਂਘ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਸੰਚਾਰਤ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਜੀਣ-ਥੀਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੋ ਖਾਸ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਉਹ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਕੌਮੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਅਨਿੱਖੜ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੌਮੀ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬਿਆਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਲਾਹਿਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੰਗਸਰ ਜੈਤੋ ਆਦਿ ਦੇ ਸਾਕਿਆਂ ਨੇ ਕੌਮੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਚ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਪਾਈ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਰਵਾਨੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਸਦਕਾ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਅਜ਼ਾਦ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਅਜੋਕੀ ਸਥਿਤੀ 'ਚ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖਣ-ਵਾਚਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਸਰਬਪੱਖੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਸਾਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਕੀ ਅੱਜ ਦੇ ਤਥਾਕਥਿਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਯੁੱਗ 'ਚ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਉਹ ਤਸੱਵਰ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਕਿਤੇ ਤਥਾਕਥਿਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਬੈਠੇ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗਲ ਪਈਆਂ ਅਨੇਕ-ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਨੂੰ ਉਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਡੰਗ ਟਪਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ? ਐਸਾ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸਾਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਸਮੁੱਚੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਤਸੱਵਰ ਤੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਮਨਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ■

ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ

ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ

-ਸ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ*

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਫਰੰਟ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦੇ ਹਰ ਮੁਹਾਜ਼ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਪਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ੧੫ ਫੀਸਦੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ੯੦ ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਬੀ ਗੁਲਾਮੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬੀਰਤਾ, ਅਣਖ ਤੇ ਗ਼ੈਰਤ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਰੋਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ੧੫੨੧ ਈ. ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਕਤ ਦੇ ਮੀਰ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਜਾਬਰ ਆਖਿਆ:

ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ ਡਰਾਇਆ॥

ਆਪੈ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ ਜਮੁ ਕਰਿ ਮੁਗਲੁ ਚੜਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੩੬੦)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਬਰ ਦੀਆਂ ਚੱਕੀਆਂ ਵੀ ਪੀਸਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਦਿਵਾਇਆ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਲਈ ਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ। ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਕੌਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਈ। ਆਪ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਗਦਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਵੇਦੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ (ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ 'ਤੇ) ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਦੇਸ਼-ਧਰਮ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਜਨਮ ਤੋਂ, ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਿਆ

* # ੩੦੨, ਕਿਦਵਾਈ ਨਗਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ‘ਗਲੈਸਗੋ ਹੈਰਾਲਡ’ ਕਲਕੱਤਾ ਮਿਤੀ ੩-੧੧-੧੮੨੫ ਅਨੁਸਾਰ, ‘੧੮੨੪ ਈਸਵੀ ਦੇ ਬਰਮਾ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ੪੭ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਭੜਕਾਉਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਸੁਰ ਸਿੰਘ, ਜਾਤਾ ਸਿੰਘ, ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਕ ਬੰਗਾਲੀ ਮਿ. ਦਾਸ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ੮੮੦ ਫੌਜੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਜਾਂ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਾਏ ਗਏ।’

ਜੁਲਾਈ ੧੮੨੪ ਵਿਚ ਰੁੜਕੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਗੋਰਾ ਤੇ ਗੋਰਖਾ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ੨੦੦ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੮੮ ਸਿੱਖ ਸਨ।

੧੪ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੮੨੫ ਨੂੰ ਗਾਰਨੇਡੀਅਰ ਕੰਪਨੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਸਾਮੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ੪੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।

੧੮੪੯ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਜੰਗ ਲੜੀ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਕਾਰਨ ਸੰਪੂਰਨ ਭਾਰਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

੧੮੬੯ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ੧੮੭੧ ਵਿਚ ਗਊ-ਹੱਤਿਆ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਥਾਉਂ-ਥਾਈਂ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਇਕ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਭੰਗ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਕਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟ-ਵੱਢ ਸੁੱਟਿਆ ਤੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾ ਢਾਹ ਕੇ ਥਾਂ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮਿਲਟਰੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ-ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ੧੮੭੨ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਸਲਾਖਾਨੇ ‘ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਯਤਨ ਵਿਚ ਕੋਤਵਾਲ ਤੇ ੭ ਫੌਜੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਪਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਡੀ.ਸੀ. ਨੇ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਦਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

੧੯੦੭ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਚਾ ਜੀ) ਨੇ ‘ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲ ਜੱਟਾ’ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਲਗਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਚੈਲੰਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਾਲ ਹੀ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ‘ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ’ ਤੇ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ‘ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ’ ਸੰਗਠਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ।

੧੯੧੩ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਕਨਾ ਨੇ ‘ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ’ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ।

੧੯੧੪ ਈ. ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੩੭੬ ਯਾਤਰੂਆਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੩੫੫ ਸਿੱਖ ਸਨ) ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਭਾਰਤ ਆਏ ਤਾਂ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ੨੯ ਦਸੰਬਰ, ੧੯੧੪ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਏ। ਇਸ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜਦ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਰੋਸ ਭੜਕ ਪਿਆ ਤੇ ਮਨੀਲਾ, ਸ਼ਿੰਘਾਈ, ਜਪਾਨ, ਅਮਰੀਕਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ੧੭੦ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ੨੪ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੧੪ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

੧੯੧੫ ਈ. ਵਿਚ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਵਾਧੀਨਤਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਪਰ ਸਫ਼ਲ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ੧੪ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੧੭ ਨੂੰ ੧੨ ਸਿੱਖ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ’ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ੧੫ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੧੯ ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦਾ ਖੂਨੀ ਕਾਂਡ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ੧੩੦੦ ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਵਿਚ ੭੬੯ ਸਿੱਖ ਸੂਰਬੀਰ ਸਨ।

੧੯੨੨ ਈ. ਵਿਚ ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹ, ਬੱਬਰਾਂ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਪਕੜ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲਹਿਰ (੧੯੨੧ ਤੋਂ ੧੯੨੪ ਈਸਵੀ) ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੌਮੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:

“ਮੈਂ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਘੋਲ ਅਰੰਭਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ।” (ਪੰਡਤ ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ)

“ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਲਹਿਰ ਉੱਠੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਇਸ ਨੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ।” (ਪੰਡਤ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ)

“ਅਜ਼ਾਦੀ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਪੁੱਤਰ ਹਾਂ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਸਪੁੱਤਰ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇਸ ਹੱਕ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ।” (ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ)

“ਸਿੱਖ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਤਾਕਤ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀ।”
(ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਨਾਰੋ ਜੀ)

ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਮੋਰਚੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸੀ.ਐਫ. ਐਂਡਰਿਊਜ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

“ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ।”

ਪੰਡਤ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਜੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹਰ ਹਿੰਦੂ ਘਰ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਆਪਣਾ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਸਿੰਘ ਸਜਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸ. ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵੀਰ ਗਾਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ:

“ਮੈਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਨੁਸਖਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਬਾਰਕ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ।”

ਡਾਕਟਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, “ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੂਵਮੈਂਟ ਵਿਚ ੫੦੦ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ, ੩੦ ਹਜ਼ਾਰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਏ ਅਤੇ ੧੦ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੁਰਮਾਨਾ ਭਰਿਆ।”

ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ੧੯੩੦ ਈ. ਦੀ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਬਲੀਦਾਨ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਨਾਲੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ।

੧੯੩੪ ਈ. ਦਾ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਕਾਂਗਰਸ ਸੈਸ਼ਨ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਸੀ ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਡਾਲ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦਾ ਅੜਿੱਕਾ ਡਾਹਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਇਕ ਸੌ ਸਿਰਲੱਥ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਇਥੇ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੇਠ ਹੀ ਉਦੋਂ ਇਥੇ ਸੈਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਦੋਂ ਸੈਸ਼ਨ ਫੇਲ੍ਹ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨਸੂਬੇ ਬਣਾ ਰੱਖੇ ਸਨ।

ਦੇਸ਼-ਸਵਾਧੀਨਤਾ ਵਿਚ ਸ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗੜਗੱਜ, ਭਾਈ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਮੋਤਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ, ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਝਬਾਲੀਏ ਭਰਾਵਾਂ ਆਦਿ ਸੈਂਕੜੇ ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਉਲੇਖਨੀਯ ਹਨ।

ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਖਿੜੇ-ਮੱਥੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਜਨਰਲ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਬਕਾਇਦਾ ਜੰਗ ਲੜਨ ਦੀ ਪਲੈਨ ਬਣਾਈ ਸੀ।

ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ

—ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ*

੧੦ ਮਈ, ੨੦੦੭ ਨੂੰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ੧੯੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਡੇਢ ਸੌ ਸਾਲਾ ਬਰਸੀ ਮਨਾਈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸ. ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਟਵਾਲ ਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ, ਪਹਿਲੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਗ਼ਲਤ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਜੰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ। ਤੇਜ਼ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ਼ਦਾਰੀ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਚ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜ ਅਜਿੱਤ ਨਹੀਂ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਫੌਜਾਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਫੌਜਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬੜੀ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਸੀ। ਇਸ ਜੰਗ ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਹੋ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ ੧੯੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠੇ। ਇਸ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੀਣਤਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇੱਕੋ ਅਜ਼ਾਦ ਇਲਾਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਨ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਤੋਪਖਾਨਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ੬੦ਵਾਂ ਬੰਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

* ਇੰਚਾਰਜ, ਸਿੱਖ ਸਰੋਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਪਾਦਨਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਕਲਗੀਧਰ ਨਿਵਾਸ, ਸੈਕਟਰ ੨੭, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਮਜ਼ਹਰ ਅਲੀ ਤੇ ਮਾਘੇ ਖਾਂ ਕੂਚ ਕੀਤਾ,
 ਤੋਪਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਥੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਾਲੀਆਂ ਨੀ।
 ਬੇੜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੁਲਤਾਨ ਮਹਿਮੂਦ ਵਾਲਾ,
 ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਇਮਾਮ ਸ਼ਾਹ ਵਾਲੀਆਂ ਨੀ।
 ਇਲਾਹੀ ਬਖਸ਼ ਪਟੋਲੀ ਨੇ ਮਾਂਜ ਕੇ ਜੀ,
 ਧੂਪ ਦੇਇ ਕੇ ਤਖਤ ਬਹਾਲੀਆਂ ਨੀ।
 ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦਾ ਐਸੀਆਂ ਲਿਸ਼ਕ ਆਈਆਂ,
 ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਜੋ ਦੇਣ ਵਖਾਲੀਆਂ ਨੀ।

ਕੇਵਲ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਵਿਸਕਾਉਂਟ ਹਾਰਡਿੰਗ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਬਣ ਕੇ ੧੮੪੪ ਵਿਚ ਕਲਕੱਤੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਕਲਕੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੜਾਈਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ—ਮੁੱਦਕੀ, ਫੇਰੂਸ਼ਾਹ, ਅਲੀਵਾਲ ਤੇ ਸਭਰਾਉਂ ਦੀ ਲੜਾਈ। ਆਖਰੀ ਲੜਾਈ ਸਭਰਾਉਂ ਦਾ ਹਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਲਿਖਦਾ ਹੈ: “ਬੁੱਢਾ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਲੰਮੀ ਦੁੱਧ-ਚਿੱਟੀ (ਬਰਫ਼ਾਲੀ) ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਰਗੀ ਸਫੈਦ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਾਈ, ਆਪਣੀ ਚੀਨੀ ਘੋੜੀ ਨੂੰ ਸਰਪਟ ਦੁੜਾਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੁਸ਼ੀਲੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਤੇ ਅੰਤ ਤਕ ਮੌਤ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ (ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਖਾਤਰ) ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ।” ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਿਸਾਲ ੧੮੪੬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੮੪੭ ਤਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ ਲਈ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣ ਗਈ।

ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਐਲਾਨ ਦਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਅਲੀਵਾਲ ਦੀ ਹਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਦਿਲ ਛੱਡ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਿਸਾਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼, ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਕਨਿੰਘਮ ਨੇ ਇਸ

ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

“ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਛਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੁੱਝ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਿਰਧ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਦੀ ਸਪਿਰਟ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।”

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਲੱਗਭਗ ਹਰੇਕ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਦਿੱਸਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਦਸਤੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਡਟ ਕੇ ਲੜਨ ਲਈ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਕਰਤਵ ਨੇ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਉਭਾਰਿਆ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਲੀਅਮ ਐਡਵਰਡ, ਜੋ ਇਸ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੂ-ਬਹੂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

“ਗਿਲਬਰਟ ਦੇ ਡਵੀਯਨ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਤੀਜਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝਪਟ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਵਿਚ ਖਿੱਲਰ ਗਈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਧੱਸ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਜਦ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅੰਤਮ ਮਾਰੂ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਘੋੜੀ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਲਾਈ ਤੇ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਤੇ ਮਾਰੋ-ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪੰਜਾਹਵੀਂ ਪਿਆਦਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਜਾ ਘੁੱਸਿਆ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾ ਭੱਜੇ। ਜਦ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਸੱਤ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਘੋੜੀ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ।”

ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨੇ ਸਭਰਾਉਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਾਟਰਲੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੀ.ਬੀ. ਨੈਲਸਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: “ਜੇਕਰ ਸਿੱਖ ਇਥੇ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਸੀ।”

ਅਜੋਕੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ

-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੌਂਗਰ*

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਹਰ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਛੀਆਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੰਛੀ ਦਰੱਖਤਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹਿੰਸਕ ਜਾਨਵਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਖੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਝੁੱਗੀ ਜਾਂ ਮਕਾਨ ਆਦਿ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਹੀ ਉਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਤਰੁੱਤਾਂ-ਤਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਧਰਮਸਾਲ ਹੈ।

ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ 'ਪਵਣ ਪਾਣੀ ਅਗਨੀ ਪਾਤਾਲ' ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 'ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ' ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਪੌੜੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਰਵਾਉਣ ਹਿੱਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਧਰਤੀ ਉਚਤਮ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

- ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ॥

ਪਵਣ ਪਾਣੀ ਅਗਨੀ ਪਾਤਾਲ॥

ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਥਾਪਿ ਰਖੀ ਧਰਮ ਸਾਲ॥

ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੀਅ ਜੁਗਤਿ ਕੇ ਰੰਗ॥

ਤਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕ ਅਨੰਤ॥

(ਪੰਨਾ ੭)

- ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥

ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥

(ਪੰਨਾ ੮)

ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪਦਾਰਥਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹਸਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸਾਚੇ ਤੇ ਪਵਨਾ ਭਇਆ ਪਵਨੈ ਤੇ ਜਲੁ ਹੋਇ॥

*ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਜਲ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਜਿਆ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੯)

ਇਸ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਤ ਇਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਇਕ ਨਿਯਮ ਦੇ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰ ਇਸ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਉਸ ਦੀ ਤਿੰਨ-ਮੰਜਲੀ ਕੋਠੜੀ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਉਰਮ ਧੂਰਮ ਜੋਤਿ ਉਜਾਲਾ॥ ਤੀਨਿ ਭਵਣ ਮਹਿ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੦)

ਇਸ ਤੱਥ ਅਤੇ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

- ਏਹੁ ਵਿਸੁ ਸੰਸਾਰੁ ਤੁਮ ਦੇਖਦੇ ਏਹੁ ਹਰਿ ਕਾ ਰੂਪੁ ਹੈ ਹਰਿ ਰੂਪੁ ਨਦਰੀ ਆਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੯੨੨)

- ਇਹੁ ਜਗੁ ਸਚੈ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ॥

ਇਕਨਾ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇ ਲਏ ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੇ ਕਰੇ ਵਿਣਾਸੁ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਪਰਮ ਤੱਤ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਸਚੈ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ ਬੈਸਣ ਕਉ ਜਾਂਈ॥

ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਆਪੇ ਆਪਿ ਹੈ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸੁਣਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੯੪੭)

ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਲ ਮਤਿ ਹੈ, ਸੁਰਤ ਹੈ, ਬੁੱਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੁਬਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਚੰਗੇ/ਬੁਰੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਗਿਆਨ-ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਮਤਿ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰ, ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਮਤਿ ਵਿਚਿ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਮਾਣਿਕ ਜੇ ਇਕ ਗੁਰ ਕੀ ਸਿਖ ਸੁਣੀ॥ (ਪੰਨਾ ੨)

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਾਰਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਅਨੇਕ ਧਰਮ ਤੇ ਮਤ-ਮਤਾਂਤਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਬਖਸ਼ਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਅਨੇਕ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚੇ ਗਏ। ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਇਕ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਜੱਸ ਅਤੇ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਵੀ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਾਮੀ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਯਹੂਦੀ ਧਰਮ ਦਾ ਨਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਯਹੂਦੀ ਧਰਮ ਦੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ‘ਸਿਨਾਗਾਗ’ (Synagogue) ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਪੁਰਾਣਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ’ (Old Testament) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਨਾਗਾਗ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਆ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਈਸ਼ਵਰ (ਯਾਹੋਵਾ) ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਔਖ-ਸੌਖ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ‘ਸਿਨਾਗਾਗ’ ਗ੍ਰੀਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਸੰਗਤ ਦਾ ਘਰ’ ਜਾਂ ‘ਇਕੱਠੇ ਮਿਲ-ਬੈਠਣ ਦਾ ਸਥਾਨ’ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਰਾਈਲ ਵਿਚ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਨਾਗਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ‘ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ-ਘਰ’ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਈਸ਼ਵਰ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ-ਘਰ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਤਿਉਹਾਰ ਇਸ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ’ਤੇ ਹੀ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ‘ਚਰਚ’ ਅਰਥਾਤ ‘ਗਿਰਜਾ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ‘ਨਵਾਂ ਅਹਿਦਨਾਮਾ’ (New Testament) ਅਤੇ ‘ਬਾਈਬਲ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਰਚ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਕਲੀਸਿਆ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿਚ ਚਰਚ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਵੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਸਮਾਜਕ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚਰਚ ਨੂੰ ਸਰਵੋਤਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਰਚ ਵਿਚਲੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ‘ਮਸਜਿਦ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਮੱਤ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ‘ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼’ ਹੈ। ‘ਮਸਜਿਦ’ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਇਬਾਦਤਗਾਹ’ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਸਜਿਦ ਇਕ ਉਹ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਮੂਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਮਸਜਿਦ ਕੇਵਲ ਇਬਾਦਤਗਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਮੰਦਰ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਚਾਰ ਵੇਦ—ਰਿਗ ਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ, ਯਜੁਰ ਵੇਦ, ਅਥਰਵ ਵੇਦ, ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਗਵਤ ਗੀਤਾ ਆਦਿ ਹਨ। ਮੰਦਰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਇਮਾਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਧਾਰਮਕ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੂਜਾ-ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੂਜਾ-ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਿਸ ਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਜਿਸ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵੱਡੇ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕੇਵਲ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਜਾਂ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੈਨ ਮੱਤ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮੱਠ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮੱਤ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਜਾ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰ, ਮੱਠ ਜਾਂ ਵਿਹਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹਾਸਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦੇ ਮੱਠ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਜੈਨ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ‘ਤ੍ਰਿਪਿਟਕ’ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ‘ਧਮਪਦ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਹੈ “ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਮ, ਲੰਗਰ, ਵਿੱਦਿਆ, ਕੀਰਤਨ ਆਦਿ ਦਾ ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੰਗਿਆ ਹੈ।” (ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ, ਪੰਨਾ ੩੮੦) ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ ਲੋੜ ਅਰਥਾਤ ਰੈਣ-ਬਸੇਰਾ ਅਤੇ ਭੋਜਨ, ਬੌਧਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜੀ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਵੀ ਸਰਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ-ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਕਥਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਖਰ, ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ, ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਨਿਰੋਗ ਰੱਖਣ ਹਿਤ ਮੱਲ-ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਲੰਗਰ, ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਚਕਿਤਸਾ, ਰਹਿਣ ਲਈ ਰੈਣ-

ਬਸੇਰਾ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਚਲਾ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਭਵਿੱਖੀ ਸਰੂਪ, ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਜਾਤੀ, ਨਸਲ, ਧਰਮ, ਲਿੰਗ ਆਦਿ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਵਰਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਭ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਇੱਕੋ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦੁਆਰ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਹਰ ਸਮੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਚਾਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਲੱਗਭਗ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਕਬੀਰ ਜਿਹ ਦਰਿ ਆਵਤ ਜਾਤਿਅਹੁ ਹਟਕੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ॥

ਸੋ ਦਰੁ ਕੈਸੇ ਛੋਡੀਐ ਜੋ ਦਰੁ ਐਸਾ ਹੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੬੭)

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਡੇਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਅਖੌਤੀ ਸਾਧ-ਸੰਤ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਨ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮੱਤਭੇਦ ਹੈ।

ਜੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭਵਨ “ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ” ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅਨੇਕ ਭਵਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਗੋਲਾਈ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਉੱਪਰ ਕਲਸ ਅਨੰਤਤਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਅ-ਜੰਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਭੋਜਨ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਇਆ (ਸਰੀਰ) ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਦੂਦ

ਅੰਦਰ ਸਰੋਵਰ, ਸੰਗਤ, ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਬਿਨਾਂ ਉਚ-ਨੀਚ, ਨਸਲ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਜਾਤ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਵੀ ਉਚ-ਨੀਚ, ਜਾਤ ਅਤੇ ਨਸਲ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਿਟਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਦੂਦ ਅੰਦਰ ਬੁਲਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਜਿਥੇ ਖਾਲਸਾਈ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ ਇਸ ਦਾ ਫਰਾ ਹਰ ਲੋੜਵੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪੇਟ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਰੀਰਿਕ ਸ਼ੁੱਧੀ ਅਤੇ ਰੈਣ-ਬਸੇਰੇ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਜੋ ਕੇਵਲ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਕਰਨ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣ ਲਈ ਉਪਸਥਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਸਤਿਸੰਗਤ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਸ਼ੁੱਧੀ ਅਤੇ ਬਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹਨ:

- ਸਤਸੰਗਤਿ ਕੈਸੀ ਜਾਣੀਐ॥ ਜਿਥੈ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀਐ॥
ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਬੁਝਾਇ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੭੨)
- ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਖੋਜੁ ਦਸਾਈ ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਵਸੈ ਜੀਉ॥
(ਪੰਨਾ ੯੪)
- ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਏ ਜਗੁ ਭਉਜਲੁ ਦੁਤਰੁ ਤਰੀਐ ਜੀਉ॥
(ਪੰਨਾ ੯੫)
- ਬਿਨੁ ਭਾਗਾ ਸਤਸੰਗੁ ਨ ਲਭੈ ਬਿਨੁ ਸੰਗਤਿ ਮੈਲੁ ਭਰੀਜੈ ਜੀਉ॥ (ਉਹੀ)
- ਸਤਸੰਗਤਿ ਸਤਗੁਰੁ ਪਾਈਐ ਅਹਿਨਿਸਿ ਸਬਦਿ ਸਲਾਹਿ॥ (ਪੰਨਾ ੨੨)
- ਸਤਸੰਗਤਿ ਸਾਈ ਹਰਿ ਤੇਰੀ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਹਰਿ ਸੁਨਣੇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੩੫)

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ “ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ” ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ‘ਸਚੇ ਕੀ ਕੋਠੜੀ’ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕਾ ਥਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹਨ:

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਕਰਮਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਏ॥ (ਪੰਨਾ ੬੭)

- ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਬਾਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਤਿਸੁ ਜੇਵਡੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫੧੫)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪਿੰਡ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜੋ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਨੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ ਜੋ ਖੋਜੈ ਸੋ ਪਾਵੈ॥

ਪੀਪਾ ਪ੍ਰਣਵੈ ਪਰਮ ਤਤੁ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਲਖਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ ੬੯੫)

ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਸਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਅਸਥਾਨ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੱਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਜੀਵੰਤ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਣੂਆਂ, ਬਿਜਲਾਣੂਆਂ ਤਕ ਸੂਖਮ ਤੋਂ ਸੂਖਮ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਜਾਂ ਸੁਭਾਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਹਸਤੀ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਅਰਥਾਤ ਤਿੰਨਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ 'ਰਜੋ, ਤਮੋ ਤੇ ਸਤੋ' ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਰੂਪ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਭਗਤੀ-ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਵਰਗੇ, ਕੌਡੇ ਰਾਕਸ਼ ਵਰਗੇ, ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਵਰਗੇ ਬਦਲ ਗਏ, ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਫਲ ਮਿੱਠੇ ਹੋ ਗਏ, ਖਾਰੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮਿੱਠੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵਗ ਤੁਰੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

- ਸਾ ਧਰਤੀ ਭਈ ਹਰੀਆਵਲੀ ਜਿਥੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੈਠਾ ਆਇ॥

ਸੇ ਜੰਤ ਭਏ ਹਰੀਆਵਲੇ ਜਿਨੀ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦੇਖਿਆ ਜਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੦)

- ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ॥

ਗੁਰਸਿਖੀ ਸੋ ਥਾਨੁ ਭਾਲਿਆ ਲੈ ਧੂਰਿ ਮੁਖਿ ਲਾਵਾ॥ (ਪੰਨਾ ੪੫੦)

- ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ॥

ਗੁਰੁ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਪਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੮੨)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬਿਰਾਜੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ

ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਮੰਨ ਕੇ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ’ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਵਾ ਕੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰੁ ਧਰਿ ਪੂਜਾ ਆਸਣੁ ਥਾਪਣਿ ਸੋਆ।

ਸਿਧਾਸਣਿ ਸਭਿ ਜਗਤਿ ਦੇ ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਮਤੇ ਜੇ ਕੋਆ।

ਘਰਿ ਘਰਿ ਅੰਦਰਿ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨੁ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ।

ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰਿ ਚਕਿ ਨਉ ਖੰਡਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਚਾ ਢੋਆ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਲਿ ਵਿਚਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ॥

(ਵਾਰ ੧:੨੭)

ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਸਦਾ ਗੁਸਿਆ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਮੈਲ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਲ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮਨ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਮਨਿ ਮੈਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਮੈਲਾ ਤਨਿ ਧੋਤੈ ਮਨੁ ਹਛਾ ਨ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫੫੮)

ਇਸ ਮੈਲ ਕਾਰਨ ਉਸ ਮਨ-ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮੈਲ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਭਾਂਡਾ ਹਛਾ ਸੋਇ ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵਸੀ॥

ਭਾਂਡਾ ਅਤਿ ਮਲੀਨੁ ਧੋਤਾ ਹਛਾ ਨ ਹੋਇਸੀ॥

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਸੋਝੀ ਪਾਇਸੀ॥ ਏਤੁ ਦੁਆਰੈ ਧੋਇ ਹਛਾ ਹੋਇਸੀ॥

(ਪੰਨਾ ੭੩੦)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ, ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾਲ, ਅਕਾਸ਼, ਧਰਤੀ, ਖੰਡਾਂ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ, ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਵਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭੂਤ, ਭਵਿੱਖ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜਾਣਹੁ ਗੁਰਸਿਖਹੁ

ਹਰਿ ਕਰਤਾ ਆਪਿ ਮੁਹੁ ਕਢਾਏ॥

(ਪੰਨਾ ੩੦੮)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਿੱਥੇ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਆ ਅੰਦਰ ਆਤਮਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਕਾਇਆ ਮਹਲ ਮੰਦਰ ਘਰੁ ਹਰਿ ਕਾ ਤਿਸੁ ਮਹਿ ਰਾਖੀ ਜੋਤਿ ਅਪਾਰ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੫੬)

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਵਿਸ਼ਵ-ਭਾਈਚਾਰੇ, ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ, ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਛਕਣ, ਨਾਮ ਜਪਣ, ਸੇਵਾ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੋਣ, ਉੱਦਮ ਕਰਨ, ਉੱਤਮ ਆਚਾਰ, ਵਿਹਾਰ ਤੇ ਕਿਰਦਾਰ, ਹਲੀਮੀ, ਨਿਮਰਤਾ, ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਹੱਕ-ਸੱਚ ਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਜੂਝਣ, ਨਿਆਏਸ਼ੀਲ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜ, ਬੇਸਹਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਆਸਰੇ ਬਣਨ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤਿ ਹੋਣ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਈਰਖਾ, ਦ੍ਰੈਖ, ਧਾਰਮਕ ਕੱਟੜਤਾ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਪਾਖੰਡਵਾਦ, ਵਿਹਲੜਪੁਣੇ, ਕੂੜ-ਕਪਟ ਤੇ ਹੰਕਾਰ, ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਨ, ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ, ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ, ਨੰਗੇਜਵਾਦ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਸੁਚੇਤ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਭਵਿੱਖਤਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣੀ ਹੋਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਦੇਖਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲੀ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਚਿੰਤਾ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਇਹ ਉਸਾਰੀ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਫੋਕੀ ਹਉਮੈ, ਚੌਧਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਇੰਨੀ ਅਧਿਕ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਸਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿੱਖੀ, ਸਿਧਾਂਤ, ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਾਖੰਡ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਪਤਿਤਪੁਣਾ, ਮਾਦਾ-ਭਰੂਣ-ਹੱਤਿਆ, ਦਾਜ-ਦਹੇਜ,

ਨਸ਼ੇ, ਨੰਗੋਜਵਾਦ, ਫੈਸ਼ਨਪ੍ਰਸਤੀ, ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਮ-ਪੇਸ਼ਾ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਡੂੰਘੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਸਰੋਕਾਰ ਹਨ। ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਬਹੁਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਸਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਅਰੇ-ਜੈਕਾਰੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਗਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਐਸਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਹਾਨ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਕਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਫਲਸਫੇ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਅਤੇ ਕੋਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਕਥਾ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਕਥਾ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਅਸਲ ਰਹੱਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਘੱਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਗੁਰਬਾਣੀ ਭੰਡਾਰੁ ਭਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਕਥਾ ਰਹੈ ਰੰਗ ਰਤਾ॥ (ਵਾਰ ੨੪:੧੯)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸਤਿਗੁਰ ਨੋ ਸਭੁ ਕੋ ਵੇਖਦਾ ਜੇਤਾ ਜਗਤੁ ਸੰਸਾਰੁ॥

ਡਿਠੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੫੯੪)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਫਿਲਾਸਫੀ ਤੋਂ ਐਨ ਉਲਟ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਲਈ ਮਹਾਨ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰੰਤੂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਬਣ ਰਹੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੀ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਜਾਤੀ-ਆਧਾਰਤ ਨਫਰਤ ਵੀ ਫੈਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ-ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਸੇਧ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਨਿਯੁਕਤੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟੇਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਚਰਿੱਤਰ, ਗਿਆਨ, ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੇਵਲ “ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣਿ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ” ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ

ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਉਹ ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਜੋ ਨਿਸ਼ਕਾਮ, ਨਿਸ਼ਕਪਟ, ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ, ਮਹਾਨ ਸਿੱਖ ਵਿਰਾਸਤ, ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਮਰਯਾਦਾ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਸੋਝੀ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਕੁਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਬਾਹਰ ਕੀ ਅਗਨਿ ਬੁਝਤ ਜਲ ਸਰਿਤਾ ਕੈ,
ਨਾਉ ਮੈ ਜਉ ਅਗਨਿ ਲਾਗੈ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬੁਝਾਈਐ॥
ਬਾਹਰ ਸੈ ਭਾਗਿ ਓਟ ਲੀਜੀਅਤ ਕੋਟ ਗੜ,
ਗੜ ਮੈ ਜਉ ਲੂਟਿ ਲੀਜੈ ਕਹੈ ਕਤ ਜਾਈਐ॥
ਚੋਰਨ ਕੈ ਤ੍ਰਾਸ ਜਾਇ ਸਰਨਿ ਗਹੈ ਨਰਿੰਦ,
ਮਾਰੈ ਮਹੀਪਤਿ ਜੀਉ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬਚਾਈਐ॥
ਮਾਇਆ ਡਰ ਡਰਪਤ ਹਾਰਿ ਗੁਰਦੁਆਰੈ ਜਾਵੈ,
ਤਹਾ ਜਉ ਮਾਇਆ ਬਿਆਪੈ ਕਹਾ ਠਹਰਾਈਐ॥੫੪੪॥

(ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਡੇਰਾਵਾਦ ਅਤੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ੍ਹ ਦਾ ਖੂਬ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡੇਰੇਦਾਰ, ਢੋਂਗੀ, ਅਖੌਤੀ ਸਾਧ, ਪਾਖੰਡੀ ਬਾਬੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਦੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਲਦ ਪੂਰਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦਿਆਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਬ ਹੀ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਚੋਲੇ ਪਾ ਕੇ ਨਾਲ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਧਾੜ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਢੋਂਗੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਚਿਟੇ ਜਿਨ ਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਜੀਉ॥
ਤਿਨ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਪਜੈ ਦੂਜੈ ਵਿਆਪੇ ਚੋਰ ਜੀਉ॥

ਮੂਲੁ ਨ ਬੂਝਹਿ ਆਪਣਾ ਸੇ ਪਸੂਆ ਸੇ ਢੋਰ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੭੫੧)

ਅਜਿਹੇ ਢੋਂਗੀ ਆਪਣੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇ ਸਗੋਂ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰਪੂਰ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਸ਼ ਹੋਏ ਬਹੁਰੂਪੀਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਛਲੀਏ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕਪਟੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ਕਾਮੁ ਨ ਬਿਸਰਿਓ ਕ੍ਰੋਧੁ ਨ ਬਿਸਰਿਓ ਲੋਭੁ ਨ ਛੂਟਿਓ ਦੇਵਾ॥

ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਮੁਖ ਤੇ ਨਹੀ ਛੂਟੀ ਨਿਫਲ ਭਈ ਸਭ ਸੇਵਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੫੩)

ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦੰਭ ਤੇ ਪਾਖੰਡ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਪਾਲਤੂ ਚਾਟੜਿਆਂ ਅਤੇ ਟਾਊਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਐਸ਼ੋ-ਇਸ਼ਰਤ

ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੋਗੜਾਂ ਹੀ ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੀ ਹੈ:

- ਫਿਟੁ ਇਵੇਹਾ ਜੀਵਿਆ ਜਿਤੁ ਖਾਇ ਵਧਾਇਆ ਪੇਟੁ॥

ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮ ਵਿਣੁ ਸਭੋ ਦੁਸਮਨੁ ਹੇਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੭੯੦)

- ਘਰਿ ਘਰਿ ਖਾਇਆ ਪਿੰਡੁ ਬਧਾਇਆ ਖਿੰਥਾ ਮੁੰਦਾ ਮਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੫੨੬)

- ਕਰਿ ਪਰਪੰਚੁ ਜਗਤ ਕਉ ਡਹਕੈ ਅਪਨੋ ਉਦਰੁ ਭਰੈ॥

ਸੁਆਨ ਪੂਛ ਜਿਉ ਹੋਇ ਨ ਸੂਧੋ ਕਹਿਓ ਨ ਕਾਨ ਧਰੈ॥ (ਪੰਨਾ ੫੩੬)

ਇਹ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ਣ ਦਾ ਢੋਂਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਦਾਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਬਖਸ਼ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਵੀ ਕੰਕਣੁ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਦੰਭੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ:

ਕਲਿ ਮਹਿ ਹੋਹਿ ਪਖੰਡ ਅਨੇਕਾਂ। ਸੋ ਮਮ ਸਿਖ ਨ ਮਾਨੈ ਏਕਾ।

ਟਾਮਨ ਕਰ ਕੋਊ ਭੀਤ ਨਚਾਵੈ। ਤੋ ਭੀ ਮਮ ਸਿਖਨ ਨਹੀਂ ਭਾਵੈ।

ਨਿਜ ਅੰਗੂਰੀ ਤੇ ਦੂਧ ਚੁਆਵਹਿ। ਆਪ ਆਪ ਕੋ ਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ।

ਜੋ ਜੁਵਤਨ ਮੁਝ ਤੇ ਥਾਪੀ ਲੇਵਹਿ। ਤਿਨ ਕੋ ਹਮ ਪੁਤ੍ਰ ਫਲ ਦੇਵਹਿ।

ਅਜਿਹੇ ਦੰਭੀ ਅਤੇ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ 'ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਆਪੂੰ ਬਣੇ ਰੱਬ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗਰਭ ਅਗਨ ਵਿਚ ਸੜਦੇ-ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਜਬ ਇਹ ਜਾਨੈ ਮੈ ਕਿਛੁ ਕਰਤਾ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਮਹਿ ਫਿਰਤਾ॥

(ਪੰਨਾ ੨੭੮)

ਅਜਿਹੇ ਕੱਚੇ ਅਖੌਤੀ ਬਾਬਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੁਲ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੰਵਾਰ ਸਕਣਗੇ। ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਹੀ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੇ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਕਚੜਿਆ ਸਿਉ ਤੋੜਿ ਢੂਢਿ ਸਜਣ ਸੰਤ ਪਕਿਆ॥

ਓਇ ਜੀਵੰਦੇ ਵਿਛੜਹਿ ਓਇ ਮੁਇਆ ਨ ਜਾਹੀ ਛੋੜਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੨)

ਇਹ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕ ਝੂਠੇ ਹਨ ਤੇ ਬੁਰੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੱਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡੋਬਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਮੁਰਦਾਰੁ ਖਾਇ॥ ਅਵਰੀ ਨੋ ਸਮਝਾਵਣਿ ਜਾਇ॥

ਮੁਠਾ ਆਪਿ ਮੁਹਾਏ ਸਾਥੈ॥ ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੯-੪੦)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਚਲਾਉਣ ਲਈ ਨਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਬਾਣੀ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦਾ ਘੋਰ ਅਪਰਾਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਨਰਥ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਤੇ ਢਾਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ ਅਣਹੋਏ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ‘ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ’ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਚੀ ਹੈ ਬਾਣੀ॥

ਬਾਣੀ ਤ ਕਚੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਝਹੁ ਹੋਰ ਕਚੀ ਬਾਣੀ॥

ਕਹਦੇ ਕਚੇ ਸੁਣਦੇ ਕਚੇ ਕਚੀ ਆਖਿ ਵਖਾਣੀ॥

(ਪੰਨਾ ੯੨੦)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰ ਕੇ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਰੀਸੈ ਹੋਰਿ ਕਚੁ ਪਿਚੁ ਬੋਲਦੇ ਸੇ ਕੂੜਿਆਰ ਕੂੜੇ ਝੜਿ ਪੜੀਐ॥

ਓਨਾ ਅੰਦਰਿ ਹੋਰੁ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਹੈ ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਨੋ ਝਖਿ ਮਰਦੇ ਕੜੀਐ॥

(ਪੰਨਾ ੩੦੪)

ਇਹ ਤਾਂ ਝੂਠ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਕੂੜ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਨੀਵੀਂ ਸੋਚ, ਸਮਝ ਅਤੇ ਵਿਗੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਚੋਰਾ ਜਾਰਾ ਰੰਡੀਆ ਕੁਟਣੀਆ ਦੀਬਾਣੁ॥

ਵੇਦੀਨਾ ਕੀ ਦੋਸਤੀ ਵੇਦੀਨਾ ਕਾ ਖਾਣੁ॥

ਸਿਫਤੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ ਸਦਾ ਵਸੈ ਸੈਤਾਨੁ॥

(ਪੰਨਾ ੭੯੦)

ਅਜਿਹੇ ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨਮੁਖ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਅਤੇ ਧਨ ਜੋੜਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਾਰਨ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਤੇ ਧਨ ਦੇ ਲੋਭੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਮਨਮੁਖਿ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਹੈ ਨਾਮਿ ਨ ਲਗੈ ਪਿਆਰੁ॥

ਕੂੜੁ ਕਮਾਵੈ ਕੂੜੁ ਸੰਘਰੈ ਕੂੜਿ ਕਰੈ ਆਹਾਰੁ॥

ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਧਨੁ ਸੰਚਿ ਮਰਹਿ ਅੰਤਿ ਹੋਇ ਸਭੁ ਛਾਰੁ॥

ਕਰਮ ਧਰਮ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮੁ ਕਰਹਿ ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਵਿਕਾਰੁ॥

ਨਾਨਕ ਮਨਮੁਖਿ ਜਿ ਕਮਾਵੈ ਸੁ ਥਾਇ ਨ ਪਵੈ ਦਰਗਹ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੨੩)

ਇਸ ਲਈ ਆਓ! ਅਸਲ ਅਤੇ ਨਕਲ ਦਾ ਫਰਕ ਸਮਝੀਏ! ਕੂੜ ਨੂੰ ਤੱਜ ਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਲੜ ਫੜੀਏ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕੇਗਾ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਵਾਂਗੇ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਢਾਲਾਂਗੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣਾਗੇ। ਪਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਅੰਧਾਧੁੰਦ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਅਤਿ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਅਤੇ ਮਾਰੂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ, ਸੇਵਕਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਹਰਿ ਕੇ ਸੇਵਕ ਜੋ ਹਰਿ ਭਾਏ ਤਿਨੁ ਕੀ ਕਥਾ ਨਿਰਾਰੀ ਰੇ॥

ਆਵਹਿ ਨ ਜਾਹਿ ਨ ਕਬਹੂ ਮਰਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸੰਗਾਰੀ ਰੇ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫੫)

ਅਫਸੋਸ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਹਸਤੀ, ਸਿਧਾਂਤ, ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਹਿਰੂਨੀ ਹਮਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਾਤ ਕਰੇ ਅਣਹੋਣੀ! ਪਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੁਨਬਾਪਰਵਰੀ ਹਿਤ, ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ, ਅਸਲੀਲਤਾ, ਫੈਸ਼ਨਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕੋਰੇ, ਵਿਲੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਾਨਾਂਮੱਤੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੋਖੇ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪ ਹੀ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਦੋਖੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਡੇਰਾਵਾਦ, ਪਾਖੰਡਵਾਦ, ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਤੇ ਦੰਭੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਅਸਲ ਨੂੰ ਕੁਰੂਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਕੇ, ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਕੇ ਨਕਲ ਨੂੰ ਅਸਲ ਦੱਸ ਕੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਗਤ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਅਤਿ ਕਠਿਨ ਘਾਲਨਾਵਾਂ ਘਾਲੀਆਂ, ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ, ਸਰਬੰਸ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਅਣਗਿਣਤ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ-ਸੰਕਲਪੀ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਨੇ ਸੀਸ ਕਟਵਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚਿਰਾ ਲਏ, ਖੋਪਰ ਲੁਹਾ ਲਏ, ਚਰਖੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ

ਗਏ, ਜੰਡਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਦੇਗਾਂ ਵਿਚ ਉਬਾਲੇ ਗਏ, ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕਟਵਾ ਲਏ, ਪੁੱਠੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਲੁਹਾ ਲਈਆਂ, ਮਾਸੂਮ ਸ਼ੀਰਖੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਕਰਵਾ ਕੇ ਝੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁਆ ਲਏ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਆਪਣੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁਆ ਲਏ ਪਰ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ? ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਲਕਸ਼ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸ ਕਹਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ? ਸਵੈ-ਪਰਖ ਕਰੀਏ ਕਿ ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੇਦਾਵਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਈ ਹੈ? ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ, ਸੁਣ ਅਤੇ ਸਹਿਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਨਿੱਘਰ ਚੁਕੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਜਾਨੈ ਸਭ ਬਾਤ ਜਾਨਤ ਹੀ ਅਉਗਨੁ ਕਰੈ॥

ਕਾਹੇ ਕੀ ਕੁਸਲਾਤ ਹਾਥਿ ਦੀਪੁ ਕੂਏ ਪਰੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੭੬)

ਜਿਸ ਝੂਠੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਹਸਤੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ ਉੱਤੇ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਹਸਤੀ ਕਸ਼ੁੰਭੜੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਮਾਫ਼ਕ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਹਥੁ ਨ ਲਾਇ ਕਸ਼ੁੰਭੜੈ ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢੋਲਾ॥

(ਪੰਨਾ ੭੯੪)

ਇਹ ਸਭ “ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ” ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਟ ਜਾਏਗਾ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਨਾ ਜਾਗੇ, ਅਸਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਨਾ ਪਾਈ ਤਾਂ ਜਿਉਂਦੇ ਹੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੁਮਾਅ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਸੋ ਆਓ! ਅਜੇ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਈਏ! ਕਿਤੇ ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਬੈਬੇਲੋਨੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਸੋਪੋਟਾਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸਭਿਆਤਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਸਢੇ-ਹਸਤੀ ਤੋਂ ਮਿਟ ਜਾਈਏ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਾਰਸਾਂ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਰਸਾ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪ ਵੀ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਬਨਿਤਾ ਸੁਤ ਬੰਧ ਇਸਟ ਮੀਤ ਅਰੁ ਭਾਈ॥

ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਕੇ ਮਿਲੇ ਸੰਜੋਗੀ ਅੰਤਹਿ ਕੋ ਨ ਸਹਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੭੦੦)

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਜਿਸ ਨੋ ਤੂੰ ਪਤੀਆਇਦਾ ਸੋ ਸਣੁ ਤੁਝੈ ਅਨਿਤ॥

(ਪੰਨਾ ੪੨)

ਇਸ ਲਈ ਆਓ ਸੰਭਲੀਏ! ਨਿੱਜਪ੍ਰਸਤੀ, ਕੂੜ, ਲੋਭ, ਲਾਲਚ, ਮੋਹ, ਝੂਠੀ ਹੋਂਦ-ਹਸਤੀ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਬਿਰਤੀ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦਿਆਂ, ਆਪਣੇ

ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਿਆਂ, ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰ ਲਈਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਾਰਸਾਂ ਲਈ ਮਹਾਨ, ਲਾਮਿਸਾਲ, ਅਲੌਕਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਛੱਡ ਸਕੀਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼-ਏ-ਅੱਵਲ ਨਿਭਾ ਸਕੀਏ। ਇਹੋ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ:

- ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਣੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੩੦੪)
- ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਿਨਿ ਏਹੁ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੭੮੩)
- ਬਲਿਓ ਚਰਾਗੁ ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ ਸਭ ਕਲਿ ਉਧਰੀ ਇਕ ਨਾਮ ਧਰਮ॥
ਪ੍ਰਗਟੁ ਸਗਲ ਹਰਿ ਭਵਨ ਮਹਿ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੮੭)

...ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ(ਸਫ਼ਾ ੧੦ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਜਨਰਲ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਜਦ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਜਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਜਨਰਲ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ 'ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ, ਜਨਰਲ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ। ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਨ। ਅਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ੪੨,੦੦੦ ਵਿੱਚੋਂ ੨੮,੦੦੦ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕ ਸਨ।

੧੯੪੬ ਈ. ਵਿਚ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਨੇਵੀ ਦੇ ਜੁਆਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਵੇਰਵਾ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮੂੰਹ-ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ:

	ਕੁੱਲ	ਸਿੱਖ	ਗ਼ੈਰ ਸਿੱਖ
ਫਾਂਸੀ ਮਿਲੀ	੧੨੧	੯੩	੨੮
ਉਮਰ ਕੈਦ	੨੬੨੬	੨੧੪੭	੪੯੯
ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ	੧੩੦੦	੭੯੯	੫੦੧
ਬਜਬਜ ਘਾਟ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ	੧੧੩	੬੭	੪੬
ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ	੯੧	੯੧	--
ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ	੫੦੦	੫੦੦	--
	੪੭੭੧	੩੬੯੭	੧੦੭੪

ਲੰਬੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਬਾਦੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਕੀ ਹੈ?

-ਪ੍ਰਿੰ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ*

ਪਰਮ-ਸਤਿ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਦਰਸ਼ਨ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦੋਵਾਂ ਹੀ ਸਰੂਪਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ-ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ 'ਗਾਡੀ-ਰਾਹ' ਉੱਪਰ ਚੱਲਦਿਆਂ, 'ਸਤਿਸੰਗਤ' ਰਾਹੀਂ, ਭਾਣੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਕੇਵਲ 'ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ' ਦੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਜੋਤਿ-ਸਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਰਵਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਭਵਜਲ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ 'ਬੋਹਿਥ' ਹੈ; ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੋਂ ਹੈ, ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੇ ਬਾਹਰੀ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ 'ਪਰਮ ਤੱਤ-ਸ਼ਬਦ' ਦੀ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰਸ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਹੁਲਾਰੇ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਿੱਥੇ ਲਗਨ, ਭੈ-ਭਾਵਨੀ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਸਾਵਧਾਨ ਏਕਾਗਰ ਚੀਤ' ਦੀ ਵੀ ਅਵੱਸ਼ਕਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ 'ਸ਼ਬਦ' ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਤ ਪੂਜਾ, ਅਵਤਾਰ ਪੂਜਾ, ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਸ਼ਖਸੀ ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਜਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੋਕਟ ਤੇ ਨਿਰਾਰਥਕ ਕਰਮ ਦੱਸ ਕੇ ਸਿਧਾਂਤਕ, ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਰਥਿਕ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਖੰਡਨ ਕਰ ਕੇ ਪਾਣੀ ਰਿੜਕਣ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਕੇ ਅੰਤ ਪਛਤਾਉਣਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਦੇਹਧਾਰੀ ਮਨੁੱਖ, ਮਨੋਕਲਪਤ ਬੁੱਤ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰ, ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਅਵਤਾਰ, ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਤੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸੰਤ, ਮਹੰਤ, ਮਹਾਤਮਾ ਜਾਂ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਿਣਾ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਤੁੱਲ ਸਮਝਣਾ 'ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਹਬ, ਜਾਤੀ, ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਸੰਪਰਦਾਇ ਤੇ ਵਰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦੀਪ ਹੈ, ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ-ਪਦਾਰਥ ਹੈ, ਅਉਖਧ ਹੈ, ਆਤਮਿਕ ਹੁਲਾਰਾ

*ਪ੍ਰਧਾਨ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ, ਯੂਨਿਟ ਬਰਨਾਲਾ।

ਤੇ ਮਹਾਂ-ਰਸ ਦਾ ਅਤੁੱਟ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਜੋਤ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਗਤ ਅਰਥ ਆਵਾਜ਼, ਧੁਨੀ, ਬੋਲ, ਗੱਲਬਾਤ, ਸੁਰ, ਸੁਨੇਹਾ, ਸਮੁੰਦਰ, ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼, ਬ੍ਰਹਮ-ਉਪਦੇਸ਼, ਖੇਵਟ, ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ, ਅਲੱਖ, ਸੱਚ, ਰਤਨ, ਦਾਤਾ, ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰੂ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ ਅਲੰਕਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

-ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਨਾਮ॥ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਗਿਆਨ॥ (ਪੰਨਾ ੮੯੩)

-ਨਾਮੁ ਨਵ ਨਿਧਿ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਏ॥ (ਪੰਨਾ ੧੫੯)

-ਜਿ ਵਸਤੁ ਮੰਗੀਐ ਸਾਈ ਪਾਈਐ ਜੇ ਨਾਮਿ ਚਿਤੁ ਲਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫੦)

-ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਨਿਰਮਲਾ ਸੁਣਿਐ ਸੁਖੁ ਹੋਈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੩੯)

ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ‘ਗੁਰੂ’ ਹੀ ਹੈ। ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲਾਂ ਦੀ ਸੈਰ, ਇਲਾਹੀ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ, ਸਦਾ-ਮਨ-ਚਾਉ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਆਤਮਿਕ ਵਸਲ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਅਤੇ ਤੱਤ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਨ-ਸਮਝਣ ਵਿਚ ‘ਗੁਰੂ’ ਹੀ ਸਹਾਇਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੱਚ ਦੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਭਾਵ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਗੁਰੂ ਹੀ ‘ਭਵਜਲ ਬਿਖਮ ਅਸਗਾਹ’ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਦਿ ਉਕਤ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈਆਂ ਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਗੁਰੂ-ਡੰਮੂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਚਮਕਾ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਚਾਲ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰ ਕੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਸਾਧਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਖੰਡ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਕੁਫਰ ਤੋਲ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਆੜ ਹੇਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੂੜ ਦੇ ਸੌਦੇ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਧਾ ਲਈ ਹੈ। ਪਰ ‘ਆਪ ਤਾਂ ਡੁੱਬੇ ਹੀ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਡੋਬੇ’ ਦੀ ਅਖੌਤ ਵਾਂਗ ਭਟਕ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ-ਡੰਮੂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੇਕਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨਫੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਿੰਗੇ-ਟੇਢੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਰਸਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਤੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਜੀਵਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਨਾਤਨੀ ਮੱਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਹੈ। ਸਿੱਖ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਆਏ ਨਾਮ, ਹੁਕਮ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਸੰਤ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਉਪਾਧੀਆਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਸ ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬਾਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਉੱਪਰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਸਰੀਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਹੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਆਏ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੇ ਹੁਣ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਤੁੱਲ ਸਮਝਣਾ ਹੈ:

- ਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ ਭਾਈ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਿਟਹੁ ਬਲਿ ਜਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੭)

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਕਰਮਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਏ॥ (ਪੰਨਾ ੬੭)

- ਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸੈ॥ ਦੁਖੁ ਦਰਦੁ ਸਭੁ ਤਾ ਕਾ ਨਸੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੪੦)

- ਇਹ ਬਾਣੀ ਜੋ ਜੀਅਹੁ ਜਾਣੈ ਤਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਰਵੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੯੭)

- ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਣੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੩੦੪)

- ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ॥

ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੮੨)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ:

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਬਾਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਤਿਸੁ ਜੇਵਡੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫੧੫)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਣਨਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ-ਕੀਰਤਨ ਆਦਿ ਸਭ ਤਰੀਕੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਮ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਾਧ ਤੋਂ ਹੋਰ ਗੁਪਤ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ। ਲੋੜ ਹੈ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣ ਦੀ:

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਰਤੀ ਜਗ ਅੰਤਰਿ ਇਸੁ ਬਾਣੀ ਤੇ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਾਇਦਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੬੬)

- ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਾਣੀ ਅਮਿਉ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੯੬੩)

- ਜਿਨ ਬਾਣੀ ਸਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ ਸੇ ਜਨ ਨਿਰਮਲ ਪਰਵਾਣੁ॥ (ਪੰਨਾ ੪੨੯)

ਨਾਮ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਤੇ ਨਾਮ ਤੇ ਦਾਤੇ ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਹਨ:

ਨਾਮੁ ਅਮੋਲਕੁ ਰਤਨੁ ਹੈ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ॥ (ਪੰਨਾ ੪੦)

ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਡੇਰਾਵਾਦ, ਸੰਤਵਾਦ, ਅਖੌਤੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਅਖੌਤੀ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਤੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਖੇਡ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ

ਕੀ ਮੂਰਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਧਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਰਗੁਣ ਵੱਲ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵਮਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇਹ ਦੇ ਸਰੀਰ ਜਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਮੂਰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੇ ਧਿਆਨ ਧਰਨਾ ਹੈ:

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਤਨ ਕੀ ਠਾਹਰ ਨੀਕੀ ਧਿਆਨ ਕਉ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੦੮)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵੀ ਸ਼ੁਭ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕਲਪਿਤ ਮੂਰਤ ਤੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਰੀਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਧਰਨਾ। ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕਲਪਿਤ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਅਰਪਣ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਰਤੀ ਉਤਾਰਨੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਗੁਣ ਪੂਜਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਪਾਵਨ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਸਰੀਰਿਕ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਆਏ ‘ਚਰਣ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਡੰਮੂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਮਨ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਡੰਮੂ ਦੀ ਮੈਲ ਲਾਹ ਕੇ ਨਿਰਪੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰੀਪੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਚਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

-ਹਿਰਦੈ ਚਰਣ ਸਬਦੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਬਾਂਧਿਓ ਪਾਲ॥ (ਪੰਨਾ ੬੮੦)

-ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਣ ਹਿਰਦੈ ਵਸਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੯੦)

-ਹਰਿ ਚਰਣ ਸਰੋਵਰ ਤਹ ਕਰਹੁ ਨਿਵਾਸੁ ਮਨਾ॥ (ਪੰਨਾ ੫੪੪)

ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਹਨ ਜੋ ‘ਚਰਣ’ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ’ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤੇ ਸੱਜਣ ‘ਗੁਰੂ’ ਅਤੇ ‘ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ’ ਨੂੰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਗੁਰੂ’ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਦੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਮਰ ਮੰਨਦੀ ਹੋਈ ‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’, ‘ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ’ ਕਹਿ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਪੂਜਾ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਦੇ ਲੜ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਤੇ ਨਾਮੀ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ, ਸਮਝੋ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਨਾਮੀ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਨਿਰੀ ਸੰਗਿਆ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ, ਨਾਮ ਤਾਂ ਜਪੁ ਹੈ, ਸਿਮਰਨ ਹੈ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਮੁੱਕ ਚਸਮਾ ਹੈ, ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਤਨ-ਮਨ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ

ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਨਮੋਲ ਦਵਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਦੂਤਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਕਾਰਗਰ ਚੱਕਰ ਹੈ, ਅਚੁੱਕ ਤੀਰ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਅਜਪਾ-ਜਾਪ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸਾਧਕ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਨਿਰਮਲਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸਬਰ ਆਦਿ ਦੇ ਸਦਗੁਣ ਸੁਤੇਸਿੱਧ ਆ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਂਗ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਨਾਮ ਸਦਕਾ ਹੀ ਖੰਡ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਨਾਮ ਜਪਣ ਲਈ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਦੇਹਧਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਕੋਈ ਗੁੱਝਾ ਗੁਰਮੰਤਰ ਨਹੀਂ, ਗੁਪਤ ਰੱਖ ਕੇ ਭੁਲੇਖਾਪਾਊ ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ‘ਕੰਨਾ ਬਾਟੀ ਕੁਰਰ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਚੇਲਾ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਖੇਡ, ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਰਬੱਤ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਮੰਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ਆਏ ‘ਨਾਮ’ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਣ ਸੰਗਿਆ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਮਤਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਨਾਮ ਇਕ ਸੰਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸੰਗਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਰੱਖ ਕੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਮੰਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਮ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਜਾਂ ਸੰਗਿਆ ਨਾਮ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਨਾਮ ਤੇ ਨਾਮੀ (ਪ੍ਰਭੂ) ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ। ‘ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ’ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪੰਜ-ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦਸ ਜਾਮੇ ਧਾਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਾਰਜ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ‘ਇਲਾਹੀ ਸ਼ਬਦ’ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ। ਕਰਤਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਜੋਤ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗ ਚਲੂਲੇ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅੱਖਰੀ ਰੂਪ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ‘ਤੱਤ ਸ਼ਬਦ’ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਖੇਡ, ਗੀਤ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਤਾਂ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਅਨੁਭਵੀ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਅਸੀਂ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਬਣ ਕੇ, ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ-ਚਾਉ ਰਾਹੀਂ ਮਾਣਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਟ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਬਿਪਰਨ ਕੀ ਰੀਤ ਤੇ ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ:

ਲੋਗੁ ਜਾਨੈ ਇਹੁ ਗੀਤੁ ਹੈ ਇਹੁ ਤਉ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ॥

(ਪੰਨਾ ੩੩੫)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’ ਦੇ ਅੱਖਰੀ ਸਰੂਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗ ਕੇ ‘ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤ’ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਦਾ ਅਮਿਓ ਰਸ ਪੀਂਦਾ ਹੋਇਆ ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ’ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਿਜ ਘਰ ‘ਸਚਖੰਡ’ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਏ ਜਾ ਵਾਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਮੰਤਰ ਨਹੀਂ ਜੋ ਧਾਗਾ ਤਵੀਤ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਉਹ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਜਾਂ ਮਦਾਰੀ ਦਾ ਖੇਲ ਹੈ ਜੋ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸੂਖਮ ਹਉਮੈ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ, ਆਤਮਿਕ ਮੰਜ਼ਲ ਤੋਂ ਖਿੱਚ ਕੇ ਤ੍ਰੈਗੁਣ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਜੋਗ, ਹਠ ਜੋਗ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਮਨ ਦੇ ਠਹਿਰਾਓ ਲਈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰੇ ਲਈ, ਮਨਮੱਤ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਉਪਜਦੀ ਹੈ, ਭਟਕਦਾ ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਮਨ-ਚਿੱਤ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਮਲੀਨਤਾ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਕ ਦੇ ਸਾਧਨਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਰੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਤੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਚੁੰਬਕੀ ਖਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਤੱਤ ਸ਼ਬਦ’ ਰੂਪੀ ਪਾਰਸ ਤਕ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਸੁਣ ਕੇ ਅਸੀਂ ‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਣਾ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹੋਇਆਂ, ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸੂਖਮ ਆਤਮ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਵਸਾ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖਣੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਗਨ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਉਡਾਰੀਆਂ, ਆਤਮਿਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਿਆਂ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਉੱਚ ਮੰਡਲਾਂ ਦੀ ਸਿਖਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਸਥੂਲ ਕੰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਣਨਾ ਹੈ, ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ‘ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ’ ਨੂੰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੁਰਤ ਚੇਲਾ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ

ਖਾਣਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੌਣਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਬੋਲਣਾ ਦੇ ਗੁਣ ਅਪਣਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਜੋਦੜੀ, ਤਰਲੇ, ਮਿੰਨਤ ਆਦਿ ਅੱਠੋ ਪਹਿਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਤਾਂ ਪਰਮਾਰਥਕ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ; ਮਨ ਦੀਆਂ ਚਤੁਰਾਈਆਂ, ਸਿਆਣਪਾਂ ਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਮ-ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਗੁਰੂ-ਹੁਕਮ ਅੱਗੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀਲ-ਹੁੱਜਤ ਦੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦੇਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਹ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਨਾਮ-ਰਸ ਤੇ ਰਹੱਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ, ਸੁਣਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਰਜੇ ਤੇ ਤਮੋ ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਮੰਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਕੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਤੇ ਅਨਹਦੀ ਖੇਡ ਵਾਪਰਨੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਹੀ ਧਿਆਤਾ, ਧਿਆਨ, ਧੇਅ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਨਾਮੀ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਚੰਚਲ ਪ੍ਰੀਤ, ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ, ਭਰਮ-ਜਾਲ, ਕਰਮ-ਜਾਲ, ਮਨਮਤੀ ਖੇਡਾਂ, ਅਨਮਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਦੁਬਿਧਾ, ਕੁਸੰਗਤ, ਨਿੰਦਾ, ਚੁਗਲੀ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਦੀ ਬਹਿਸ ਆਦਿ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਸੱਚਾ ਵੈਰਾਗ, ਸੁਕ੍ਰਿਤ, ਪਰਉਪਕਾਰਤਾ, ਦਯਾ, ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚੰਚਲ ਮਨ ਨਿਰਸੰਸਕਾਰ, ਨਿਰਵਿਕਲਪਾਕਾਰ ਤੇ ਅੰਦਰ ਸੁਤੇਸਿੱਧ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖਿੰਡੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਇਕਾਗਰ ਕਰ ਕੇ, ਸਤਿ-ਚਿੱਤ-ਅਨੰਦ, ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ੋਰ, ਯਤਨ, ਚਤੁਰਾਈ, ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਆਦਿ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਦਕਾ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾ ਕੇ, ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਸੇ ਅਨਦ ਬਿਨੋਦੀ ਆਤਮ ਰਸ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਨ, ਮਤਿ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਲੱਗੀ ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਲਾਹ ਕੇ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਗਾਖੜੀ ਅਤੇ ਅਲੂਣੀ ਸਿਲ ਚੱਟਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਾਧਕ, ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਦਾ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਖਿੱਚ, ਰੀਝ ਤੇ ਚਾਉ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਿਰਹੋਂ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਰਾਹੀਂ ਵਸਲ ਦੀ ਭੁੱਖ

ਤੀਬਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜੋਤ ਵਿਦਮਾਨ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਲਈ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਦਾਤ ‘ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ’ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ‘ਲੋਕ ਸੁਖੀਏ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ’ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ, ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ ਥਾਏਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਪ੍ਰਤੀ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨੇ ਹੀ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਧੁੰਦ ਖਿਲਾਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉਥੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੋ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ, ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਣਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਨਾਮ ਦੇ ਦਾਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਉਪਰੰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੈ:

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਰਤੀ ਜਗ ਅੰਤਰਿ ਇਸੁ ਬਾਣੀ ਤੇ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਾਇਦਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੬੬)

- ਇਹ ਬਾਣੀ ਜੋ ਜੀਅਹੁ ਜਾਣੈ ਤਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਰਵੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੯੭)

- ਸਬਦੁ ਬੁਝੈ ਸੋ ਮੈਲੁ ਚੁਕਾਏ॥ ਨਿਰਮਲ ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਏ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੪੪)

- ਨਾਮੁ ਅਮੋਲਕੁ ਰਤਨੁ ਹੈ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ॥ (ਪੰਨਾ ੪੦)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਸ-ਗਿਰਾਸ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਬੈਖਰੀ, ਮੱਧਮਾ, ਪਰਾ ਤੇ ਪਸੰਤੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਤਹਿ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ ਤੇ ਮੋਖ ਦੀ ਸੁਤੇਸਿੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾਲ ਅਣਮਤ੍ਰਿਯਾ ਮੰਦਲ ਵੱਜਦਾ ਹੈ, ਗੋਬਿੰਦ ਗੱਜਦਾ ਹੈ, ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੋਮਾ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਅਡੋਲਤਾ ਤੇ ਪਰਮ-ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਓ, ਆਪਾਂ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਦਕਾ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਮਨ-ਬਚ-ਕਰਮ ਨਾਲ ਵਿਸਮਾਦੀ ਤੇ ਰਸੀਲੇ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਅੰਦਰਲੀ ਪਰਮ-ਜੋਤ, ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਅਭੇਦਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਹੀ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਿੱਖ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਕਰਮ— ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ

—ਭਾਈ ਰੇਸ਼ਮ ਸਿੰਘ*

ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਮੂਹ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰ ਪਾਵਨ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਆ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲਿਖਵਾ ਕੇ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ, ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ, ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾਂ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤਾਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕਿੰਨੇ-ਕਿੰਨੇ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ, ਸਦਾ ਹੀ ਸਾਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਮਲੀ ਚੋਲਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਾਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰੇ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੇ ਵਧ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿੱਖ ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪਾਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਦਾ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰਿਉ, ਹਰ ਸਿੱਖ ਵੱਲੋਂ ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ

* ਮਜੀਠਾ ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਦੇ ਭੋਗ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਇਤਨਾ ਉੱਦਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਚੌਪਈ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਰਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਕਾਰੋਬਾਰ, ਨੌਕਰੀ, ਵਪਾਰ, ਵਾਹੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਧੰਦਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਕਰਨ, ਉਥੇ ਇਹ ਪਾਵਨ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀਆਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਕੰਠ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰ ਕੇ, ਹਰ ਵਕਤ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਨ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰਿਉ! ਪਾਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, ਚੌਪਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, ਸਾਰੀ ਪਾਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਰਸ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਸਟਪਦੀ ਦੀ ਪਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਹਣੀ ਘਾੜਤ ਘੜੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਧਨ ਵਾਲਾ, ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਸਿੱਖ ਕਿਹੜਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਐਸੇ ਸਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਪਦੇ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ:

ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸੇ ਧਨਵੰਤੇ॥ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸੇ ਪਤਿਵੰਤੇ॥

ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਧਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਸਵਾਸ-ਸਵਾਸ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ:

ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸੇ ਜਨ ਪਰਵਾਨ॥ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸੇ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਧਾਨ॥

ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਫੁਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰ 'ਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸਾ ਲਵੇਗਾ:

ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸਿ ਬੇਮੁਹਤਾਜੇ॥ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸਿ ਸਰਬ ਕੇ ਰਾਜੇ॥

ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਰਾਜਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਸਾਡੇ ਇਸ ਪਾਵਨ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਦਾ

ਹੋਇਆ ਹਰ ਵਕਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰੋ ਲਵੇਗਾ:

ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸੇ ਸੁਖਵਾਸੀ॥ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸਦਾ ਅਭਿਨਾਸੀ॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਫੁਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਦੋਵਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਸੁਖੀ ਰੱਖ ਕੇ, ਨਿਹਾਲ-ਨਿਹਾਲ ਕਰਕੇ ਰੱਖਾਂਗੇ ਅਤੇ ਐਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਹੀ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ ਜੋ ਸਿੱਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿਆਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲੈਣ ਦਾ ਸਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ:

ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਲਾਗੇ ਜਿਨ ਆਪਿ ਦਇਆਲਾ॥ ਨਾਨਕ ਜਨ ਕੀ ਮੰਗੈ ਰਵਾਲਾ॥

(ਪੰਨਾ ੨੬੩)

ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਸਾਡੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਸਦਾ-ਸਦਾ ਲਈ ਜੁੜ ਜਾਵੇਗਾ, ਐਸੇ ਸਿੱਖ 'ਤੇ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਦਾ-ਸਦਾ ਲਈ ਬਲਿਹਾਰ-ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਮੂਹ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵੱਲ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰਿਉ, ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰਿਆ! ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ, ਉਸ ਰੱਬ ਦੀ ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿਮਰਨ ਨੇ ਹੀ ਤੇਰਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਸੋ ਜਿਸ ਵੀ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੇ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਅੱਜ ਹੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੇ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗਾ, ਸੁਣਾਂਗਾ, ਉਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹਰ ਉਪਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਹਰ ਵਕਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਦਾ-ਸਦਾ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ।

ਗੁਰਬਾਣੀ: ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸ੍ਰੋਤ

—ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ*

ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁੱਖ, ਚਿੰਤਾ, ਸੋਗ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਭੱਜਦਾ ਹੈ। ਸੁਖ, ਖੇਡਾ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਲੋਚ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਵੀ ਆਖ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੀ ਇਕ ਵਸਤੂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੰਚਯਨ ਦੇ ਜੰਜਾਲ ਵਿਚ ਘਿਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਨਿਰਾਸ਼ ਅਤੇ ਹਤਾਸ਼ ਤੇ ਉਦਾਸ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਉਹ ਇਕ ਘੁਟਨ ਜਿਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਸੁਖ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਹ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ। ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਗੁਰਦੇਵ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਉਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ:

ਆਨੰਦੁ ਆਨੰਦੁ ਸਭੁ ਕੋ ਕਹੈ ਆਨੰਦੁ ਗੁਰੂ ਤੇ ਜਾਣਿਆ॥

ਜਾਣਿਆ ਆਨੰਦੁ ਸਦਾ ਗੁਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਪਿਆਰਿਆ॥

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਿਲਵਿਖ ਕਟੇ ਗਿਆਨ ਅੰਜਨੁ ਸਾਰਿਆ॥

ਅੰਦਰੁ ਜਿਨ ਕਾ ਮੋਹੁ ਤੁਟਾ ਤਿਨ ਕਾ ਸਬਦੁ ਸਚੈ ਸਵਾਰਿਆ॥

ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਏਹੁ ਅਨੰਦੁ ਹੈ ਆਨੰਦੁ ਗੁਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ॥

(ਪੰਨਾ ੯੧੭)

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਲੋਚ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਏ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਰ ਇਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਉਹ ਤਾਂ ਹੀ ਟੁਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਜਾਗਰਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਮਨ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ-ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ, ਸੂਪਨ, ਸੁਸਪਤੀ ਅਤੇ ਤੁਰੀਆ-ਚਤੁਸਪਦੀ ਕਰਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ :

ਪ੍ਰਥਮੇ ਤਿਆਗੀ ਹਉਮੈ ਪ੍ਰੀਤਿ॥ ਦੁਤੀਆ ਤਿਆਗੀ ਲੋਗਾ ਰੀਤਿ॥

* # ੧੮੦੧-ਸੀ, ਮਿਸ਼ਨ ਕੰਪਾਉਂਡ, ਨਿਕਟ ਸੇਂਟ ਮੇਰੀਜ਼ ਅਕਾਡਮੀ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ।

ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਤਿਆਗਿ ਦੁਰਜਨ ਮੀਤ ਸਮਾਨੇ॥ ਤੁਰੀਆ ਗੁਣੁ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਪਛਾਨੇ॥
 ਸਹਜ ਗੁਫਾ ਮਹਿ ਆਸਣੁ ਬਾਧਿਆ॥ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਅਨਾਹਦੁ ਵਾਜਿਆ॥
 ਮਹਾ ਅਨੰਦੁ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ॥ ਪ੍ਰਿਅ ਸਿਉ ਰਾਤੀ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਰਿ॥

(ਪੰਨਾ ੩੭੦)

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਮਨ ਹਉਮੈ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ; ਦੂਸਰੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਰੀਤ ਨੂੰ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ ਸਮਝ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਸਤੇ ਗੁਣ, ਰਜੇ ਗੁਣ, ਤਮੇ ਗੁਣ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ, ਚੌਥੀ ਅਵਸਥਾ ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨ ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚਿੱਤ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਨਹਦ ਬੁਣਕਾਰ, ਅਨਾਹਤ ਧੁਨ ਵੱਜਦੀ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਚਿਤ ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਸਦੀਵੀ ਜੁੜੇ ਚਿੱਤ, ਚਿਰ-ਸੁਹਾਗਣ ਜੀਵ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਐਸੀ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਖੇੜੇ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਸੀ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਹੀ ਧੰਨ-ਧੰਨ ਹੈ, ਵਡਭਾਗੀ ਹੈ, ਸੁਭਾਗ ਦੀ ਪਾਤਰ ਹੈ।

ਸੋ ਮਹਾਂ-ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੀਏ। ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਹਉਮੈ ਨੇ ਹੀ ਵੱਡਾ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ, ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦੀ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸੁਹਣੀ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ: “ਭਈ ਪਰਾਪਤਿ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹੁਰੀਆ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਣ ਕੀ ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਰੀਆ॥” ਪਰ ਇਹ ਜੋ ਹਉਮੈ ਹੈ, ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭਟਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਲੈ ਟੁਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਭਰਮਾਂ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅੰਤਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁੰਜ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿੱਥ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਵੱਸਦੇ ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ; ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ:

ਅੰਤਰਿ ਅਲਖੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ਵਿਚਿ ਪੜਦਾ ਹਉਮੈ ਪਾਈ॥
 ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਸਭੇ ਜਗੁ ਸੋਇਆ ਇਹੁ ਭਰਮੁ ਕਹਹੁ ਕਿਉ ਜਾਈ॥
 ਏਕਾ ਸੰਗਤਿ ਇਕਤੁ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਸਤੇ ਮਿਲਿ ਬਾਤ ਨ ਕਰਤੇ ਭਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੨੦੫)

ਇਸ ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰੀ ਦੁੱਖਾਂ-ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੈ:

ਹਉਮੈ ਰੋਗਿ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਬਿਆਪਿਆ ਤਿਨ ਕਉ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਖੁ ਭਾਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੭੩੫)

ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੈ:

ਰਜ ਤਮ ਸਤ ਕਲ ਤੇਰੀ ਛਾਇਆ॥

ਜਨਮ ਮਰਣ ਹਉਮੈ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੩੮)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਮੰਨ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੋਗ-ਬਿਲਾਸਾਂ, ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਰੁਚਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ, ਪੁੱਤਰ, ਘਰ-ਪਰਵਾਰ, ਸੋਨਾ-ਚਾਂਦੀ, ਭੋਗ-ਪਦਾਰਥ, ਖੱਟੇ-ਮਿੱਠੇ ਰਸ ਮਾਣਦਾ ਕਦੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਡੂੰਘੇ ਸੋਗ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਾਪ-ਪੁੰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਥੂਲ ਦ੍ਰਵ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਚਿੱਤ ਅਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਰਸੁ ਸੁਇਨਾ ਰਸੁ ਰੁਪਾ ਕਾਮਣਿ ਰਸੁ ਪਰਮਲ ਕੀ ਵਾਸੁ॥

ਰਸੁ ਘੋੜੇ ਰਸੁ ਸੇਜਾ ਮੰਦਰ ਰਸੁ ਮੀਠਾ ਰਸੁ ਮਾਸੁ॥

ਏਤੇ ਰਸ ਸਰੀਰ ਕੇ ਕੈ ਘਟਿ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ॥੨॥

(ਪੰਨਾ ੧੫)

ਨਾਮ, ਜੋ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸੋਝੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ, ਤਿੰਨਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਗਿਆਨ-ਅੰਜਨ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਧਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਅੰਜਨੁ ਸਚੁ ਨੇੜੀ ਪਾਇਆ॥

ਅੰਤਰਿ ਚਾਨਣੁ ਅਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰੁ ਗਵਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪)

ਅੰਤਰਮਨ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਨ ਬੁੱਧੀ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋਇਆ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ:

ਹਮ ਅਹੰਕਾਰੀ ਅਹੰਕਾਰ ਅਗਿਆਨ ਮਤਿ ਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ॥

ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਗਇਆ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੁ ਹਰਿ ਰਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੧੭੨)

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੰਜਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਟ ਦੁਸ਼ਮਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਚੰਚਲ ਕਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ੍ਹੇ ਨੱਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਟਿਕਦਾ ਹੈ,

ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਹਉਮੈ ਨਿਵਰੈ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੈ॥ ਚੰਚਲ ਮਤਿ ਤਿਆਗੈ ਪੰਚ ਸੰਘਾਰੈ॥
ਅੰਤਰਿ ਸਾਚੁ ਸਹਜ ਘਰਿ ਆਵਹਿ॥ ਰਾਜਨੁ ਜਾਣਿ ਪਰਮ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿ॥
ਸਚੁ ਕਰਣੀ ਗੁਰੁ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵੈ॥ ਨਿਰਭਉ ਕੈ ਘਰਿ ਤਾੜੀ ਲਾਵੈ॥
ਹਉ ਹਉ ਕਰਿ ਮਰਣਾ ਕਿਆ ਪਾਵੈ॥ ਪੂਰਾ ਗੁਰੁ ਭੇਟੇ ਸੋ ਝਗਰੁ ਚੁਕਾਵੈ॥

(ਪੰਨਾ ੨੨੬)

ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਤਾੜੀ ਲੱਗ ਗਈ, ਚਿੱਤ ਟਿਕ ਗਿਆ, ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਹੀ ਐਸੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਭਾਈ ਰੇ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਸਹਜੁ ਨ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੬੮)

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਚਿੱਤ ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਉਤਨੀ ਹੀ ਡੂੰਘੀ ਤੀਬਰਤਾ (intensity) ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਅਲੌਕਿਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਸ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਅਲੌਕਿਕ ਰਸ ਹੀ ਅਨੰਦ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ। ਚਿੱਤ ਉਦੋਂ ਤਕ ਹੀ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਨਾਮ-ਰਸ ਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਏ ਰਸਨਾ ਤੂ ਅਨ ਰਸਿ ਰਾਚਿ ਰਹੀ ਤੇਰੀ ਪਿਆਸ ਨ ਜਾਇ॥
ਪਿਆਸ ਨ ਜਾਇ ਹੋਰਤੁ ਕਿਤੇ ਜਿਚਰੁ ਹਰਿ ਰਸੁ ਪਲੈ ਨ ਪਾਇ॥
ਹਰਿ ਰਸੁ ਪਾਇ ਪਲੈ ਪੀਐ ਹਰਿ ਰਸੁ ਬਹੁੜਿ ਨ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਲਾਗੈ ਆਇ॥
ਏਹੁ ਹਰਿ ਰਸੁ ਕਰਮੀ ਪਾਈਐ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਜਿਸੁ ਆਇ॥
ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਹੋਰਿ ਅਨ ਰਸ ਸਭਿ ਵੀਸਰੇ ਜਾ ਹਰਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥

(ਪੰਨਾ ੯੨੧)

ਨਾਮ-ਰਸ ਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਵੀ ਉਹੀ ਵਡਭਾਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਵਡਭਾਗੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਭੋਗਾਂ, ਰਸਾਂ, ਪਦਾਰਥਾਂ, ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਲੋਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਭੋਗ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਦਰਅਸਲ ਅਨੰਦ ਚਿੱਤ ਦੀ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦਾ ਉਦ੍ਰੇਕ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸੀ ਦਾ ਬਾਹਰਲੇ ਸਾਰੇ ਸਥੂਲ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸੰਪਰਕ ਸੁਝ ਟੁੱਟ ਜਾਏ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਸਾਰੀਆਂ ਗਿਆਨ-ਇੰਦਰੀਆਂ, ਕਰਮ-ਇੰਦਰੀਆਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਟਿਕ ਜਾਣ। ਚਿੱਤ ਬਿਰਤੀ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਇੱਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਏ। ਨਾਮੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਹੋ ਜਾਏ। “ਬ੍ਰਹਮ ਦੀਸੈ ਬ੍ਰਹਮ ਸੁਣੀਐ” ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋ

ਜਾਏ। ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਸੁਰਤ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਅਨਹਦ ਧੁਨ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣੇ। ਤੁਪਕਾ-ਤੁਪਕਾ ਨਾਮ-ਰਸ ਪੀਂਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਪਰਮ-ਅਨੰਦ ਲੋਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਐਸੇ ਅਨੰਦ ਲੋਕ ਦੇ ਯਾਤਰੂ ਦੇ ਤਮਾਮ ਮਨੋਰਥ ਪੁੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵਾਸਨਾ, ਕੋਈ ਇੱਛਿਆ, ਕੋਈ ਕਾਮਨਾ, ਕੋਈ ਸਵਾਰਥ ਬਾਕੀ ਬਚਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਵਿਕਲਪ, ਅਫੁਰ, ਫੁਰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀਨ ਹੋ, ਕੇਵਲ ਅਨੰਦ ਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਦੇ ਮੂਲ ਪਰਮ ਪੁਰਖੋਤਮ ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ:

ਅਨਦ ਮੂਲੁ ਧਿਆਇਓ ਪੁਰਖੋਤਮੁ ਅਨਦਿਨੁ ਅਨਦ ਅਨੰਦੇ॥

ਧਰਮ ਰਾਇ ਕੀ ਕਾਣਿ ਚੁਕਾਈ ਸਭਿ ਚੁਕੇ ਜਮ ਕੇ ਛੰਦੇ॥ (ਪੰਨਾ ੮੦੦)

ਪਰ ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੁਰਖੋਤਮ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ੇ, ਭੋਗ-ਬਿਲਾਸ ਵਕਤੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ “ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣਿ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ॥ ਆਪੁ ਪਛਾੜਹਿ ਧਰਤੀ ਨਾਲਿ॥” ਜਹੇ ਨਾਟਕਾਂ ਚੇਟਕਾਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ “ਵੇਖੈ ਲੋਕੁ ਹਸੈ ਘਰਿ ਜਾਇ” ਆਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਜੱਗ ਹਸਾਈ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਸੀ, ਅੱਜ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ, ਅਣਖ, ਸਵੈਮਾਣ ਦੀ ਰੱਤੀ ਭਰ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਰਾਹ ’ਤੇ ਟੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਿੱਟਾ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ, ਖੇਰੂ-ਖੇਰੂ ਹੋਇਆ ਪਰਵਾਰ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਨੌਜਵਾਨ, ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਸਿੱਖ-ਇਸਤਰੀ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਟੁੱਟੀ ਵਾਂਝੀ ਸਾਡੀ ਬਾਲ-ਪੀੜ੍ਹੀ, ਸਾਡੇ ਵਾਰਸ, ਸਾਡੀ ਪਨੀਰੀ। ਇਹ ਸਭ, ਕਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤਣਾਅ, ਹਾਈ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ, ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਰੋਗ, ਦਿਲ ਦੇ ਦੌਰੇ; ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਸੈਲਾ ਗੰਧਲਾ ਮਾਹੌਲ ਗੁਰਮਤਿ-ਮਾਰਗ ਦੇ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਆਉ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਈਏ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਮਹਾਂਵਾਕ ਸੁਣੀਏ:

ਅਨਦੁ ਸੁਣਹੁ ਵਡਭਾਗੀਹੋ ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ॥

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ ਉਤਰੇ ਸਗਲ ਵਿਸੁਰੇ॥

ਦੁਖ ਰੋਗ ਸੰਤਾਪ ਉਤਰੇ ਸੁਣੀ ਸਚੀ ਬਾਣੀ॥

(ਪੰਨਾ ੯੨੨)

ਸੱਚੀ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੋਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ, ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਚੱਲੀਏ; ਦੁੱਖਾਂ, ਰੋਗਾਂ, ਸੰਤਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਈਏ। “ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਅਨੰਦ” ਮਾਣੀਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਾਈ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨੌਂ ਧੁਨੀਆਂ

—ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

‘ਵਾਰ’ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਮਨਭਾਉਂਦਾ ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਸੈਨਿਕਾਂ, ਯੋਧਿਆਂ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੱਟਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਢਾਡੀ ਬੜੇ ਹੀ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਰਣ-ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਜਾ ਗੱਜਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਰਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਉੜੀ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ— ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਛੰਦ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਿਰਖੰਡੀ ਛੰਦ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਨ-ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਤਲਖ ਤੇ ਕਠੋਰ ਧੁਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਵਰਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਜੰਗ-ਏ-ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਵੀਰਤਾ-ਭਰਪੂਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਦਿਲਖਿਬਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਯੋਧੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਟੱਕਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਟੱਕਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਦੋ ਯੋਧਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹ ਟੱਕਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕਰਨ ਲਈ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿਚ ਸਹੀ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਇਖਲਾਕੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ੨੨ ਵਾਰਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸਿੱਖ ਧਰਮ

*ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ੩ ਵਾਰਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਤਾ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿ-ਸਹਿ ਕੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਤੇ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਮਲਾਵਰ ਆ ਕੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੱਤਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਮਲੇਛਾਂ ਵਾਂਗ ਰਵੱਈਆ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ:

ਖੜੀਆ ਤ ਧਰਮੁ ਛੋਡਿਆ ਮਲੇਛ ਭਾਖਿਆ ਗਹੀ॥ (ਪੰਨਾ ੬੬੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰ ਬਣਾ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ:

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ੩ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੪ ਵਾਰਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੮ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ੬ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਲਿਖੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਬਸੰਤ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫’ ਅਤੇ ‘ਸਤੇ ਬਲਵੰਡ ਕੀ ਵਾਰ’ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਲੋਕ ਭੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪਉੜੀ ਦੇ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ’ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ ਹੈ।

੧. ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ ਮਹਲਾ ੧

ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਗ ‘ਮਾਝ’ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਝੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਲੋਕ-ਧੁਨ ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਾਝ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਧੁਨਾਂ ’ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ੨੭ ਪਉੜੀਆਂ ਅਤੇ ੬੩ ਸਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੪੬ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ੧੨ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ, ੩ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ੨ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਰਚਨਾ-ਸਥਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਉਂਝ ‘ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ’ ਦੀ ਸਾਖੀ ੪੩ ਵਿਚ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਸਮੇਂ ਰਚਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਅੱਠ-ਅੱਠ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ-ਰੂਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਉੜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ ਇਕ-ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋ ਤੋਂ ਅੱਠ ਤਕ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੨੪ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

੨. ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧

‘ਆਸਾ’ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਰਾਗ ਹੈ। ਆਸਾ ਰਾਗ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਰਾਗ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਗਾਇਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ (ਸਵੇਰੇ) ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਹੈ। ਸਵੇਰ ਸਮੇਂ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ‘ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ’ ਨਾਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਾਣੀ ਦੇ ਗਾਇਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ‘ਸੋ ਦਰੁ ਦੀ ਚੌਕੀ’ ਵਿਚ ‘ਸੋ ਦਰੁ’ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਤੱਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਪੱਧਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਗ ਸਵੇਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ (ਮੌਸਮੀ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੌਸਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਪਰ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋਵੇਂ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ ਧੁਨ ‘ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜ ਦੀ ਧੁਨੀ’ ਨਾਲ ਨਿਕਟ ਸੰਬੰਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਵਜੋਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

‘ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ’ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣਾ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ੨੪ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਨਾਲ ੫੯ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੪੪ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ੧੫ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰਾਂ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ) ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਸਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਬੁੱਧੀ ਉੱਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਉੱਪਰ ਭਾਰੀ ਚੋਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ‘ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ’ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋਣ। ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਜਨਮ ’ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਤੰਗਦਿਲੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਤ-ਸਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ‘ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ’ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰਾ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਚੱਲਣ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ।

੩. ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧

‘ਮਲਾਰ’ ਰਾਗ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਮਲਾਰੁ ਸੀਤਲ ਰਾਗੁ ਹੈ ਹਰਿ ਧਿਆਇਐ ਸਾਂਤਿ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੮੩)

ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤੀ ਮੋਤੀ ਨੱਕ ਵਿਚ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਠ ਤੇ ਚਮਕਦਾ ਚਿਹਰਾ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਜਵਾਨੀ ਜਿਸ ’ਤੇ ਚੰਦਨ ਮਲ-ਮਲ ਖੁਸ਼ਬੂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ, ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ। ਸੋ ‘ਰਾਗ ਮਲਾਰ’ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪੀ ਲਿਆ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿਤ ਹੋ ਗਿਆ:

ਸਾਚੀ ਬਾਣੀ ਮੀਠੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰ॥ ਜਿਨਿ ਪੀਤੀ ਤਿਸੁ ਮੋਖ ਦੁਆਰ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੭੫)

ਇਹ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁਲ ੨੮ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੧ ਪਉੜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ੨੭ ਪਉੜੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੁਲ ੫੮ ਸਲੋਕ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚਲੀ ਹਰ ਪਉੜੀ ਅੱਠ-ਅੱਠ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ੫੮ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੨੪ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, ੫ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, ੨੭ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ੨ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ੨-੨ ਸਲੋਕ ਹਨ, ਸਿਰਫ ੨੧ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ੪ ਸਲੋਕ ਹਨ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੨੬ ਤਕ ਸਲੋਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਲੋਕ ਲਗਭਗ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਲਹਿੰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੂੜ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਧਰਮ-ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਭਾਵ-ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ੪ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ੧ ਤੋਂ ੭ ਤਕ ਪਉੜੀਆਂ ਰੱਬ ਬਾਰੇ, ੮ ਤੋਂ ੧੬ ਤਕ ਨਾਮ ਬਾਰੇ, ੧੭ ਤੋਂ ੨੨ ਤਕ ਭਗਤੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ੨੩ ਤੋਂ ੨੮ ਤਕ ਪਉੜੀਆਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਵੰਡ-ਰੇਖਾ ਅੰਦਰਲੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

੪. ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩

‘ਗੂਜਰੀ’ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਰਾਤਮਕ ਸਰੂਪ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀਆਂ ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਵਾਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਲਈ ਅਤਿ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ। ‘ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ’, ਤੋੜੀ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਗੂਜਰੀ ਤੋੜੀ’ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ੨੨ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ੫-੫ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ੨-੨ ਸਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਚੌਥੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੨ ਤੋਂ ੧੧ ਤਕ ਤੁਕਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਧ-ਭਾਖਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਪਉੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵਗਤ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਗਤ ਦਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਪ੍ਰਭ ਪਾਸਿ ਜਨ ਕੀ ਅਰਦਾਸਿ ਤੂ ਸਚਾ ਸਾਂਈ॥

ਤੂ ਰਖਵਾਲਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਉ ਤੁਧੁ ਧਿਆਈ॥

ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭਿ ਤੇਰਿਆ ਤੂ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ॥

ਜੋ ਦਾਸ ਤੇਰੇ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ ਤਿਸੁ ਮਾਰਿ ਪਚਾਈ॥

ਚਿੰਤਾ ਛਡਿ ਅਚਿੰਤੁ ਰਹੁ ਨਾਨਕ ਲਗਿ ਪਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੫੧੭)

੫. ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩

‘ਸੂਹੀ’ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਅਧੀਨ ਬਾਣੀ, ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ‘ਸੂਹਾ’ ਰਾਗ ਨੂੰ ਹੀ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ‘ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

“ਸੂਹੀ ਇਕ ਰਾਗਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੂਹਾ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਫੀ ਠਾਠ ਦੀ ਸ਼ਾਡਵ ਰਾਗਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਸੂਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਮਧਿਅਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ਡਜ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਦੋ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਹੈ।”

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ੧੫ ਸਲੋਕ ਹਨ। ਬਾਕੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ੨੧ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ੧੧ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕੁੱਲ ੪੭ ਸਲੋਕ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ ੨੦ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਠ ਤਕ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਹਰ ਪਉੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ੨-੨ ਸਲੋਕ ਹਨ, ਪਰ ਸਤਵੀਂ ਅਤੇ ਪੰਦਰਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਆਏ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਹੈ। ੬ਵੀਂ, ੯ਵੀਂ ਅਤੇ ੧੫ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਆਏ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਕਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ’ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

੬. ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩

‘ਰਾਮਕਲੀ’ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਦੀ ਬੜੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ‘ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ’ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁਲ ੨੧ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਆਕਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਤੁਕ ਵਾਲਾ ‘ਰਹਾਉ’ ਵੀ ਹੈ। ‘ਰਹਾਉ’ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਨਾਲ ੫੨ ਸਲੋਕ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੧੯ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, ੭ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ੨੪ ਸਲੋਕ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ੨ ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ੮ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਦਰਜ ਮਹਲਾ ੩ ਦਾ ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਾਂਕ ੫੨ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਉੜੀ ੨ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਾਂਕ ੬੫ ਉੱਤੇ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਦ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਣੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਵੀ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਹੈ। ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰ ਕੇ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

੭. ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩

‘ਰਾਗ ਮਾਰੂ’ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਕਠਿਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬੀਰ ਰਸੀ ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰੁਵ, ਮਾਰਵ, ਮਾਰਵਿਕ, ਆਦਿ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਅੰਕਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ, ਮਧਿਅਮ ਤੀਬਰ, ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚੀ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ੨੨ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਸਿਵਾਏ ਅਖੀਰਲੀ ਦੇ ਜਿਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ੬ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ੪੭ ਸਲੋਕ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ। ਪਉੜੀ ਅੰਕ ੨, ੧੩ ਅਤੇ ੧੪ ਨਾਲ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਸਲੋਕ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋ-ਦੋ ਸਲੋਕ ਹਨ। ੪੭ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ੧੮ ਸਲੋਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ੧ ਸਲੋਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ੨੩ ਸਲੋਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ੨ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ੨ ਸਲੋਕ ਹਨ।

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

੮. ਸਿਰੀਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੪

‘ਸਿਰੀਰਾਗ’ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਸਿਰੀਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਹੈ, ‘ਸੁ ਤ੍ਰਯ ਭੂਖਨ ਅੰਗ ਸੁਭ’। ਇਹ ਅਤਿ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸ਼੍ਰੋਤ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਏ ਤਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਲੰਮੀ ਰਾਤ ਅੱਗੋਂ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ। ਕੋਈ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਚਾਨਣ ਜੋ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਸਕਦਾ।

ਸਿਰੀਰਾਗ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੜੀਵਾਰ ਰਾਗ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਇਸੇ ਰਾਗ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਰਾਗਾ ਵਿਚਿ ਸ੍ਰੀਰਾਗੁ ਹੈ ਜੇ ਸਚਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੮੩)

ਰਾਗ ਰਾਗਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਰਾਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਥਾਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਬੀ ਥਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਗ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਿਰੀਰਾਗ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਅਧੀਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਦਾ ਸਿਰੀਰਾਗ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਥਾਟ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਥਾਟ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਰ ਰੂਪ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਨਿਯਮ ਸਮਾਨ ਰਹਿਣ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸਿਰੀਰਾਗ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਅਧੀਨ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ ੨੧ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ੨-੨ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਸਿਰਫ ੧੪ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ੪੩ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੭ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, ੨ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, ੩੩ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ੧ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਸਲੋਕ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੧ ਤੁਕਾਂ ਤਕ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਪਉੜੀਆਂ ਤੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵ-ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਹੈ।

ਚਲਦਾ...

ਬਨਸਪਤੀ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸ੍ਰੋਤ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

—ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸੂਰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਹਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਬਖਸ਼ਦਾ, ਸਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨੀ ਜਲੌਅ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ ਹੋਇਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ, ਬਿਰਛ-ਬੂਟਿਆਂ, ਪੇੜ-ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਕਸਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਵਿਗਸਣਾ, ਰੂਹਾਨੀਅਤ, ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਆਮ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਮ ਆਇਆ ਹੈ। ਚੰਦਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੀ ਸੁਗੰਧਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਨਿਧੀਆਂ ਸਾਂਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪੇੜ-ਪੌਦੇ, ਫਲ-ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹੀ-ਬੂਟੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮਾਨਵੀ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਨਾਲ ਸਰਸਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲੋਂ ਜੀਵੰਤ ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਗਏ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੇੜ-ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਇਆ ਹੈ:

ਅੱਕ : ਇਕ ਪੌਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਤੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਔਸ਼ਧੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਕ ਦੀਆਂ ਕੱਕੜੀਆਂ ਬੂਟੇ ਨਾਲ ਬੜੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ *Calotropis procera* (*Calotropis gigantea* L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਖਖੜੀਆ ਸੁਹਾਵੀਆ ਲਗੜੀਆ ਅਕ ਕੰਠਿ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੯)

ਅਗਰ : ਇਹ ਇਕ ਸੁਗੰਧ ਵਾਲੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਹੈ। ਇਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਗੰਧ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਗਰ, ਅਗਰਿ ਆਦਿ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ *Gularia tree* (*Gularia agallocha* L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਚੰਦਨ ਅਗਰ ਕਪੂਰ ਲੇਪਨ ਤਿਸੁ ਸੰਗੇ ਨਹੀ ਪ੍ਰੀਤਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੧੮)

ਅੰਬ : ਇਹ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਇਕ ਫਲ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾਬਹਾਰ ਹੈ। ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ

* ਮੀਆਂਮੀਰ ਨਗਰ, ਹਮਦਾਨਿਆ ਕਾਲੋਨੀ-੪, ਬਿਸਨਾ, ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ-੧੯੦੦੧੮ (ਕਸ਼ਮੀਰ)

ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੈ। ਇਹ ਗਰਮ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਉੱਗਦਾ ਹੈ। ਪੱਤੇ ਲੰਮੇ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਹਲਕੇ ਗੁਲਾਬੀ ਚਿੱਟੇ ਗੁੱਛਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਪੀਲਾ-ਲਾਲ ਫਲ ਪਕਾ ਕੇ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ ਫਲ ਦਾ ਅਚਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ੫੯ ਫੁੱਟ ਤਕ ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Mango (Magnifera indica L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਕੋਕਿਲ ਅੰਬ ਪਰੀਤਿ ਚਵੈ ਸੁਹਾਵੀਆ ਮਨ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਕੀਜੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੪੫੫)

ਇੱਖ : ਇੱਖ ਨੂੰ ਕਮਾਦ, ਗੰਨਾ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਮਾਦ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ੩੨੦ ਬੀ.ਸੀ. ਯੂਰਪ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ Sugar-cane (Saccharum officinarum) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਜਾਣੁ ਮਿਠਾਈ ਇਖ ਬੇਈ ਪੀੜੇ ਨਾ ਹੁਣੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੯੮)

ਇਰੰਡ : ਇਸ ਬੂਟੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ ਤੇਲ ਬਾਲਣ ਤੇ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੇਲ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਸੀਰ ਗਰਮ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੂਲ, ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਅਤੇ ਕਫ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਸੋਜ ਅਤੇ ਫੋੜੇ 'ਤੇ ਬੱਧੇ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਰਿੰਡ, ਅਰਿੰਡ, ਰਿੰਡ ਜਾਂ ਰਿੰਡੀ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Castor plant (Ricinus dichotoma L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਤੁਮ ਚੰਦਨ ਹਮ ਇਰੰਡ ਬਾਪੁਰੇ ਸੰਗਿ ਤੁਮਾਰੇ ਬਾਸਾ॥

(ਪੰਨਾ ੪੮੬)

ਸਰਸੌਂ : ਇਸ ਨੂੰ ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਾਂ ਸਰਸਉਂ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਤੇਲ ਕੱਢ ਕੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੱਲ ਆਦਿ ਪਸ਼ੂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Mustard (Brassica compestris L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਕਾਚੀ ਸਰਸਉਂ ਪੇਲਿ ਕੈ ਨਾ ਖਲਿ ਭਈ ਨ ਤੇਲੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੭੭)

ਸਿੰਮਲ : ਇਹ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਦਰੱਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਸ਼ੋਖ ਰੰਗ ਦੇ, ਆਕਰਸ਼ਕ ਪਰ ਫਲ ਬੇਸੁਆਦੇ (ਬਕਬਕੇ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫੁੱਲ ਜਾਮਨੂੰ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਾਲਮਲੀ, ਸੇਮਰ, ਬਾਂਸ, ਭੈਵੜਾ, ਕੇਤਕੀ ਆਦਿ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Bombax, Silk tree (Bombax haptaphyllum L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਸਰਾਇਰਾ ਅਤਿ ਦੀਰਘ ਅਤਿ ਮੁਚੁ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੦)

ਹਿੰਛ : ਇਕ ਪੌਦਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀਂਗ, ਤੀਵਰਗੰਧਾ ਰਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਗੰਧਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਔਸ਼ਧੀ ਵੀ ਹੈ ਦਾਲ-ਸਬਜ਼ੀ ਵਿਚ ਤੜਕਾ ਲਾ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਗ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਗਰਮ, ਹਾਜ਼ਮਾ ਠੀਕ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਕਫ਼ ਅਤੇ ਵਾਈ ਨਾਸ਼ਕ, ਵਾਉਗੋਲਾ, ਪੇਟ ਦੇ ਕੀੜੇ ਆਦਿਕ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਰਾਨ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਦਾਬਹਾਰ ਜੜ੍ਹੀ-ਬੂਟੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Asafoetida (Ferula asafoetida L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਫਰੀਦਾ ਰਹੀ ਸੁ ਬੇੜੀ ਹਿੰਡ ਦੀ ਗਈ ਕਥੂਰੀ ਗੰਧੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੯)

ਕਸੰਭ : ਇਕ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸ਼ੋਖ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜੋ ਛੇਤੀ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀ ਕੇਸਰ ਕਰਕੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Safflower (Carthamus tinctorius L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਸੁਣਿ ਬਾਵਰੇ ਨੇਹੁ ਕੂੜਾ ਲਾਇਓ ਕੁਸੰਭ ਰੰਗਾਨਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੭੭)

ਕਣਕ : ਕਣਕ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਨਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੰਦਮ, ਗੇਹੂ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤੇ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਇਹ ਆਖਣਾ ਬੜਾ ਕਠਨ ਹੈ ਕਿ ਕਣਕ ਕਦੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਕਣਕ ਦੇ ਦਾਣੇ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤਾਂ 'ਚੋਂ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਚੀਨ ਵਿਚ ੨੭੦੦ ਬੀ.ਸੀ. 'ਚ ਇਹ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲ ਸੀ। ਜੰਗਲੀ ਘਾਹ ਵਰਗੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Wheat (Triticum aestivum L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਜਤੁ ਸਤੁ ਚਾਵਲ ਦਇਆ ਕਣਕ ਕਰਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪਾਤੀ ਧਾਨੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੨੯)

ਕਦਲੀ : ਇਹ ਕੇਲੇ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਫਲਦਾਰ ਬੂਟਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੇਲ ਜਾਂ ਰੰਭਾ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕੇਲੇ ੭੫-੧੦੦ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਦਰੱਖਤ 'ਤੇ ਫਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਰੱਖਤਾਂ ਤੋਂ ਕੱਚੇ ਹੀ ਉਤਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਰੱਖਤ 'ਤੇ ੫੦-੧੫੦ ਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਲ ਹੈ, ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ੧੦੦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਮਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ Banana (Musa paradisiaca L) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਉਚਾਈ ੧੦-੩੦ ਫੁੱਟ ਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਕਦਲੀ ਪੁਰਪ ਧੂਪ ਪਰਗਾਸ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੬੨)

ਕਪਾਸ : ਇਕ ਪੌਦੇ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜਿਸ ਤੋਂ ਰੂਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਿਰਛ ਤੋਂ ਧਾਗਾ ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਬੀਜ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ ਜੋ ੧੫੦੦ ਬੀ.ਸੀ. ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। 'ਮੰਨੂ ਸਿਮਰਤੀ' ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੰਤੂ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਪਾਹ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਬਹੁਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਪੌਦੇ ਦਾ ਮੁੱਢ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Cotton (gossyplum herbaceum L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਲੋਹਾ ਮਾਰਣਿ ਪਾਈਐ ਢਹੈ ਨ ਹੋਇ ਕਪਾਸ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੩)

ਕਮਲ : ਇਕ ਸਫੈਦ ਰੰਗ ਦਾ ਕੋਮਲ ਫੁੱਲ ਹੈ ਜੋ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੰਵਲ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਮਿਸਰ, ਭਾਰਤ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਸਾਰੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ੧੮੪੩ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੮੮੫ ਈ. ਤਕ ਇਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਉਗਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਰਾਬਰਟ ਬਰੂਨ ਨੇ ੧੫੦ ਸਾਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਕੰਵਲ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ‘ਗਰਮੀ ਤੇ ਸੱਚ’ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Lotus (Nelumbium speciosum L) ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਇਸੇ ਫੁੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ:

ਚਰਣ ਕਮਲ ਆਤਮ ਆਧਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੧੮੧)

ਕਾਹ : ਕਾਹਸਿ, ਕਾਹੀ, ਘਾਹ, ਸਰਕੜਾ, ਸਰਕੰਡਾ, ਸਰ, ਸਰਕੜਾ, ਨੜਾ, ਕਾਨਾ ਆਦਿ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Reed (Willow sacchrum munja L, S. arundinaceum) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਝੂਠਿ ਵਿਗੁਤੀ ਤਾ ਪਿਰ ਮੁਤੀ ਕੁਕਹ ਕਾਹ ਸਿ ਫੁਲੇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)

ਕਿੱਕਰ : ਇਕ ਕੰਡੇਦਾਰ ਦਰੱਖਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਬੂਲ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਦਾਬਹਾਰ ਦਰੱਖਤ ਹੈ ਜੋ ਗਰਮ ਅਤੇ ਨੀਮ ਗਰਮ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਜਾਂ ਪੀਲੇ ਫੁੱਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ੪-੫੯ ਫੁੱਟ ਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Acacia tree (Acacia arabica; A. Jaoquemonti) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੈ ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜਟੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੯)

ਕੁਕਹ : ਇਹ ਪਿਲਛੀ ਦਾ ਪੌਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਲੰਮੇ ਘਾਹ ਵਾਂਗ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਟੋਕਰੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Tamarix diocia L ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਝੂਠਿ ਵਿਗੁਤੀ ਤਾ ਪਿਰ ਮੁਤੀ ਕੁਕਹ ਕਾਹ ਸਿ ਫੁਲੇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)

ਕੁੰਗੂ : ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਸਰ, ਜ਼ੈਫਰਾਨ ਆਦਿ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਨਾਰੰਗੀ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬੂਟੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਆਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਉੱਤਮ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ

Saffron (Crocus sativus) ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਰੰਗ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਕਸਤੂਰਿ ਕੁੰਭੂ ਅਗਰਿ ਚੰਦਨਿ ਲੀਪਿ ਆਵੈ ਚਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪)

ਕੁੰਦ : ਇਹ ਚਿੱਟੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪਿਆਰਾ ਬੂਟਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁੰਦੂ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਂਦਨੀ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Coccinia indica L ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਪੀਤ ਬਸਨ ਕੁੰਦ ਦਸਨ ਪ੍ਰਿਆ ਸਹਿਤ

ਕੰਠ ਮਾਲ ਮੁਕਟ ਸੀਸਿ ਮੋਰ ਪੰਖ ਚਾਹਿ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੦੨)

ਕੁਮੁਦਨੀ : ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਿੜਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਫੁੱਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੀਲੋਫਰ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ The blue lotus, water-lily (Nymphaea edulis; N. lotus) ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਚੰਦ ਕੁਮੁਦਨੀ ਦੂਰਹੁ ਨਿਵਸਸਿ ਅਨਭਉ ਕਾਰਨਿ ਰੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੯੦)

ਕੋਦਉ : ਕੋਦਾ, ਕੋਦੇ, ਕੋਧਰਾ— ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਂ ਇਸੇ ਝਾੜੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਬੂ ਜਿਹੀ ਇਕ ਝਾੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਦਾਣਾ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਚਿੰਨ ਕੇ ਅਥਵਾ ਪੀਹ ਕੇ ਆਟੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪਕਾ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ A Coarse grain (Paspalum scrobica-culatum) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਫਾਟੇ ਨਾਕਨ ਟੂਟੇ ਕਾਧਨ ਕੋਦਉ ਕੋ ਭੁਸੁ ਖਈਹੈ॥ (ਪੰਨਾ ੫੨੪)

ਖਜੂਰ : ਇਕ ਦਰੱਖਤ ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਛੁਹਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਬਿਰਛ ਲੱਗਭਗ ੩੩ ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖਜੂਰ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਕੇ ਖੰਡ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ੫੦ ਫ਼ੀਸਦੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖਜੂਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਚੀਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ੪੦੦੦ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪੌਦੇ 'ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ੧੦੦੦ ਖਜੂਰ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਪੱਤੇ ਪਤਲੇ, ਗੂੜ੍ਹੇ ਸਬਜ਼ ਘੰਟੀ ਵਰਗੇ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। ਖਜੂਰ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ Palm tree (Phoenix sylvestris) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਜਲ ਕੀ ਮਾਛਲੀ ਚਰੈ ਖਜੂਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੭੧੮)

ਗਰੀ : ਖੋਪਾ, ਨਾਰੀਅਲ ਦਾ ਮਗਜ਼, ਨਰੇਲ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਗਰਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਲ ਵੀ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੇਸਾਂ ਲਈ ਬੜਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Coconut (Cocos nucifera L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਗਰੀ ਛੁਹਾਰੇ ਖਾਂਦੀਆ ਮਾਣਨਿ ਸੇਜੜੀਆ॥ (ਪੰਨਾ ੪੧੭)

ਗੁਲਾਲ : ਇਸ ਲਾਲ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਗੁਲੇਲਾਲਾ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੋਸਤ ਦਾ ਫੁੱਲ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Tulip crimson, Poppy flower (Papaver somnifer) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਪ੍ਰੀਤਮ ਭਾਨੀ ਤਾਂ ਰੰਗਿ ਗੁਲਾਲ॥

(ਪੰਨਾ ੩੮੪)

ਚੰਦਨ : ਚੰਦਨ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ, ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਰੀਰ ਨਾਲ ਭਿੰਨੀ-ਭਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ਬੋਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ Sandal wood ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਦੇਹ ਫੁਲਿਆ॥

(ਪੰਨਾ ੨੧੦)

ਚਨਨ : ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਪੌਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਚਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Gram beans, Chicu pea (Cicer arietinum L) ਆਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਚਨੇ’ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ:

ਜਿਉ ਕਪਿ ਕੇ ਕਰ ਮੁਸਟਿ ਚਨਨ ਕੀ ਲੁਬਧਿ ਨ ਤਿਆਗੁ ਦਇਓ॥ (ਪੰਨਾ ੩੩੬)

ਚਾਵਲ : ਇਸ ਨੂੰ ਚੌਲ, ਧਾਨ ਦਾ ਬੀਜ, ਮੁੰਜੀ, ਝੋਨਾ, ਤੰਡੂਲ, ਚਾਉਲ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਨਾਜ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਫੈਦ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਏਸ਼ੀਆ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੫੦੦੦ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਚੌਲ ਬੀਜਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਧਾਰਮਿਕ ਨੁਕਤੇ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ੫੦ ਫ਼ੀਸਦੀ ਲੋਕ ਇਸੇ ਅਨਾਜ ’ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਵੈਦਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜੰਗਲੀ ਚਾਵਲ ‘ਨੀਵਾਰਾ’ ਅਤੇ ਅਥਾਰਵੈਦਾ ਵਿਚ ‘ਵੀਰਹੀ’ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਕਬੀਰ ਚਾਵਲ ਕਾਰਣੇ ਤੁਖ ਕਉ ਮੁਹਲੀ ਲਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੯੬੫)

ਢਾਕ : ਇਹ ਇਕ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਢੱਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Butea tree (Butea frondosa L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਕਬੀਰ ਚੰਦਨ ਕਾ ਬਿਰਵਾ ਭਲਾ ਬੇੜਿਓ ਢਾਕ ਪਲਾਸ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੬੫)

ਤਰਵਰ : ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਧਰਵਰ’ (ਵਧੀਆ ਰੁੱਖ) ਤੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਰੱਖਤ, ਬ੍ਰਿਛ, ਰੁੱਖ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Plant ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਤਰਵਰ ਪੰਖੀ ਬਹੁ ਨਿਸਿ ਬਾਸੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੫੨)

ਤਾਰ : ਇਕ ਰੁੱਖ ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਸ਼ੀਲਾ ਪਦਾਰਥ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਤਾਰ’ ਤੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਾੜ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਖਜੂਰ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਤਾੜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Palm Tree (Palmyra tree, Toddy tree, Borassus flabelliferra L ਜਾਂ Sabal palmetta L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਤਰ ਤਾਰਿ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਰੇ ਜੈਸੇ ਕਾਗਰਾ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੯੩)

ਤਿਲ : ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੌਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਬੀਜ ‘ਚੋਂ ਤੇਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਲ ਦੇ ਬੀਜ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਗਰਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਿਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰੀ ਮੁੱਢ

ਅਫਰੀਕਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕ ਜੰਗਲੀ ਕਿਸਮਾਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Sesame (Sesamum indicum L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਘਾਣੀ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੫)

ਤੁਮਾ : ਇਹ ਖਰਬੂਜੇ ਵਰਗੇ ਇਕ ਫਲ ਦੀ ਝਾੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੌੜਮ, ਕੌੜਾ ਤੁਮਾ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਦੀ ਰੋਗ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Colocynth ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਤੁਮੀ ਤੁਮਾ ਵਿਸੁ ਅਕੁ ਧਤੁਰਾ ਨਿਮੁ ਫਲੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੭)

ਤੁਲਸੀ : ਇਕ ਪੌਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਦਵਾਈ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ An aromatic plant, Holy basil plant (Ocimum sanctum) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਖੇਚਰ ਭੂਚਰ ਤੁਲਸੀ ਮਾਲਾ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਪਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੯੭੩)

ਦੱਭ : ਇਹ ਘਾਹ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਚੌੜੇ ਅਤੇ ਤਿੱਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਖਲੋਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਫਾਂ ਆਦਿ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਤੇ ਛੋਟੇ ਤੇ ਨਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਜੋ ਹੋਰ ਨਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਘਾਹ, ਹਰਿਆਲੀ, ਬਾਗਾ ਘਾਹ, ਤਾਰਾ ਘਾਹ, ਲਾਨ ਘਾਹ, ਸ਼ਾਤਾਨੀ ਘਾਹ, ਕੱਚ ਘਾਹ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਹ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Doub (Cynodon dactylon L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਫਰੀਦਾ ਥੀਉ ਪਵਾਰੀ ਦਭੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੮)

ਦਾਖ : ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ ਅੰਗੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਾਖ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਪੌਦਾ ਸਰਦ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਸਰਦ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਉੱਗਦਾ ਹੈ। ਏਸ਼ੀਆ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 'ਤੇ ਮੌਸਮ, ਜ਼ਮੀਨ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਸਿੰਜਾਈ ਢੰਗ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸ਼ਮਿਸ਼ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Grapes, Currant (Vitis vinifera L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੈ ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜਟੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੯)

ਧਤੂਰਾ : ਇਹ ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਨਸ਼ੀਲਾ ਪਦਾਰਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੈਲੇ ਗੋਲ ਫਲ ਕੰਡੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਦ ਧਤੂਰੇ ਨੂੰ ਦਮੇ ਆਦਿ ਰੋਗਾਂ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਰਮ, ਖੁਸ਼ਕ ਅਤੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਰਸ਼ੀ ਪੌਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਚਿੱਟੇ ਜਾਂ ਜਾਮਣੀ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ Thorn-apple, Datura (Datiura alba L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਤੁਮੀ ਤੁਮਾ ਵਿਸੁ ਅਕੁ ਧਤੁਰਾ ਨਿਮੁ ਫਲੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੭)

ਨਿੰਮ : ਨਿੰਮ, ਨੀਮ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਦਰੱਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ। ਲੱਕੜ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਛਿੱਲ, ਫਲ, ਪੱਤੇ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਦਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿੰਮ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਜਿਵੇਂ ਪੱਤੇ, ਛਿੱਲ, ਫੁੱਲ, ਫਲ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹ ਨੂੰ ਵੈਦਯਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ‘ਨਿੰਬ ਪੰਚਕ’ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਲਹੂ ਅਤੇ ਕਫ ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Margosa tree (*Azadirachta indica* L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਤੁਮੀ ਤੁਮਾ ਵਿਸੁ ਅਕੁ ਧਤੁਰਾ ਨਿਮੁ ਫਲ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੭)

ਨਿੰਬੂ : ਇਸ ਨੂੰ ਨੇਂਬੂ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਾਗਜ਼ੀ ਨਿੰਬੂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਨਿੰਬੂ ਜਿਗਰ ਅਤੇ ਮਿਹਦੇ ਦੇ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭੁੱਖ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਪਾ, ਸਿਰ ਪੀੜ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਚਾਰ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਨੀਬੁ ਭਇਓ ਆਂਬੁ ਆਂਬੁ ਭਇਓ ਨੀਬਾ ਕੇਲਾ ਪਾਕਾ ਝਾਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੯੭੨)

ਪਲਾਸ : ਇਸ ਨੂੰ ਪਲਾਹ, ਢੱਕ ਦਾ ਬੂਟਾ ਜਾਂ ਇਕ ਨਿਕੰਮਾ ਰੁੱਖ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ *Butea frondosa*, *B. monosperma* ਜਾਂ *Ficus infectoria*) ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ਮੈ ਹਿਰਡ ਪਲਾਸ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਬਹੀਆ॥ (ਪੰਨਾ ੮੩੪)

ਪਿੱਪਲ : ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਪ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ *Boucerosia edulis* L ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਸੰਗਤਿ ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਲਗਿ ਊਚੇ ਜਿਉ ਪੀਪ ਪਲਾਸ ਖਾਇ ਲੀਜੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੨੫)

ਬਟਕ : ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੋਹੜ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਉਮਰ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲ ਤਕ ਅਨੁਮਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ *Banyan tree* (*Ficus benghalensis*) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਬਟਕ ਬੀਜ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਓ ਜਾ ਕੋ ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਬਿਸਥਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੩੪੦)

ਬਾਂਸ : ਤ੍ਰਿਣ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਪੌਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਲੰਮੀ ਛਟੀ ਗੱਠਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਘਾਹ ਦੀ ਜਾਤ ਦਾ ਇਕ ਪਤਲਾ ਲੰਮਾ ਬੂਟਾ ਜੋ ਪੇਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੰਮੇ ਤਣੇ ਵਾਲਾ ਬੂਟਾ ਜੋ ਵਿੱਚੋਂ ਪੋਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ *Bamboo* (*Adhatoda varica* L) ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:

ਕਬੀਰ ਬਾਂਸੁ ਬਡਾਈ ਬੂਡਿਆ ਇਉ ਮਤ ਡੂਬਹੁ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੬੫)

ਬੇਰ : ਇਕ ਫਲਦਾਰ ਦਰੱਖਤ ਜਿਸ ’ਤੇ ਲੱਗੇ ਬੇਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿੱਠੇ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧ ਭਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ *Ber tree* (*Ziziphus Jujuba*) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੬੯)

ਮਹੂਆ : ਇਕ ਦਰੱਖਤ ਜਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ A flowering tree (Bassia latifolia Madhuka indica L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਗੁੜੁ ਕਰਿ ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਕਰਿ ਮਹੂਆ ਭਉ ਭਾਠੀ ਮਨ ਧਾਰਾ॥

(ਪੰਨਾ ੯੬੯)

ਮਜੀਠ : ਇਕ ਵੇਲਦਾਰ ਝਾੜੀ ਜਿਸ ਦੀ ਡੰਡੀ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਬਾਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਰੰਗ ਚੰਗਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਦਾਬਹਾਰ ਵੇਲ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਮੁੱਢ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਸਬਜ਼ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ੩.੯ ਫੁੱਟ ਤਕ ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Madder (Rubia tinctorum L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਆਪੇ ਹੀਰਾ ਨਿਰਮਲ ਆਪੇ ਰੰਗੁ ਮਜੀਠ॥

(ਪੰਨਾ ੫੪)

ਲੌਂਗ : ਇਹ ਇਕ ਛੋਟਾ ਪੌਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਗਰਮ ਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਪੇਟ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਧਰੰਗ, ਲਕਵਾ, ਸਕਤਾ ਆਦਿ ਰੋਗਾਂ ਲਈ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਸੁਰਮੇ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅੱਖੀਂ ਪਾਇਆਂ ਨੇੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੋਗ ਹਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਰਮ ਮਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Cloves (Caryophyllus aromaticus L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਕਿਨਹੀ ਬਨਜਿਆ ਕਾਂਸੀ ਤਾਂਬਾ ਕਿਨਹੀ ਲਉਗ ਸੁਪਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੨੩)

ਲਸਣ : ਲਸਣ ਦਾ ਪੌਦਾ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਸਣ ਗੰਢੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਸਾਲੇ ਤੇ ਦਵਾਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਗਰਮ ਤਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੇਟ ਦੇ ਕੀੜੇ, ਬਦਹਜ਼ਮੀ, ਗਠੀਆ, ਵਾਉਗੋਲਾ, ਕਛ ਆਦਿਕ ਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ Garlic (Allium sativum L) ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤੁ ਐਸਾ ਹੈ ਜੈਸੀ ਲਸਨ ਕੀ ਖਾਨਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੬੫)

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ:

- ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, **ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ**, ਚਾਰ ਭਾਗ
- ਨਾਭਾ, ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ, **ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼**, ਦਿੱਲੀ, ੧੯੯੦.
- ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, **ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼**, ਪੰਜ ਜਿਲਦਾਂ, ੧੯੬੦.
- ਸਰਨਾ, ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ., **ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਫੁੱਲ**, ਕਸ਼ਮੀਰ, ੧੯੯੮.
- ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ., **ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼**, ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ, ਪਟਿਆਲਾ, ੨੦੦੨.
- ਉਹੀ, **ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ**, ਦੋ ਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੯੪, ੧੯੯੯.

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੬੯ 'ਤੇ)

ਮੋਰਚਾ ਗੰਗਸਰ ਜੈਤੋ

—ਮਾਸਟਰ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ‘ਜਾਚਕ’*

ਜੈਤੋ ਮੰਡੀ ਬਠਿੰਡਾ-ਕੋਟਕਪੂਰਾ-ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ-ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਸਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸੀ। ੫ ਅਗਸਤ, ੧੯੨੩ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ੯ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ‘ਨਾਭਾ ਡੇ’ ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅਰਦਾਸੇ ਸੋਧੇ ਜਾਣ। ੨੭ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠੇ ਗਿਆਨੀ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ੯ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਲੂਸ ਕੱਢੇ ਗਏ ਤੇ ਅਰਦਾਸੇ ਸੋਧੇ ਗਏ। ਜੈਤੋ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਜਲੂਸ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਲੜੀਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਜਾਨਸਟਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ, ਤਕਰੀਰ ਜਾਂ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ੧੪ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਸੁਣ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸ਼੍ਰੋਤਿਆਂ ਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਫੜ ਕੇ, ਘਸੀਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਖੰਡਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਇਹ ਨਿਰਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਨਾਲ ਹੋਏ ਧੱਕੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਕ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਸਵਾਲ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਭੇ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ੧੦੧ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਲਗਾਤਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ੨੫-੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭੇਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ

* ਖੁੰਢ ਵਾਲਾ ਸੈਣੀਆਂ, ਡਾਕ: ਮੰਡੀ ਲਾਧੂਕਾ, ਤਹਿ: ਫ਼ਾਜ਼ਿਲਕਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ-੧੫੨੧੨੩

੧੫ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਜਥੇ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੜ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਰੋਜ਼ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜੈਤੋ ਲਈ ਤੁਰਦਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਹਰ ਜਥੇ ਨੂੰ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਸਾਧਾਰਨ ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ ਦੀ ਵਲਗਣ ਅੰਦਰ ਭੁੱਖੇ-ਪਿਆਸੇ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਈਆਂ ਦੀ ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ-ਉਜਾੜਾਂ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਿਥੋਂ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਲੰਮੇ ਪੈਂਡੇ ਮਾਰ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਕੇ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ। ੧੩ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੨੩ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਿਲਾਫ਼-ਕਾਨੂੰਨ ਜਮਾਇਤਾਂ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਅਕਰਪੁਰੀ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਭਗਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ, ਬਾਬਾ ਹਰਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਰਸਾਲਦਾਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕੌਮੀ, ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਘਵਿੰਡ, ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ, ਰਸਾਲਦਾਰ ਰਣਜੋਧ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ੪੮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ੪ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੨੩ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ੩ ਮਾਰਚ, ੧੯੨੪ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੀ ਜਨਵਰੀ ੧੯੨੬ ਤਕ ਕੇਸ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਗੰਗਸਰ ਜੈਤੋ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ੨੫-੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਝੀ-ਪੰਝੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਗੰਗਸਰ ਵਿਖੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥਾ ੨੧ ਫਰਵਰੀ, ੧੯੨੪ ਨੂੰ ਜੈਤੋ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਅਰੰਭ ਕਰੇ। ਸੋ ੯ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਦੇ ਦਿਨ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜਥਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਹ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜੋ ਵੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਹਿਣੀਆਂ ਪੈਣ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੀ ਸਹਿਣਗੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਜਥਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਪਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇ ਦੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ। ਜੋ ਲੋਕ ਫਿਰ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸਖਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਜਦੋਂ ਜਥਾ ਫੂਲ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੇਟ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪਹਿਰਾ ਲੱਗਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੰਪਾਂ ਟੱਪ ਕੇ ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ। ਜਥੇ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਪੜਾਅ ੨੦ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਰਗਾੜੀ ਵਿਚ ਸੀ। ੨੧ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਥੇ ਨੇ ਜੈਤੋ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਇਥੋਂ ਛੇ ਕੁ ਮੀਲ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਬੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਕਾਂਗਰਸੀ ਨੇਤਾ ਡਾ. ਕਿਚਲੂ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗਿਡਵਾਨੀ ਅਤੇ 'ਨਿਊਯਾਰਕ ਟਾਈਮਜ਼' ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮਿ. ਜਿੰਮਜ਼ ਵੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਜਥੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਭਾ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ 'ਤੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਥੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਵਿਚਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਲਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਥਾ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੰਗਸਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤਾਰਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਮਸ਼ੀਨਗੰਨਾਂ ਬੀੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਫੌਜ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਬੰਦੂਕਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਜਾਨਸਟਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਅਫ਼ਸਰ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਜਥਾ ਅਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਡੇਢ ਕੁ ਸੌ ਗਜ਼ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਯੂਰਪੀਨ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਉਥੇ ਹੀ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਥਾ ਨਾ ਰੁਕਿਆ ਤਾਂ ਇਕਦਮ ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਗੋਲੀ ਚੱਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਫਿਰ ਵੀ ਜਥਾ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਹੌਸਲੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਕ ਬੀਬੀ ਆਪਣੇ ਗੋਦੀ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਲੱਗ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਰੁਕੀ ਨਹੀਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਲਕੀ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਗੋਲੀ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੋਲੀ-ਬਾਰੀ ਬੰਦ ਹੋਣ ਤਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ ਲਿਆਉਣ 'ਤੇ ਲਾਈ ਗਈ ਰੋਕ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਿੰਘ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਆਏ। ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੰਗਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧੇ। ਪਰ ਇਕ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਬੁੱਢੇ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ/ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟਾਪਾਂ ਥੱਲੇ ਲਤਾੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਡਾਂਗਾਂ ਨਾਲ ਕੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨੂੜ ਕੇ ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ ਦੀ ਵਲਗਣ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ

ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੁਰਸ਼ ਜੋ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਭੁੱਖੇ-ਪਿਆਸੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ੪੦੦ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ੭੦੦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹੀ ਫੜ ਲਏ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸਹਿ ਅਤੇ ਅਕਹਿ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਭੁੱਖੇ-ਪਿਆਸੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗੰਗਸਰ ਜੈਤੋ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ੫੦੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦਰਦਨਾਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਠੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ ਤੇ ਸਿੰਘ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ, 'ਨਾਭੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਊਂਗਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ ਕੱਟ ਜਾਏ ਮੇਰਾ!' ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਲੱਗਭਗ ਇਕ ਸਾਲ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਅਨੇਕਾਂ ਜਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਣਥੱਕ ਘਾਲਣਾਵਾਂ ਘਾਲਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਅੰਗਰੀਣ ਹੋ ਕੇ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਗਏ, ਅਨੇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਤੇ ਘਰ-ਘਾਟ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਹਿਣੀਆਂ ਪਈਆਂ, ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਭੁੱਖਾਂ-ਪਿਆਸਾਂ ਕੱਟੀਆਂ।

ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਕਿਵੇਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲੇ, ਇਹ ਇਕ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਏਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖ ਅਥਵਾ ਖੰਡਿਤ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਨਾਭੇ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੀ, ਉਥੇ ੧੦੧ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਣ ਅਤੇ ਸੋਧੇ ਅਰਦਾਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਤੋੜ ਨਿਭਾਇਆ।

ਸ਼੍ਰੀ ਸੀ.ਐਫ. ਐਂਡਰਿਊਜ਼ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ... ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਆਦਮੀ ਦਾ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਰਪਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਰੋਜਨੀ ਨਾਇਡੂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:

“ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦਾ ਭੇਤ ਜਥੇਬੰਦੀ ਤੇ ਏਕਤਾ ਵਿਚ ਹੈ।”

ਸਰਦਾਰ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ

—ਸ੍ਰੀ ਦਲਜੀਤ ਰਾਏ ਕਾਲੀਆ*

ਸਰਦਾਰ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਸਰਗਰਮ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤੀ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਆਪ ਇਕ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਪਿੰਡ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਵਿਚ ਸ. ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਹਰ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਮਿਡਲ ਤਕ ਸਕੂਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖਾਸ ਸਲਾਹਕਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੧੯੦੦ ਈ. ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਵੀ ਰਹੇ। ੧੯੦੫ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਲੇਗ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਣਥੱਕ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਸਰਦਾਰ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ੧੯੧੧ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਏ। ੧੯੧੯ ਦੇ ਜੱਲੂਆਂਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਮਨ ਕੁਰਲਾ ਉੱਠਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਜੱਲੂਆਂਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪੰਜ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਕੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ੨੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਆਪ ਸੰਨ ੧੯੨੨ ਈ. ਵਿਚ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਮੁਕਤਸਰ ਰਹੇ।

੯ ਜੁਲਾਈ, ੧੯੨੩ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਗੱਦੀਓਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਫੈਲਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਅੰਦੋਲਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ. ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ੧੨ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੨੩ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸ. ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਕਤਸਰ ਤੋਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪਟਿਆਲੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਹੋਰ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ੧੯੨੩ ਤੋਂ ੧੯੨੬ ਤਕ ਆਪ ਲਗਾਤਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰਹੇ।

* ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ ਜ਼ੀਰਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੨੭ ਸਤੰਬਰ, ੧੯੨੬ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਹੀ ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਰਿਹਾਅ ਹੋ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਵੱਲੋਂ ਫਿਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਵਿਰੁੱਧ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਗਾਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ ਵਿੱਚੋਂ ਗੜਵੀ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਝੂਠਾ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਮੁਕੱਦਮਾ ਖਾਰਜ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨਾਲ ੨੫ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੨੬ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰੋਹ ਜਾਗ ਪਿਆ। ੨੫ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੨੬ ਨੂੰ 'ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦਿਵਸ' ਮਨਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਗੜਬੜ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੂੰ ੨੪ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ੪੫ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

੧੯੨੮ ਵਿਚ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣੇ ਗਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਰਿਆਸਤੀ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਵੱਲੋਂ ਰਜਵਾੜਾਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਲਈ ਘੋਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੯ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਰੈਡਲਾ ਹਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਰਿਆਸਤੀ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ। ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੩੦ ਵਿਚ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਲੁਧਿਆਣਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਿਆਂ ਹੀ ਰਿਆਸਤੀ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪ ਉੱਪਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੂੰ ਦਸ ਸਾਲ ਕੈਦ ਅਤੇ ੧੦,੦੦੦ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਵੱਲੋਂ ਹਾਈਕੋਰਟ ਵਿਚ ਅਪੀਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਆਪ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪੰਜ ਸਾਲ ਅਤੇ ੫੦੦੦ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਰਹਿ ਗਈ। ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੀਆਂ ਆਪ ਹੁੰਦਰੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਵੱਲੋਂ ਵਾਇਸਰਾਏ ਨੂੰ ਇਕ ਯਾਦ-ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਬਰ ਦਾ ਪਰਦਾ ਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦ ਸੰਨ ੧੯੩੧ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਜਹਾਜ਼ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਦੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੇ ਕਾਲੀਆਂ ਝੰਡੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕੀਤੇ। ਅਖੀਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ੧੨ ਮਾਰਚ, ੧੯੩੧ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ੪੫ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਰਿਹਾਅ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਨਵੰਬਰ ੧੯੩੧ ਵਿਚ ਰਿਆਸਤ ਜੀਂਦ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ੫ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੩੧ ਨੂੰ ਸੰਗਰੂਰ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਿਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪ ਨੂੰ ਜਨਵਰੀ ੧੯੩੨ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ

ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੧੬ ਜੁਲਾਈ, ੧੯੩੨ ਨੂੰ ਆਪ ਕੁਠਾਲੇ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਪੁਲੀਸ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੨੪ ਅਗਸਤ, ੧੯੩੩ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਉੱਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਬਰਨਾਲੇ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ੧੧ ਜਨਵਰੀ, ੧੯੩੪ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬਰਨਾਲੇ ਤੋਂ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਪਟਿਆਲੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਟਿਆਲਾ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਆਪ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੈੜਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰੋਸ ਵਜੋਂ ੧੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੩੪ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਲੰਬੀ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲ ਕਾਰਨ ਆਪ ਦਾ ਭਾਰ ੧੪੫ ਪੌਂਡ ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ ੮੦ ਪੌਂਡ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਕਰਮਚਾਰੀ ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਖੁਰਾਕ ਦਿੰਦੇ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰਝ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ੧੮ ਜਨਵਰੀ, ੧੯੩੫ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਪ ਨੂੰ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਉਲਟੀਆਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੋਕ-ਦਿਖਾਵੇ ਵਜੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਡੇਢ ਵਜੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਬੁੱਤ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੁੱਤ ਦੇ ਉੱਪਰ ਸ਼ਹੀਦ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਸਾਰ ਉਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਬਨਸਪਤੀ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸ੍ਰੋਤ... (ਸਫ਼ਾ ੬੨ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

- ਸਰਨਾ, ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ., **ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਬਨਸਪਤੀ ਕੋਸ਼** (ਲਿਖਤੀ)।
- Manmohan Singh, Advocate- *Hymns of Guru Nanak*, Patiala, 1982.
- Sarna, Jasbir Singh, Dr., *Flora and Faunain Guru Nanak's Bani*, Jammu, 1992.
- Francis Rose, *The New Observers Books of Wild Flowers*, London, 1983.
- David Conway, *The Magic of Herbs*, Great Britain, 1977.
- Frances Adlington (Chief Editor), *Philip's Nature Encyclopedia*, London, 2003.

ਬੇਨਤੀ

-ਸ. ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਬਿੱਟੂ ਖੰਨੇ ਵਾਲਾ)*

ਰੋਟੀ ਦੇ ਲਈ ਬੇਸ਼ਕ ਭਾਵੇਂ ਜਾਇਓ ਪਰਦੇਸਾਂ ਨੂੰ,
ਪਰ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ...
ਹੱਥ ਜੋੜ ਬੇਨਤੀ ਮੇਰੀ ਨਾ ਕਟਵਾਇਓ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ,
ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ...

ਇਹ ਕੇਸ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਨਿਸ਼ਾਨੀ 'ਚੋਂ,
ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਮਿਲਿਆ ਕੁਰਬਾਨੀ 'ਚੋਂ,
ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਬਦਲਾਇਓ ਭੇਸਾਂ ਨੂੰ,
ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ...

ਕੇਸਾਂ ਕਰਕੇ ਮੁੱਲ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਪੈਂਦੇ ਆਏ ਨੇ,
ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਸਹਿੰਦੇ ਆਏ ਨੇ,
ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਇਓ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ,
ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ...

ਦਾੜ੍ਹੀ-ਮੁੱਛ ਰੱਖ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜਦ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਂਦੇ ਓ,
ਤੁਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ 'ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਓ,
ਨਾ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਇਓ ਠੇਸਾਂ ਨੂੰ,
ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ...

ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਅਤੇ ਸਰਮਾਇਆ ਸਿੱਖੀ ਦਾ,
ਬਿੱਟੂ ਵਰਗਿਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਰੁਲਾਇਆ ਸਿੱਖੀ ਦਾ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਕੇ ਤੇ ਰਖਵਾਇਓ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ,
ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ...

ਹੱਥ ਜੋੜ ਬੇਨਤੀ ਮੇਰੀ ਨਾ ਕਟਵਾਇਓ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ,
ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ...

* ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਨਗਰ, ਅਮਲੋਹ ਰੋਡ, ਖੰਨਾ। ਫੋਨ : ੯੮੧੪੨-੨੧੮੮੬

ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ

-ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਕੇਸ ਕੰਘਾ ਕੜਾ ਕੱਛ ਕਿਰਪਾਨ ਜੀ!
ਇਹ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪੱਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜੀ!
ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਰੱਖ ਸਦਾ ਪਾ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!
ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!

ਉੱਠ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਨਾ,
ਕਿਸੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਕੋਲੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਨਾ।
ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਨਾ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀਰਨਾ?
ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!

ਹੱਕ ਤੂੰ ਪਰਾਇਆ ਨਾ ਕਦੇ ਵੀ ਖਾਣਾ ਏ,
ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਮੰਨਣਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਏ।
ਗਲ ਵਿਚ ਸਦਾ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!
ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!

ਮੜੀਆਂ-ਮਸਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੂਜਣਾ,
ਫੜ ਤਲਵਾਰ ਹੱਕ ਲਈ ਜੂਝਣਾ।
ਜਿਉਣਾ ਸਦਾ ਸਿਰ ਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!
ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!

‘ਸਿੰਘ’ ਅਤੇ ‘ਕੌਰ’ ਨਾਉਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਓ,
ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਧਿਆ ਲਿਓ।
ਦੇਖ ਲੈਣਾ ਕਦੇ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!
ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!

ਇੱਕੋ ਥੋਡਾ ਆਸਰਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ,
ਲੜ ਲਾਇਆ ਓਸ ਦੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਪੰਥ ਹੈ।
ਸਾਜਿਆ ਜੋ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕਟਾ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!
ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਵੀਰਨਾ!

* ਵਾਰ ਨੰ: ੨੩, ਨੇੜੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਖੰਨਾ-੧੪੧੪੦੧

ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

-ਸ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਸਿੱਖ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ 'ਮੰਮੀ' ਪੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ,
 ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੂੜੇ ਗੁੰਦੇ ਨੇ।
 ਮੇਰਾ ਵੀ ਹੈ ਮਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਬਣਾਂ,
 ਪਰ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਮਨ੍ਹਾਂ?
 ਦੇਖੋ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਮਾਮਲੇ ਤਾਰੇ ਨੇ,
 ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੇਸਾਂ ਲਈ ਹੀ ਵਾਰੇ ਨੇ।
 ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮਨ-ਮਾਨੀਆਂ,
 ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰ ਦਿੱਤੇ ਦਾਨੀਆਂ।
 ਖੂਨ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਇਤਿਹਾਸ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ,
 ਬਲਦੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਉੱਤੇ, ਮੰਨ ਲਿਆ ਭਾਣਾ ਹੈ।
 ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕਟਵਾ ਕੇ,
 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਟੋਟੇ ਗਲਾਂ 'ਚ ਪਵਾ ਕੇ।
 ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਜੋ ਉੱਚੀ ਹੈ,
 ਖੋਪਰ ਲੁਹਾਏ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਹੈ।
 ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦੇਖੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਤੋਂ ਗਈ ਨਾ,
 ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ, ਸਿੱਖੀ ਫਰੀ ਵਿਚ ਲਈ ਨਾ।
 ਸਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਰਨਾ,
 ਭੈੜੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਹੈ ਲੜਨਾ।
 ਮਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੁਣੀ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੁਕਾਰ,
 ਕਹਿੰਦੀ, ਕਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਹੀ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ।

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ. ਬੱਸੀਆਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ

—ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ*

ਤੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਮਾਣ ਗੁਰਾਂ ਨੇ, ਸੁਹਣਾ ਸਿੱਖੀ ਦਾ।
ਹੁਣ ਕਰ ਲੈ ਸਤਿਕਾਰ ਤੂੰ, ਸਿੱਖੀ ਖੰਡਿਓਂ ਤਿੱਖੀ ਦਾ।
ਸਿੱਖਾ ਕਿਉਂ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਐਵੇਂ, ਮੁੱਖ ਤੂੰ ਭਵਾਉਨਾ ਏਂ?
ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ, ਕਿਉਂ ਐਵੇਂ ਕਤਲ ਕਰਾਉਨਾ ਏਂ?

ਤਨ ਆਰੇ ਨੇ ਚੀਰਿਆ, ਵੇਖਿਆ ਸਿੱਖ ਘਬਰਾਇਆ ਨਾ।
ਉਬਲਿਆ ਦੇਗ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਆਲਾ, ਉਸ ਨੇ ਚਿੱਤ ਡੁਲਾਇਆ ਨਾ।
ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਭੰਨ ਕੇ, ਐਵੇਂ ਮਾਣ ਘਟਾਉਨਾ ਏਂ।
ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ...

ਕੇਸ ਕਟਾ ਕੇ ਰੋਹਬ ਹੈ ਘਟਦਾ, ਦੁਣਾ ਬੰਦੇ ਦਾ।
ਜਾਂਦਾ ਜਨਮ ਗਵਾਚ ਏ, ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਜੋ ਮੰਦੇ ਦਾ।
ਕੇਸ ਕਟਵਾ ਕੇ ਕਾਹਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਗਵਾਉਨਾ ਏਂ?
ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ...

ਸਜੇ ਜੋ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ, ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਏ।
ਕੇਸ ਕਟਾ ਕੇ ਲੱਗਦਾ, ਲਾਲੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਾਂਦਾ ਏ।
ਕਿਉਂ ਅਨਜਾਣੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ, ਸਬੂਤ ਮਿਟਾਉਨਾ ਏਂ?
ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ...

ਕਵੀ ਕਹੇ 'ਸਰਹਾਲੀ' ਝੁਕ ਜੋ, ਪਿਆਰੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ।
ਸਾਡੇ ਵੱਡਿਆਂ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ, ਏਸ ਨਿਆਰੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ।
ਸੱਚਾ ਕਰ ਇਕਰਾਰ, ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਰਾਹੇ ਆਉਣਾ ਏਂ।
ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ, ਕਿਉਂ ਐਵੇਂ ਕਤਲ ਕਰਾਉਨਾ ਏਂ?

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ. ਸਰਹਾਲੀ, ਤਹਿ. ਜ਼ੀਰਾ (ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ)। # ੯੮੧੫੭-੯੪੪੫੦

ਅਖੌਤੀ ਸਾਧ

-ਇੰਜੀ. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਨੂਰ'*

ਜਦ ਇਨਸਾਨ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏ, ਕਈ ਬੁਰੀਆਂ ਬਲਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦੈ।
ਰਾਖਾ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਜਦੋਂ ਬੇਈਮਾਨ ਬਣ ਜਾਏ, ਪੱਤਝੜਾਂ ਖ਼ਿਜ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦੈ।
ਬਾਜ਼ ਜਦੋਂ ਬਹਿ ਜਾਣ ਬਟੋਰ ਬਣ ਕੇ, ਐਸੇ ਘੋਗਿਆਂ ਕਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦੈ।
ਕੌਮ ਜਦੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਏਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦੈ।
ਤਾਪਮਾਨ ਜਦ ਧਰਤੀ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਏ, ਓਦੋਂ ਗਰਮ ਹਵਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦੈ।
ਜਜ਼ਬੇ ਜਦੋਂ ਵਲੂੰਧਰੇ ਜਾਣ, ਓਦੋਂ ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦੈ।

ਪਾਣੀ ਜਦੋਂ ਸਿਰ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਵੇ, ਜਬਰ ਸਬਰ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਲੱਥ ਜਾਵੇ।
ਅਣਖੀ ਸੂਰਮੇ ਲਈ ਓਦੋਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਜਾਵੇ।

ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਏ ਜਿਹੜਾ ਲੋਢੂਵਾਲ ਤਾਈਂ, ਜਾ ਕੇ ਸਾਧ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ।
ਜਾਂ ਫਿਰ ਨੌਕਰੀਓਂ ਕੱਢਿਆ ਹੋਏ ਜਿਹੜਾ, ਨਵਾਂ ਡੇਰਾ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ।
ਕੁਝ ਬੀਬੀਆਂ ਚੇਲੀਆਂ ਰੱਖ ਕੇ ਤੇ, ਰੋਜ਼ ਗੋਡੇ ਘੁਟਾਂਦਾ ਹੈ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ।
ਕੁਝ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਕੇ, ਤੋਰੀ-ਫੁਲਕਾ ਚਲਾਂਦਾ ਹੈ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ।

ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਘਰੋਂ ਵੀ ਕੱਢੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਇਹ।
ਦੀਨ ਮਜ਼੍ਹਬ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ, ਚਾਬੀ ਦੇ ਕੇ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਇਹ।

‘ਸੱਚੇ ਸੌਦੇ’ ਦੇ ਨਾਂ ‘ਤੇ ‘ਝੂਠਿਆਂ’ ਨੇ, ਖੋਲ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ ਕੂੜ ਦੀ ਹੱਟ ਲੋਕੋ!
ਦਾਲ ਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ, ਲਏ ਲੋਕ ਰਾਖਾਣੇ ਦੇ ਪੱਟ ਲੋਕੋ!
ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਝੱਟ ਲੋਕੋ!
ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਾ ਕੇ ਨਕਲ ਜਿਸ ਨੇ, ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ‘ਤੇ ਮਾਰੀ ਏ ਸੱਟ ਲੋਕੋ!
ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਬੋਲਤੀ ਬੰਦ ਇਹਦੀ, ਮੂੰਹ ‘ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਡੱਟ ਲੋਕੋ!
ਇਸ ਨੂੰ ‘ਓਥੇ’ ਵੀ ਨਰਕ ਨਸੀਬ ਹੋਣੈ, ਜਾਊ ਏਥੋਂ ਵੀ ਲਾਹਨਤਾਂ ਖੱਟ ਲੋਕੋ!

ਕਿਸੇ ਤਾਕਤ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ, ਭਲਾ ਐਸੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰ ਸਕਦੈ?
ਜਿਸ ਨੇ ਧਰਮ ਲਈ ਵਾਰ ਸਰਬੰਸ ਦਿੱਤਾ, ਕੌਣ ਉਹਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰ ਸਕਦੈ?

* ੩/੬੧, ਗਾਰਡਨ ਕਾਲੋਨੀ, ਜਲੰਧਰ। ਮੋ: ੯੮੧੫੦-੨੩੯੭੦

ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਦਿਲ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਾਡੇ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਤੇ ਵੀ ਰਹੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਦੇ।
ਸਦਾ ਭਲਾ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ।
ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜੇਕਰ ਬਣੇ ਬਿਪਤਾ, ਮੂਹਰੇ ਹੋ ਕੇ ਜਾਨਾਂ ਨਿਸਾਰ ਕਰਦੇ।
ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਜਣੇ-ਖਣੇ ਉੱਠ ਕੇ, ਸਾਡੇ ਈ ਧਰਮ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਨੇ ਵਾਰ ਕਰਦੇ?

ਫੇਰ ਉੱਠਸੀ ਮਰਦ ਦਾ ਕੋਈ ਚੇਲਾ, ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉ।
ਭੇਖ ਧਾਰੀ ਬੈਠੇ ਭੇਖਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ, ਫੜ ਕੇ ਫੇਰ ਇਹ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉ।

ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਈਂ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੈ ਬੜਾ ਔਖਾ।
ਸਿੱਖੀ ਭੇਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ, ਸਿੱਖੀ ਤਾਈਂ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ਬੜਾ ਔਖਾ।
ਸਿਰ ਦਿੱਤਿਆਂ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਧਰਮ ਬਚਦੇ, ਸਿਰ ਘੋਲ ਘੁਮਾਉਣਾ ਹੈ ਬੜਾ ਔਖਾ।
ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢਣਾ ਬੋਲ ਅਸਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਹੁੰਦਾ ਬੋਲ ਪੁਗਾਉਣਾ ਹੈ ਬੜਾ ਔਖਾ।
ਸਿੰਘਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅੜਦਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਮਸਲਾ, 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਜਿਹਨੂੰ ਵੀ ਹੱਥ ਪਾ ਲਓ।
ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਭੂਤਰ ਨਾ ਜਾਏ ਕਿਧਰੇ, ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਝੋਟੇ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾ ਲਓ।

ਘੋੜੇ ਵੇਚ ਕੇ ਸੌਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁਣ, ਘੋੜੇ ਕੱਸ ਲੋ, ਹੋਜੇ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘੋ!
'ਨੂਰ' ਪਿਛੋਂ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ(?) ਜਦੋਂ ਚਿੜੀਆਂ ਨੇ ਚੁਗ ਲਿਆ ਖੇਤ ਸਿੰਘੋ!

ਸੰਤ-ਅਸੰਤ ਸਾਧੂ-ਅਸਾਧੂ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤ ਕੋਈ ਖਾਸ ਜਮਾਤ ਅਥਵਾ ਪੰਥ ਨਹੀਂ, ਅਰ ਨਾ ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਲਿਬਾਸ ਨਿਯਤ ਹੈ।

ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਚਾਰ ਵਰਣ ਅਤੇ ਅੰਤਯਜ, ਈਸਾਈ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਦਿਕ ਮਜ਼ਹਬ, ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਨਿਰੱਖਰ, ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਅਤੇ ਹਲਵਾਹ, ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ੂਰ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸ ਦਾ ਆਚਰਣ ਅੱਗੇ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਅਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਕਤ ਲੱਛਣ ਘਟਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੰਤ ਅਥਵਾ ਸਾਧੂ ਹੈ, ਸੰਤ ਤੋਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਚਰਣ ਵਾਲਾ ਅਸੰਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

(੧੦੮) ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੫ (੪੯)

ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਸੰਤਨ ਤੇਰੇ, ਜਿਨਿ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਪੀਠਾ ਜੀਉ॥੩॥

ਤੂੰ ਨਿਰਵੈਰੁ ਸੰਤ ਤੇਰੇ ਨਿਰਮਲ॥ ਜਿਨ ਦੇਖੇ ਸਭ ਉਤਰਹਿ ਕਲਮਲ॥

(ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ, ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਪੰਨਾ ੧੯੬)

ਮਨ ਦਾ ਬੋਝ

-ਸ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ*

ਉਸਨੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਤੋਂ ਸੱਚੇ-ਸੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ... ਚੈਨਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੁਣਿਆ, ਧਰਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਵਲੂੰਧਰੇ ਦੇਖੇ... ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹ-ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚੋਂ ਤੱਕਿਆ। ਭਾਵਨਾ ਜਾਗੀ... ਮਨ ਬੋਲ ਉੱਠਿਆ... ਅਜੇ 'ਭੁੱਲੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ'। ...ਘਰ ਦੀ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦੀ ਦੇਹਧਾਰੀ ਬਾਬੇ ਦੀ ਫੋਟੋ ਲਾਹ ਕੇ ਮੂਧੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ... ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਅਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਪਿਆ... ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੰਬੰਧ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ... ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਬੋਝ ਖੋਜ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ...

ਕਿੱਥੇ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ... ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ... ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ-ਏ-ਬਹਾਦਰ... ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ ਉਚ ਕਰਨ ਵਾਲੇ... ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਤੁੜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੇਖੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚਿੜੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਐ... ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰ ਰਹੇ ਆਂ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਨੂੰ 'ਸਿੰਘ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਗਿੱਦੜ ਕਿਉਂ ਬਣਿਆ ਰਹਾਂ? ਮੈਂ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸ਼ੇਰ ਹਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ 'ਸਿੰਘ ਗਰਜ' ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣੀ ਕਹਾਣੀ ਯਾਦ ਆਈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਬੱਚਾ, ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਵੱਗ 'ਚ ਰਲਿਆ... ਭੇਡੂ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਭਬਕ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਦ ਗਰਜਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ੇਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

...ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁੰਮਰਾਹਕੁੰਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਕੱਚਿਆਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣ ਗਿਆ... ਇਹ ਅਗਿਆਨਤਾ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਲੈ ਗਈ ਕਿ ਮੈਂ ਸੱਥਾਂ-ਖੁੰਢਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਵੀ ਝੂਠੇ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ... ਅੱਜ ਖੋਟੇ ਤੇ ਖਰੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋਈ ਐ... ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਵਾਰਸ ਆਂ... ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਮੇਰੀ ਵਿਰਾਸਤ ਐ... ਮੈਂ ਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰ ਬੈਠਾਂ... ਮੈਨੂੰ 'ਨਾਮ ਦਾਨ' ਦੇ ਭਰਮਪਾਊ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਸੀਮਤ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਤੋੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ... ਵਾਹ... ਜੁਗੋ ਜੁੱਗ ਅਟੱਲ ਗੁਰੂ ਤੋਂ

*੧੯੦, ਪ੍ਰਤਾਪ ਐਵੀਨਿਊ, ਜੀ. ਟੀ. ਰੋਡ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਬੇਮੁਖ ਕਰ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰੇ ਕਪਟੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੱਲ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ... ਕਿੱਥੇ ‘ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ’ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਮਨਘੜਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ!

ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਐਸੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਏ ਕਿ ਮਨ ਵਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ... “ਕਾਚੇ ਗੁਰ ਤੇ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੁਆ”, “ਨਾਨਕ ਕਚੜਿਆ ਸਿਉ ਤੋੜਿ”, “ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬੁ ਛਡਿ ਕੈ ਮਨਮੁਖੁ ਹੋਇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬੰਦਾ”, “ਅੰਧੇ ਕੈ ਰਾਹਿ ਦਸਿਐ ਅੰਧਾ ਹੋਇ ਸੁ ਜਾਇ”।

ਵਾਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਸੱਚ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਟੁੰਬ ਗਿਆ। ਸੱਚ ਰੂਪੀ ਸੀਸ਼ੇ ‘ਚੋਂ ਕੁਰੂਪਤਾ ਨਜ਼ਰ ਆਈ.... ‘ਕਿੱਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਕਿੱਥੇ ਗੰਗੂ ਤੇਲੀ?’ ਇਕ ਬਲਾਤਕਾਰੀ, ਕਾਤਲ, ਸਵਾਂਗੀ ਤੇ ਫਰੇਬੀ ਬੰਦਾ ਆਪੇ ਗੁਰੂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ? ਇਹ ਤਾਂ ਧੋਖਾ ਐ.. ਧੋਖੇ ਵਿਚ ਠੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਐ। ਠੱਗ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਵਾਂਗ ਕਰਦਾ ਐ। ਸਵਾਂਗ ਤਾਂ ਸਵਾਂਗ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਐ। ਹੁਣ ਸਮਝ ਆਈ ਕਿ ‘ਖੋਤੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖੱਲ’ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਕੀ ਐ? ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਉਸਤਾਦ ਐ...।

ਉਹ ਯਕਦਮ ਤੁਭਕਿਆ... ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ‘ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀਉ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰ ਭੋਲੇ-ਭਾਅ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੱਸ ਗੁੰਮਰਾਹ ਹੋ ਕੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਅੱਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠੇ ਸਨ... ਉਹ ‘ਕੱਚੇ’ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ‘ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਰਸ ਹਾਂ... ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ’ਤੇ ਹੀ ਫਖਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਐ...। ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਛੇ ਸੌ ਕਰੋੜ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰਜੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਪਹਿਚਾਣ ਐ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਦੰਡੀਆਂ-ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਲੜ ਕਿਉਂ ਲੱਗੀਏ...? ਕੌਮ ਦੇ ਵਾਰਸੋ! ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹਕੁੰਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਪੰਥ ਤੋਂ ਤੋੜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ... ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ’ਤੇ ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿੱਛ ਗਿਆ ਹੈ... ਗੁੰਮਰਾਹ ਹੋਇਆ ਸਿੱਖ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਐ ਜੋ ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਪਾ ਬਹਿੰਦਾ ਐ... ਪਿਆਰਿਓ! ਜਾਅਲੀ ਨੋਟ, ਨਕਲੀ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਕੱਚੇ ਗੁਰੂ ਚਮਕਦਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੇ ਐ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਕੀਕੀ ਮੁੱਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ...। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਚੇ-ਪੱਕੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਹ ਧੜਾ-ਧੜ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਰਤ ਰਹੇ ਨੇ...

ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ ਪਰਵਾਰ ਐ।

ਭਟਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਹੇ ਪਾਉਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਉਪਕਾਰ ਐ। ’

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੨੯ ’ਤੇ)

ਬਾਬਾਣੀਆ ਕਹਾਣੀਆ ਪੁਤ ਸਪੁਤ ਕਰੋਨਿ-੨੧

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ...

-ਪ੍ਰੋ: ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੌੜਾਸਿੰਘਾ*

ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਨ-ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਡੱਲੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਡੱਲੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਡੱਲੇ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਮੱਲ ਭੱਲਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤੁਲਸਾ ਭੱਲਾ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਭੱਲਾ ਜਾਤ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਸੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਤ ਦੇ ਹਾਂ ਭਾਵ ਭੱਲੇ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਇੱਕੋ ਜਾਤ ਹੀ ਹੈ:

ਪ੍ਰਿਥੀਮੱਲ ਅਰ ਤੁਲਸਾ ਦੋਇ। ਹੁਤੇ ਜਾਤ ਕੇ ਭੱਲੇ ਸੋਇ।

ਸੁਨਿ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋ ਤਬਿ ਚਲਿ ਆਏ। ਨਮੋ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਢਿਗ ਥਾਏ।

ਉਰ ਹੰਕਾਰੀ ਗਿਰਾ ਉਚਾਰੀ। ‘ਏਕੋ ਜਾਤਿ ਹਮਾਰ ਤੁਮਾਰੀ।’

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੧੪੮੬)

ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਦਾਤੇ ਨੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਮੱਲ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤੁਲਸੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਤ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਤੋੜਨ ਲਈ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਭਾਈ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਜਾਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰੇ ਹਨ। ਸਭ ਬਿਨਸ ਜਾਣਗੇ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਸੱਚ ਨਹੀਂ, ਝੂਠ ਹੈ।’ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੋਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਇਥੇ ਦੀ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਬੋਲ ਉਚਾਰਿਆ:

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ॥

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ॥

(ਪੰਨਾ ੪੬੯)

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੋਰ ਫੁਰਮਾਇਆ:

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਰੂਪੁ ਨ ਜਾਇ॥ ਤੇਹਾ ਹੋਵੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੬੩)

ਅੱਗੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਘਰ ਜਾਤ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਬਸ ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਕੇਵਲ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਾਤ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ।

*ਇੰਚਾਰਜ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਰੀਸਰਚ ਬੋਰਡ, ਸ਼੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਕਰਕੇ ਸੇਵਾ ਘਾਲ ਹੀ ਥਾਇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ:

ਇਮ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਬਾਕ ਉਚਾਰਾ। ‘ਆਗੇ ਜਾਤ ਨ ਜੋਰ ਸਿਧਾਰਾ।

ਉਪਜੈਂ ਤਨ ਇਤਹੀ ਬਿਨਸੰਤੇ। ਆਗੇ ਸੰਗ ਨ ਕਿਸੇ ਚਲੰਤੇ।

ਸਿਮਰਜੋ ਜਿਨ ਸਤਿਨਾਮ ਸਦੀਵਾ। ਸਿੱਖਨ ਸੇਵ ਕਰੀ ਮਨ ਨੀਵਾ।

ਤਿਨ ਕੀ ਪਤਿ ਲੇਖੇ ਪਰਿ ਜਾਇ। ਜਾਤਿ ਕੁਜਾਤਿ ਨ ਪਰਖਹਿੰ ਨਾਇ।’

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੧੪੮੬)

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਪਾ ਕੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਮੱਲ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤੁਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਵਰਣਨ ਹੋਇਆ ਹੈ:

ਪਿਰਥੀ ਮਲੁ ਤੁਲਸਾ ਭਲਾ ਮਲਣੁ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਹਿਤਕਾਰੀ। (ਵਾਰ ੧੧:੧੬)

ਮਨ ਦਾ ਬੋਝ

(ਸਫਾ ੭੭ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

...ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ... ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੱਗੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ... ਮਨ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜੋ ਭਿੰਨੇ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਬੋਲ ਸਨ.. “ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਮੈਂ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ... ਮੈਂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਿਆਰੇ ਪੰਥ ਦਾ ਵਾਰਸ ਆਂ... ਪਿਛਲੇ ਔਗਣਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ੋ... ਬੰਦਾ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਐ, ਤੁਸੀਂ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਓ....।”

ਉਹਨੇ ਕੇਸਰੀ ਸਿਰੋਪਾ ਲਿਆ... ਜੈਕਾਰਾ ਗੂੰਜਿਆ... ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ ਤੇ ਸੰਗਤ ’ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਿਆ...। ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ’ਚੋਂ ਛੇਕੇ ਜਾਣਾ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਐ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਰਹਿਣਾ ਕਿੰਨੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਐ...। ਮੈਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਲਵਾਂਗਾ, ਨਿੱਤਨੇਮੀ ਬਣਾਂਗਾ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣ ਨਾਲ ਰਹਾਂਗਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਸੀ... ਜਾਣੀ ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁੱਲਿਆ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਗਿਆ... ‘ਘਰ ਹਿਰਦਾ ਰੂਪੀ ਹੋਵੇ, ਰੈਣ ਬਸੇਰਾ ਰੂਪੀ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਘਰ’ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਹੀ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਐ। ਠੰਡੀ-ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ... ਪ੍ਰੇਕ ਥੱਲੇ ਮੰਜਾ ਡਾਹ ਕੇ ਉਹ ਗੁੜੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਪਰਬਤੋਂ ਭਾਰਾ ‘ਮਨ ਦਾ ਬੋਝ’ ਲਹਿ ਗਿਆ ਸੀ।

ਤਪਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਥ

-ਸ: ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

(ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਤਪੇ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਡੇਰਾ। ਅਗਸਤ ੧੫੯੧ ਦਾ ਅੰਤ।
ਕਹਿਰ ਦੀ ਗਰਮੀ। ਔੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੀਂਹ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ।
ਡੇਰੇ ਵਿਖੇ ਦੋ ਚੇਲੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਚੇਲਾ-I ਵੱਡਾ ਹੈ, ਚੇਲਾ-II ਉਮਰ ਵਿਚ
ਛੋਟਾ ਹੈ।)

- ਚੇਲਾ-I : ਹਾਏ! (ਹਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਇੰਨੀ ਗਰਮੀ? ਓਏ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਪਿਲਾ।
ਚੇਲਾ-II : (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਨੇ ਨਾਲ ਹਵਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ) ਇਸ ਵਾਰ ਤਾਂ
ਗਰਮੀ ਦਾ ਕਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ। (ਕਉਲਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘੜੇ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ
ਭਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਸੂਰਜ ਨਿਕਲੇ ਨੂੰ ਅਜੇ ਅੱਧਾ ਪਹਿਰ ਨਹੀਂ
ਹੋਇਆ ਪਰ ਗਰਮੀ ਦਾ ਭੱਠ ਤਪਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ
ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹੇਗੀ? (ਕਉਲਾ ਫੜਾਉਂਦਾ ਹੈ)
ਚੇਲਾ-I : (ਪਾਣੀ ਪੀਂਦਾ ਹੈ) ਸਵੇਰ ਦਾ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਕਉਲੇ ਪਾਣੀ ਪੀ
ਲਿਆ ਪਰ ਪਿਆਸ ਬੁਝਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।
ਚੇਲਾ-II : (ਕਉਲਾ ਫੜ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ) ਪਾਣੀ ਵੀ ਕੀ ਕਰੇ? ਜਿੰਨਾ
ਮਰਜ਼ੀ ਪੀ ਲਈਏ... ਪਸੀਨਾ ਬਣ ਕੇ ਵਗ ਜਾਂਦੈ.... ਗਰਮੀ ਹੈ
ਈ ਬਹੁਤ।
ਚੇਲਾ-I : ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਜੇਠ ਤਪੇ, ਹਾੜ ਵਗੇ ਤੇ ਸਉਣ ਰਸੇ।
ਚੇਲਾ-II : ਕੀ ਮਤਲਬ?
ਚੇਲਾ-I : ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜੇਠ ਮਹੀਨੇ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ...
ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਹਾੜ ਵਿਚ ਈ ਵੱਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੈ... ਤੇ ਸਉਣ ਵਿਚ
ਤਾਂ ਵਾਹਵਾ ਈ ਗਹਿਮਾ-ਗਹਿਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੱਜਵੀਂ ਬਾਰਿਸ਼
ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
ਚੇਲਾ-II : ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਤਾਂ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਜੇਠ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ
ਪਿੰਡਾ ਲੂੰਹਦੀਆਂ ਧੁੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਨੇ ਅੱਗ ਲਾਈ
ਹੋਈ ਏ। ਹਾੜ ਵੀ ਖੂਬ ਤਪਿਆ। ਪਰ ਸਉਣ ਤਾਂ ਸੁੱਕਾ ਲੰਘ
ਗਿਆ... ਮੀਂਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਪਊ?
(ਪੇਂਡੂ-I ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਪਰਨਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਧੁੱਪ ਤੋਂ

*ਲੇਨ ਨੰ: ੩, ਨਿਊ ਸਤਿਨਾਮਪੁਰਾ, ਫਗਵਾੜਾ।

ਬਚਣ ਲਈ)

- ਪੇਂਡੂ-I : ਉਹੋ... ਹੋ... ਹੋ...। ਬੜੀ ਗਰਮੀ ਐ। ਜਾਨ ਨਿਕਲਦੀ ਪਈ ਏ।... ਬਾਬਿਓ! ਕੋਈ ਮੀਂਹ-ਮੂੰਹ ਪਾ ਦਿਓ...। ਹੁਣ ਤਾਂ ਭਾਵ ਓਂ ਚੜ੍ਹ ਪਈ ਆ... ਕੁਛ ਤਾਂ ਕਰੋ....।
- ਚੇਲਾ-I : ਆ ਜਾ ਭਗਤਾ! ਅਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਗਰਮੀ ਤੇ ਮੀਂਹ ਦੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸੀ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਹਰ ਕੋਈ ਮੀਂਹ ਲਈ ਤਰਸ ਰਿਹਾ ਏ। ਆਪਾਂ ਵੀ, ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਤੇ ਪੰਛੀ ਵੀ।
- ਚੇਲਾ-I : ਕੱਲ੍ਹ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਲੋਕ ਖੁਆਜੇ ਦੇ ਦਲੀਆ ਚਾੜ੍ਹਨ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਪਰ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦੀਹਦੇ ਨਹੀਂ ਅਜੇ ਤਾਂ।
- ਚੇਲਾ-II : ਕੱਲ੍ਹ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਵੀ ਗੁੱਡੀ ਫੂਕਣ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। (ਸਾਂਗ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਹਾਏ! ਹਾਏ! ਧੀਏ ਮੋਰਨੀਏ! ਨੀ ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਤੋਰਨੀਏ!
- ਚੇਲਾ-I : ਗੁੱਡੀ ਮਰ ਗਈ ਪਿਆਸੀ। ਵੇ ਬੱਦਲ ਕਦੋਂ ਆਸੀ?
- ਸਾਰੇ : ਹਾਏ! ਹਾਏ! ਧੀਏ ਮੋਰਨੀਏ! ਨੀ ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਤੋਰਨੀਏ!
- ਪੇਂਡੂ-I : ਰੋਂਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਨੇ ਪਿੱਟ-ਪਿੱਟ ਕੇ ਸਰੀਰ ਲਾਲ ਕਰ ਲਏ ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਤਰਸ ਨੂੰ ਆਇਆ।
- ਚੇਲਾ-II : ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਫਰਿਆਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ... ਰੱਬਾ! ਰੱਬਾ! ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ। ਸਭ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ ਪਾ।
- ਚੇਲਾ-I : ਕਾਲੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਕਾਲੇ ਰੋੜ। ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦੇ ਜ਼ੋਰੇ-ਜ਼ੋਰ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਦੀ ਆਸ ਲੈ ਕੇ... ਹਰ ਕੋਈ..., ਹਰ ਰੋਜ਼ (ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ) ਨੀਲੀ ਛਤਰੀ ਵਾਲੇ ਅੱਗੇ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੈ... ਮੀਂਹ ਵਾਸਤੇ। ਪਰ (ਹਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਜਾਪਦੈ... ਦੇਵਤੇ ਰੁੱਸ ਗਏ ਨੇ।
- (ਤਪਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਥ ਅੰਦਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)
- ਤਪਾ : ਹਾਂ... ਰੁੱਸ ਗਏ ਨੇ ਦੇਵਤੇ। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਿਹਾ।.... ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜੇ ਪਵੇਗਾ।
- ਪੇਂਡੂ-I : (ਦੁਖੀ ਹੈ) ਮੀਂਹ... ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਪਏਗਾ? (ਤਪੇ ਦੇ ਗੋਡੇ ਘੁੱਟਦਾ ਹੈ) ਇੰਝ ਨਾ ਆਖੋ... ਕੀ ਪਾਪ ਹੋ ਗਿਆ ਏ, ਸਾਥੋਂ?
- ਤਪਾ : (ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ) ...ਪਾਪ ਜੇਹਾ ਪਾਪ! ...ਉਏ ਤੁਸੀਂ ਘੋਰ ਪਾਪ

- ਕੀਤਾ ਏ... ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀਓ!
- ਚੇਲਾ-I : ਇਹ ਗੱਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਵੀ ਕਹੀ ਸੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ।
- ਚੇਲਾ-II : ਪਰਸੋਂ ਵੀ ਕਹੀ ਸੀ।
- ਤਪਾ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਦਾ ਰੋਨਾਂ ਆਂ... ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਖਾਨੇ
ਈ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਆਖਰ, ਕੀ ਗੁਨਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਏ, ਸਾਥੋਂ।
- ਤਪਾ : ਓਏ... ਕਰੋ ਆਪ... ਤੇ (ਗੁੱਸੇ 'ਚ) ਪੁੱਛਦੇ ਓ ਮੈਨੂੰ। (ਸਾਂਗ
ਲਾ ਕੇ) ਕੀ ਗੁਨਾਹ ਹੋ ਗਿਐ!
- ਚੇਲਾ-II : (ਪੇਂਡੂ ਨੂੰ) ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਹੈ... ਪਈ....।
- ਚੇਲਾ-I : ਤੁਸੀਂ... ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ (ਤਪੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ
ਇਕ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਜਾਂਦੇ ਓ....।
- ਚੇਲਾ-II : ...ਉਥੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਓ...।
- ਤਪਾ : ਜਿੱਥੇ ਸੁੱਚ-ਭਿੱਟ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਚਾਰੇ ਵਰਨ ਈ
ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ ਨੇ ਓਥੇ।
- ਚੇਲਾ-I : ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਆਉਣੋਂ ਹੀ ਹਟੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਡੇਰੇ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿਨਾਂ... ਤਕਰੀਬਨ
ਹਰ ਰੋਜ਼ ਈ... ਨਾਲੇ (ਤਪੇ ਨੂੰ) ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਯਾਰ।
- ਤਪਾ : ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਏਥੇ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ
ਬੁੱਢੜਾ।
- ਚੇਲਾ-I : ਉਹਦੇ ਘਰੋਂ ਦਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।
- ਚੇਲਾ-II : ਖਿਚੜੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।
- ਚੇਲਾ-I : ਦੁੱਧ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।
- ਚੇਲਾ-II : ਖੀਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। (ਦੋਵੇਂ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰਦੇ ਹਨ)
- ਤਪਾ : ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੀ....। ਪੱਕਾ ਭਗਤ ਸੀ ਸਾਡਾ।
- ਚੇਲਾ-I : ਬਸ... ਗਵਾਂਢ ਨੇ ਪੱਟ ਲਿਆ... ਲਾਈ-ਲੱਗ ਨੂੰ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਸੱਜੇ ਬੰਨੇ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਘਰ ਏ। ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਏ ਚਾਚਾ ਜੀ
ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ।
- ਤਪਾ : ਪਤਾ ਏ.... ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ ਕੱਲੇ-ਕੱਲੇ ਦਾ... ਜੋਧ, ਜੀਵਾ...।
- ਚੇਲਾ-I : ਪਰੇਮਾ... ਭਾਨਾ...।
- ਚੇਲਾ-II : ...ਫਿਰਨਾ.... ਸ਼ੀਹਾਂ....।
- ਚੇਲਾ-I : ...ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਨੇ।

- ਤਪਾ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ... ਸਾਡੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ
ਕੀ ਪੂੜ ਦਿੱਤੇ? ਆਪ ਤਾਂ ਡੁੱਬਣਾ ਈ ਸੀ... ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡੇਰੇ
ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਲਿਆ।
- ਚੇਲਾ-I : ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮੰਨਤ ਸੀ... ਸਾਡੇ ਸੁਆਮੀ
ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ। (ਉਧਰ ਨੂੰ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਂਦਾ ਹੈ)
- ਚੇਲਾ-II : ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਪੂਣੇ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ।
- ਤਪਾ : ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਸਨ... ਤਪਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਥ ਦੇ ਪਰਤਾਪ ਨੂੰ। ਪਰ ਜਦੋਂ
ਤੋਂ... ਇਹ ਹੱਟੀ ਕਰਦਾ ਲਹਿਣਾ ਸ਼ਾਹ...।
- ਚੇਲਾ-I : ਕਰਤਾਰਪੁਰੋਂ... ਅਸੀਸ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਏ... ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ
ਦੀ।
- ਚੇਲਾ-II : ਕਰਤਾਰ! ਕਰਤਾਰ! ਹੀ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਏ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ।
- ਚੇਲਾ-I : ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੀ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਏ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਬੜੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ... ਰੱਬ ਵੱਸਦਾ ਏ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਜੀਭ 'ਤੇ।
- ਤਪਾ : ਓਏ ਚੁੱਪ ਕਰ! ਤੂੰ ਵੀ ਲੱਗ ਪਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ।
ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਤਪਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਥ ਨੂੰ (ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ) ਮੱਥਾ
ਟੇਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਥੱਕਦੇ, ਝੋਲੀਆਂ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਰ ਮੰਗਦੇ ਸੀ...
ਇਥੋਂ...।
- ਚੇਲਾ-II : ਉਹ ਹੁਣ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਨੇ....।
- ਚੇਲਾ-I : ਡੇਰੇ ਅੱਗਿਓਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ।
- ਚੇਲਾ-II : ਜਿਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣ।
- ਚੇਲਾ-I : ਜਿਵੇਂ ਕਦੇ ਵਾਸਤਾ ਈ ਨਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਡੇਰੇ ਨਾਲ।
- ਤਪਾ : ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲ! ਲੈ ਲੈਣ ਮੀਂਹ ਓਥੋਂ!
- ਪੇਂਡੂ-I : ਮੀਂਹ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਹੈ... ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਏ। ਸਭ ਨੂੰ ਈ
ਹੈ... ਮੀਂਹ ਦੀ ਲੋੜ।
- ਤਪਾ : ਫੇਰ ਜਾਹ... ਤੂੰ ਵੀ ਜਾਹ...ਮੰਗ ਲੈ ਮੀਂਹ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਚਲਾ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ... ਮਿੱਤਰਾ! ਪਰ ਯਾਰੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਐ।....
ਓਦਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਐ....।
- ਤਪਾ : ਉਹ ਵੀ ਦੱਸ ਲਾ।
- ਪੇਂਡੂ-I : ਅੱਜ ਜਦੋਂ... ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਉੱਬਲ ਰਹੇ ਹੋ.. ਤਾਂ ਉਥੇ...
ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ, ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲ

ਰਿਹੈ। ਸੰਗਤ ਜੁੜਦੀ ਏ.... ਲੰਗਰ ਚੱਲਦਾ ਏ।

ਚੇਲਾ-II : ਲੰਗਰ! ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ?

ਚੇਲਾ-I : ਜਦੋਂ... ਮੀਂਹ ਨਹੀਂ ਪਿਆ....। ਗਰਮੀ ਨੇ ਵੱਟ ਕੱਢੇ ਹੋਏ ਨੇ...। ਔੜ ਤੇ ਸੋਕਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਏ, ਤਾਂ ਲੰਗਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ ਚੱਲ ਰਿਹੈ?

ਪੇਂਡੂ-I : ਹਾਂ... ਲੰਗਰ ਤਾਂ ਉਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੱਲਦਾ ਏ... ਸਦਾ ਬਹਾਰ।... ਸਗੋਂ ਖੀਰ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਏ।

ਚੇਲਾ-II : ਖੀਰ? ਵਾਹ!

ਚੇਲਾ-I : ਬੜੇ ਦਿਨ ਹੋਗੇ ਨੇ ਖੀਰ ਖਾਧਿਆਂ.... ਬੜੀ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ... ਕੋਈ ਸਵਾਦੀ ਭੋਜਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੱਖਿਆ ਇਸ ਨਿਕਰਮਣ ਜੀਭਾ ਨੇ।

ਤਪਾ : ਚੁੱਪ ਕਰ!... ਭੁੱਖ ਦੀਏ ਪੰਡੇ! ਚੁੱਪ ਕਰ... ਤਪਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਥ ਕਿਤੇ ਮਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ! ਰੜਕਦੈ.... ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਰੜਕਦਾ (ਹੌਂਕਦਾ ਹੋਇਆ)... ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਰੜਕਦੈ... ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਇਹ ਅਸਥਾਨ... ਜਿਹਨੇ ਸਾਡੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਰੌਣਕ ਖੋਹ ਲਈ ਏ।

ਚੇਲਾ-II : ਹਾਂ... ਰੌਣਕ ਤਾਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਘਟ ਰਹੀ ਏ।

ਚੇਲਾ-I : ਸਿਰਫ਼ ਰੌਣਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖੁੱਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਚੋਂ ਡੇਰੇ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਘਟੀ ਏ।

ਤਪਾ : ਓਏ... ਹਨੇਰ ਸਾਈਂ ਦਾ... ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ-ਪੱਧਰੇ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਨੇ.. ਤਪੇ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਨੇ।

ਚੇਲਾ-I : ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਾ ਡਰ ਰਿਹੈ....।

ਚੇਲਾ-II : ...ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਰ ਦਾ ਲਾਲਚ।

ਪੇਂਡੂ-I : ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਮੋਹ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਤਪਾ : ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ... ਪਤਾ ਏ ਮੈਨੂੰ। ਦਿੱਸਦੈ ਸਭ ਕੁਝ... ਮੈਨੂੰ ਹੋਲ ਪੈਂਦੈ। ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ 'ਚ ਰੜਕਦੈ...। ਦੇਖ ਲਊਂ....। ਮੈਂ ਕੱਲੇ-ਕੱਲੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲਊਂ। (ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਚੇਲਾ-I : ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਸਨ... ਸੁਆਮੀ ਜੀ।

ਪੇਂਡੂ-I : ਉਹ ਤਾਂ ਹੈ ਈ।.... ਜਿਹਦੇ ਜੀਦੇ-ਜੀਅ... ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਰੌਣਕ ਘਟ ਗਈ ਤੇ ਓਧਰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਨਿੱਤ

ਦੁਣ-ਸਵਾਈ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਏ।.... ਇਹ ਗੱਲ ਚੁੱਭਦੀ ਤਾਂ ਹੈ
ਈ ਏ ਨਾ?

ਚੇਲਾ-II : ਤਾਂ ਹੀ ਏਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਸਨ।

ਚੇਲਾ-I : ਓਏ ਭਲਿਆ ਮਾਣਸਾ, ਤੂੰ ਆਪ ਵੀ ਤਾਂ ਖੀਰ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਵਾਹ-
ਵਾਹ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਚੇਲਾ-II : ਹਾਂ... ਧਰਮਸ਼ਾਲ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਖੀਰ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਇਥੇ...!

ਚੇਲਾ-I : ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਰੋਣਾ ਆ ਭਾਉ।

ਪੇਂਡੂ-I : ਜੇ ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੀ ਤਾਂ ... ਇਥੇ ਸੁੱਕੇ ਟੁੱਕ ਨੂੰ ਵੀ ਤਰਸੋਗੇ।

ਚੇਲਾ-II : ਚੰਗੀ-ਭਲੀ ਰੋਣਕ ਹੁੰਦੀ ਸੀ... ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਘਟ ਕਿਉਂ ਗਈ?

ਚੇਲਾ-I : ਓਏ ਠਹਿਰ! ਔਹ ਦੇਖ, ਇਕ ਭਗਤ ਆ ਰਿਹੈ... ਡੇਰੇ ਨੂੰ।

ਪੇਂਡੂ-I : ਓਹ ਵੀ ਖਾਲੀ ਹੱਥ। ਖਾਣੀ ਉ ਖੀਰ?

(ਪੇਂਡੂ-II ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

ਚੇਲਾ-I : ਆ ਬਈ ਭਗਤ! ਕੀ ਹਾਲ ਆ?

ਪੇਂਡੂ-II : ਹਾਲ ਕਾਹਦਾ? ... ਗਰਮੀ ਨੇ ਤੋਬਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਆ। ਬੱਦਲ ਤਾਂ
ਸ਼ਾਇਦ ਐਤਕੀਂ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਨੇ ਗੱਜਣਾ, ਲਿਸ਼ਕਣਾ ਤੇ ਵਰ੍ਹਨਾ।

ਚੇਲਾ-II : ਹਾਂ, ਇਹੀ ਗੱਲਾਂ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਆਉਣੇ ਹੋਏ?

ਪੇਂਡੂ-II : ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੁੱਛਣ ਆਇਆ ਸੀ ਪਈ...

ਪੇਂਡੂ-I : ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਫੇਰ ਪੁੱਛੀ...

ਚੇਲਾ-I : ... ਪਹਿਲਾਂ (ਚੇਲੇ-II ਵੱਲ) ਇਹਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਵਿਰਤ ਕਰ।

ਪੇਂਡੂ-II : ਏਨੇ ਜੋਗਾ ਮੈਂ ਕਿੱਥੇ? ਪਰ, ਫੇਰ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀ ਏ?

ਚੇਲਾ-I : (ਚੇਲੇ-II ਵੱਲ ਹੱਥ ਕਰ ਕੇ) ਇਹ ਪੁੱਛਦੈ... ਡੇਰੇ ਦੀ ਰੋਣਕ
ਘਟੀ ਕਿਉਂ? ਤੇ...

ਪੇਂਡੂ-I : ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਵਧੀ ਕਿਵੇਂ?

ਪੇਂਡੂ-II : ਲੈ... ਇਹ ਤਾਂ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਆ... ਇਕ ਪਾਸੇ ਘਟ ਗਈ ਤੇ ਦੂਜੇ
ਪਾਸੇ ਵਧ ਗਈ। (ਹੱਸਦਾ ਹੈ)

ਚੇਲਾ-II : ਪਰ.... ਘਟੀ ਕਿਉਂ? ਕੀ ਨੁਕਸ ਹੈ ਸਾਡੇ ਵਿਚ? ਕੀ ਫਰਕ ਹੈ
ਇਥੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਉਥੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ?

ਪੇਂਡੂ-II : ਫਰਕ ਤਾਂ ਹੈ ਈ!... ਪਰ...

ਚੇਲਾ-II : ਪਰ... ਕੀ?

ਪੇਂਡੂ-II : ਤਪਾ ਪਾਣੀ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਪੈਣ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਬਣ ਸਕਦੈ।

ਚਲਦਾ...

ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ

ਪੁਸਤਕ: ਜਪੁਜੀ ਅਧਿਐਨ

ਲੇਖਕ : ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

ਸਫ਼ੇ : ੨੫੪ ਕੀਮਤ : ਪੇਪਰ ਬੈਕ ੩੦੦/-

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਆਚਾਰੀਆ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਮੁਕਤਸਰ।

‘ਜਪੁਜੀ ਅਧਿਐਨ’ ਲੇਖਕ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਇਕ ਖੋਜ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ‘ਜਪੁ’ ਜੋ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ, ਪਾਠਕਾਂ, ਸ਼੍ਰੋਤਿਆਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਰੁਕ ਹੈ। ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸੇ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਤੇ ਨਿਭਾਉਣਾ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੱਤਸਾਰੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ‘ਚ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਸਰਲਤਾ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਗੁਣ ਬੜੇ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ‘ਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ।

ਸ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਕ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਖ-ਬੰਦ ‘ਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤੱਥਮੁਖੀ ਹੈ ਕਿ “ਇਸ ਰਚਨਾ (ਪੁਸਤਕ) ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੱਖ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਦੋ ਸਕੂਲਾਂ (ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਕੂਲ) ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਪੁਲ ਦੇ ਰੂਪ ‘ਚ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਤਿੱਖੀਆਂ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਬਹਿਸਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।” ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੋਨਾਂ ‘ਚ ਮੀਰੀ ਗੁਣ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ‘ੴ’ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿਸਥਾਰਾਂ ਸਹਿਤ ਕਾਫੀ ਭਰਪੂਰ ਵਿਆਖਿਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ‘ਚ ਇਸੇ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ‘ਚੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪਾਵਨ ਤੁਕਾਂ ਉਪਯੋਗ ਹਿਤ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤਿਅੰਤ ਸਰਲ ਬੋਲੀ-ਸ਼ੈਲੀ ‘ਚ ਦੇਣ ਦਾ ਸਫਲ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਲ ਅਰਥ ਨਹੀਂ, ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਵਿਆਖਿਆ ਜਪੁਜੀ-੧’ ਤੋਂ ‘ਵਿਆਖਿਆ ਜਪੁਜੀ-੩੮’ ਤਕ ਵਿਭਿੰਨ ਸਿਰਲੇਖ ਦਿੰਦਿਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਵਾਲੇ ਮੂਲ ਭਾਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ‘ਚ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ‘ਚ ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ, ਮੱਧਕਾਲੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਭਾਗ ‘ਚ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਅਦਭੁੱਤ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਪਦ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਪੰਜਵੇਂ ਭਾਗ ‘ਚ ਛੰਦ, ਅਲੰਕਾਰ, ਰਸ, ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ‘ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਰੂਪਗਤ ਜਾਂ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਅਧਿਐਨ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ‘ਚ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਦੇਣ ਪੱਖੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੁਚੇਤਨਾ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਵਾਰਤਕ-ਭਾਗ ‘ਚ ਵੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵੱਲ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਵੱਜੋ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਹ ਲੇਖਕ ਦਾ, ਵਿਆਪਕ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾਯੋਗ ਉਪਰਾਲਾ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰੀਵਿਊਕਾਰ :

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ, ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ

ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ

ਪੁਸਤਕ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਮਭਾਵੀ ਸਰੋਕਾਰ

ਸਫ਼ੇ : ੩੭੬

ਲੇਖਿਕਾ: ਬੀਬੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ੬੮, ਹੇਜ਼ਲ ਕਲੋਜ਼, ਟਵਿਕਨਹਾਮ, ਯੂ.ਕੇ.

ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਮ ਪਾਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਮਾਣ ਬਾਣੀ ਦੇ ਬੋਹਿਥ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੌਲਣਯੋਗ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੋਹਜ ਰਹੱਸ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਬੇਹੱਦ ਸਹਾਇਕ ਹਨ। ਆਪ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ, ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ ਹਨ। 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਮਭਾਵੀ ਸਰੋਕਾਰ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਧਾਰਸ਼ਿਲਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉੱਸਰੀ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਸੰਰਚਨਾ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨਾ ਨੰ: ੧੦ ਤੋਂ ਪੰਨਾ ੩੫੯ ਤਕ ਕੁੱਲ ੩੫੦ ਪੰਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਅੰਕਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਟੈਕਸਟ/ਮੂਲ ਪਾਠ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਰਚੀ ਗਈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਅਥਵਾ ਥੀਮਮੁਖੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖਿਕਾ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕਰਤੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਅਤੇ 'ਜਪੁ' ਸਿਰਲੇਖ ਸਹਿਤ ਅਰੰਭਕ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਚਿਤ ਪੰਦਰਵੀਂ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 'ਚੋਂ ਲਈਆਂ ਦੋ ਪਉੜੀਆਂ ਸਮਭਾਵੀ ਸਰੋਕਾਰ ਵਜੋਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਇਕ-ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਇਕ-ਇਕ ਪਉੜੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਬਦ/ਤੁਕਾਂ ਅਤੇ ਪਉੜੀਆਂ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਖਿਕਾ ਦਾ ਇਹ ਯਤਨ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਾਰਥਕ ਯਤਨ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ, ਖੋਜੀਆਂ, ਖੋਜ-ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ, ਗੁਰਮਤਿ ਲੇਖਕਾਂ, ਵਿਖਿਆਨਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗੀਆਂ, ਢਾਡੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਬੇਹੱਦ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੂਲ ਪਾਠ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਕੇ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਦਾ ਵੈਸੇ ਹੋਰ ਵਿਆਪਕ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਹੋਰ ਸਿਰਤੀ ਕਲਮਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ 'ਚ ਤੁਰਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਸੌਖ ਸੁਲਭ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਵਰੋਸਾਈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਤੁਕ-ਤਤਕਰਾ' ਜੇਕਰ ਅਰੰਭ 'ਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਲਏ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ/ਥੀਮਾਂ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦਾ। ਇਵੇਂ ਹੀ 'ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਜਾਂ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਲੇਖਿਕਾ ਬੀਬੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਦਾ ਇਹ ਯਤਨ ਬਹੁ-ਉਪਯੋਗੀ ਤੇ ਸਲਾਹਣਯੋਗ ਹੈ।

ਰੀਵਿਊਕਾਰ :

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ, ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ

ਸ਼ਬਦਨਾਮਾ

ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਚ ਲਗਾਏ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਮੈਨੇਜਰਾਂ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (੧ ਜੁਲਾਈ) : ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੈਕਸ਼ਨ ੮੫ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਖੇ ਮੈਨੇਜਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਰਕੂਲਰ ਰਾਹੀਂ ਆਦੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਲਈ ਲਗਾਏ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਛਾਂਦਾਰ, ਫਲਦਾਰ ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਪੌਦੇ

ਲਗਾਏ ਜਾਣ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਬੀਤੇ ਸਾਲ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਦਮ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਸੈਕਸ਼ਨ ੮੫ ਦੇ ਸਮੂਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਛਾਂਦਾਰ, ਫਲਦਾਰ ਬੂਟੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਕਿ ਮੌਨਸੂਨ ਦੀ ਰੁੱਤ 'ਚ ਨਵੇਂ ਪੌਦੇ ਜਲਦੀ ਫਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮੌਸਮ ਦੌਰਾਨ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਪਗੜੀ ਦੇ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ: ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (੧੪ ਜੂਨ) : ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਪਗੜੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖ ਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਯੂਰਪੀਅਨ ਕੋਰਟ ਆਫ ਹਿਊਮਨ ਰਾਈਟਸ 'ਚ ਲਿਜਾਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਜਾਰੀ ਇਕ ਪ੍ਰੈਸ ਰਲੀਜ਼ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ

ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਇਕ ਅਤੁੱਟ ਅੰਗ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਦਸਤਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੀਤੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਣ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਚਾਣ ਪੱਤਰ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜਿਥੇ ਤਸਵੀਰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਬਿਨਾਂ ਦਸਤਾਰ ਤਸਵੀਰ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਹੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਰੋਸ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫਰਾਂਸ

ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ 'ਦਸਤਾਰ' ਸਬੰਧੀ ਮੈਮੋਰੈਂਡਮ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਿਖਾਵੇ ਵੀ ਕੀਤੇ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਫਰਾਂਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ

ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਸਿੱਖ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਨੂਰਪੁਰ 'ਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਨੂਰਪੁਰ (੧੩ ਜੂਨ) : ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤਹਿਤ ਅਰੰਭੀ ਮੁਹਿੰਮ ਤਹਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਲਾਂਦੜੀਆ ਵਿਖੇ ਦੋ ਦਿਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਾਟਕ ਟੀਮ ਵੱਲੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗਏ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੇ ਢਾਡੀ ਜਥੇ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ 'ਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਮੁਹਿੰਮ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਕਥਾਵਾਚਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਧ ਰਹੇ ਪਤਿਤਪੁਣੇ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਤੋਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨਾਂ 'ਚ ਵਿਰਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ

ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮਾਪੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣ 'ਚ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਜਥੇ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੌਰ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਡੇਰਾਵਾਦ ਇਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਡੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਸ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬਿਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੁਰਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਰਿਆਮ, ਸ. ਝਲਮਣ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ, ਸ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬਲਿਹਾਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਤੇ ਸ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹਾਜ਼ਰ ਨੇ ਕੀਤਾ।

ਸਨ। ਮੰਚ ਸੰਚਾਲਨ ਸ. ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਕਿਰਪਾਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ : ਕਿਹਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ

ਸਿਡਨੀ (੧੧ ਜੂਨ) : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਰੱਖਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵਿਕਟੋਰੀਅਨ ਮਲਟੀ ਕਲਚਰਲ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਲ ਮਿਲ-ਬੈਠ ਕੇ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਇਕ ਸੂਬੇ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਭੱਖਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਉਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕਾਰਨ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਤੇ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਿਵਾਦ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਰਪਾਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ

ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅੰਦਰ ਸੁਰੱਖਿਅਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੇ ਹੋਵੇ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਿਕਟੋਰੀਅਨ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਸਟੇਟ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਬ੍ਰਾਇਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗਾ। ਉਧਰ ਵਿਕਟੋਰੀਅਨ ਸਿੱਖ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਆਦਰਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਿੱਖ ਇੰਟਰਫੇਸ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ। ■

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ

ਸੈਡੋਲ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਸ. ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਮੁਖੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਤੀ ੧੧-੪-੦੭ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸੈਡੋਲ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ੨੫ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕ, ਗੁਰੂ-ਲੜ ਲੱਗੇ।

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹੀਨਾ ਮਈ ੨੦੦੭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਮਿਤੀ	ਅਸਥਾਨ	ਪ੍ਰਾਣੀ
੨-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੫੯
੨-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ	੩੧
੩-੫-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾ: ਪਵਿੰ ਓਠੀਆਂ (ਬਟਾਲਾ)	੩੩
੬-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੨੩੩
੯-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੪੩
੧੩-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੨੩੨
੧੩-੫-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਜਲੰਧਰ	੨੬
੧੬-੫-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ	੭੮
੧੬-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੮੯
੧੯-੫-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਗੜੀਆ ਨਗਰ ਬਟਾਲਾ	੨੭
੨੦-੫-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਮਿਠੂ ਖੇੜਾ, ਮੁਕਤਸਰ	੯੫੦
੨੦-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੨੦੭
੨੩-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੩੮
੨੭-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੨੪੯
੨੮-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੪੦
੩੦-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੨੪੫
੩੧-੫-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ	੨੧

ਕੁੱਲ ੩੦੦੧

ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਢਾਲਾ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਪ ਅਸਥਾਨ ਭਗਤ ਜੱਲੂਣ ਜੀ (ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਢਾਲਾ) ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸ. ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ, ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਕਥਾਵਾਚਕ ਭਾਈ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਸ-ਭਿੰਨੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬੜੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਸੁਣਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਣ ਤੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਉੱਘੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਕ, ਕਥਾਵਾਚਕ ਤੇ ਲੇਖਕ ਗਿਆਨੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਗੰਡੀਵਿੰਡ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਸਤਾਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਤੇ ਪਤਿਤਪੁਣੇ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਉਣੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਿੱਖ-ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਸਤਾਰ ਅਤੇ ਕੁਇਜ਼ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੀ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਚੀਮਾ ਕਲਾਂ, ਗੰਡੀਵਿੰਡ, ਹਵੇਲੀਆਂ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਛੀਨਾ ਅਤੇ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਢਾਲਾ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਅੱਵਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਦਸਤਾਰਾਂ, ਦੁਪੱਟੇ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ. ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਤੇ ਵੇਖਣ-ਸੁਣਨ ਆਏ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਸਤਾਰਾਂ, ਦੁਪੱਟੇ ਤੇ ਕਾਪੀਆਂ, ਪੈਨ ਆਦਿ ਦੇ ਕੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਹਲਕਾ ਲੰਬੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਅਠਵਾਂ ਪੜਾਅ ਮੁਕੰਮਲ

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ), ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ੭ ਤੋਂ ੧੭ ਜੂਨ ੨੦੦੭ ਤਕ ਹਲਕਾ ਲੰਬੀ (ਮੁਕਤਸਰ) ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਜਥੇਦਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਚੱਲਦੀ ਵਹੀਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰੰਭੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹਰ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਹਲਕਾ ਲੰਬੀ (ਮੁਕਤਸਰ) ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਮਿਤੀ ੭ ਜੂਨ ਤੋਂ ੧੭ ਜੂਨ ੨੦੦੭ ਤਕ ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਮਿਤੀ ੭ ਜੂਨ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਸਹਿਣਾਖੇੜਾ, ੮ ਜੂਨ ਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂਵਾਲੀ, ੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ਰੋੜਾਂਵਾਲੀ, ੧੦ ਜੂਨ ਨੂੰ ਭੀਟੀਵਾਲਾ, ੧੧ ਜੂਨ ਨੂੰ ਫਤੂਹੀ ਖੇੜਾ, ੧੨ ਜੂਨ ਨੂੰ ਤਰਮਾਲਾ, ੧੩ ਜੂਨ ਨੂੰ ਕੰਦੂਖੇੜਾ, ੧੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਭੁੱਲਰਵਾਲਾ, ੧੫ ਜੂਨ ਨੂੰ ਹਾਕੂਵਾਲਾ, ੧੬ ਜੂਨ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਫੱਤੂਰਾ ਕੇਰਾ ਵਿਖੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ੧੭ ਜੂਨ ੨੦੦੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਕੰਦੂਖੇੜਾ ਵਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਉਪਰੋਕਤ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ੧੪੦੦ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਪਰੋਕਤ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰੋਲ ਸ਼ਬਦ-ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਨੌਜੁਆਨ ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਿੰਦਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿੱਠੜੀ, ਭਾਈ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਗਲ, ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੌਂਗੋਵਾਲ, ਢਾਡੀ ਜਥੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਾਹਣੀ ਖੇੜਾ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਜਥਾ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ-ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਬੀਰ ਰਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਵਣ ਕਰਾ ਕੇ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਐਡਵਾਂਸ ਵਹੀਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ, ਭਾਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੱਲੂਨੰਗਲ, ਭਾਈ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ, ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਹੀਆਂ, ਭਾਈ ਕੁਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲਾ, ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ, ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ, ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭਰੂਣ-ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਖਿਆਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ-ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀਡੀਓ ਵੈਨ ਰਾਹੀਂ ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਲਮਾਂ ਵੀ ਦਿਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਹਸਪਤਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਫ੍ਰੀ ਦਵਾਈਆਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਭਾਈ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡਿਊਟੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹੀ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਪ੍ਰਤੀ, ਨਸ਼ੇ ਤਿਆਗਣ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ

ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਤਕਰੀਬਨ ੨੦੦੦ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਨਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਸ਼ਾ ਛੱਡਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਹਸਪਤਾਲ ਵੱਲਾ ਵਿਖੇ, ਨਸ਼ਾ-ਛੁਡਾਊ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਵਧ ਰਹੇ ਪਤਿਤਪੁਣੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗਲਵਕੜੀ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਰੂਣ-ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਦਾਜ ਵਰਗੀਆਂ ਲਾਹਨਤਾਂ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨੌਜੁਆਨ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਪੁੱਜਦਾ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਚੰਗਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਦਾ ਇਹੀ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਜ ਦੀ ਲਾਹਨਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਲਏ ਗਏ ਉਸਾਰੂ ਸੋਚ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਖੇ ਬਿਨਾਂ ਦਾਜ-ਦਹੇਜ ਦੇ ਅਤੇ ਪੈਲਸਾਂ ਦੇ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਮਹਾਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੈਦਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੭ਵੀਂ, ਪਿੰਡ ਬਿੱਲੀ ਬੜੈਚ (ਜਲੰਧਰ) ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਹਫਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ— ਖਾਨਪੁਰ ਢੱਡਾ, ਪਰਜੀਆਂ, ਨੂਰਪੁਰ ਚੱਠਾ, ਸ਼ੇਰਪੁਰ, ਤਾਰਪੁਰ, ਬਿੱਲੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਰਾਤਰੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਏ ਗਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੈਦਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਮੇਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਲਸ਼ਕਰ ਸਿੰਘ ਰਹੀਮਪੁਰ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੱਠਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ ਕੋਟਲਾ ਨਿਹੰਗ (ਰੋਪੜ) ਤੋਂ ਮੈਨੇਜਰ ਸ. ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੧-੫-੨੦੦੭ ਤੋਂ ੩੦-੬-੨੦੦੭ ਤਕ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੇ ੩੮ ਸਾਲਾਨਾ, ੯ ਲਾਈਫ ਅਤੇ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ’ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ੩ ਸਾਲਾਨਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਮੈਨੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ ਦੇ ਢਾਡੀ ਜਥੇ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ।

ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨ ਮਹਾਨ ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਲੱਖਪੁਰ, ਭਾਈ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀ, ਗਿਆਨੀ ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਰਫਤਾਰ ਦੇ ਢਾਡੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਜਥੇ. ਸ਼ਿੰਗਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੋਹੀਆਂ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਮੇਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਏ ਜਥਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਭਾਈ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੇ ਨਿਭਾਈ। ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਮਾਧੋਪੁਰ ਜਲੋਵਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਮਿਸ਼ਨ ਕੌਂਸਲ, ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਢਾਡੀ ਸਭਾ ਅਤੇ ਇਲਾਕਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਥੇ. ਲਸ਼ਕਰ ਸਿੰਘ, ਕਰਨਲ ਜੇ. ਸਿੰਘ, ਸ. ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ਸ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੈਦਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਗਾਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਗਾਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮਿਤੀ ੬-੬-੦੭ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ੨੧੦ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਬਾਬਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਨੌਲਾ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੁਖਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਗਾਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਥੇ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਸਿਰਸਾ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਪੰਥ-ਵਿਰੋਧੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡੇਰਾ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗੇ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ

ਮੈਨੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ (ਕਪੂਰਥਲਾ) ਦੀ ਪੁੱਜੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਤੀ ੧੫-੬-੨੦੦੭ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ੭੫ ਪ੍ਰਾਣੀ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ। ■

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ॥

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ

Sri Akal Takhat Sahib, Sri Amritsar (Pb.) India

ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਮ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਆਦੇਸ਼

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਾਂ ਮੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ, ਘਿਨਾਉਣੀਆਂ ਅਤੇ ਘਿਰਣਤੁ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਫੌਰੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਵੇ।

ਗੁਰਮਤਿ ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਵਾਂਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਠੋਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਸ-ਪੱਤਰ ਦੇਣ ਜਾ ਰਹੇ ਨਿਹੱਥੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਕੁੱਟ-ਮਾਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਈ ਠੋਸ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਤਹਿਤ ਇਸ ਦੰਭੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ 'ਤੇ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ੧੦ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਇਸ ਅਖੌਤੀ ਸਾਧ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਥ-ਦੋਖੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਨਾ ਲਗਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਂ ਨਵਾਂ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਐਸੇ ਦੰਭੀਆਂ, ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਯਤਨ ਆਰੰਭੇ ਜਾਣ। ਸਮੂਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਸੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਤਕਰੇ-ਵਖਰੇਵੇਂ ਮਿਟਾ ਕੇ ਦੰਭੀਆਂ, ਧਰਮ-ਦੋਖੀਆਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ ਉਖੇੜਨ ਲਈ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ, (ਬਠਿੰਡਾ)

੩ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੩੯ (੧੭ ਮਈ, ੨੦੦੭)

ਸਹੀ/-

ਜਥੇਦਾਰ,

ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਜੀ, ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ (ਬਿਹਾਰ)

ਸਹੀ/-

ਜਥੇਦਾਰ,

ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ,

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਰੋਪੜ)

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਹੀ/-

ਜਥੇਦਾਰ,

ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ,

ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)

ਸਹੀ/-

ਜਥੇਦਾਰ

ਸਹੀ/-

ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ,

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ,

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਗੋਲਡਨ ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਸ. ਹਰਬੋਅੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਮਿਤੀ ੫-੮-੨੦੦੭